

KOLANA: DOKUMENTET E KISHËS KATOLIKE

1. Karta e të Drejtave të Familjes
2. Bashkësia Familjare (*Familiaris Consortio*)
3. Kisha nga Eukaristia (*Ecclesia de Eucharistia*)
4. Rerum Novarum
5. Paqja në Tokë (*Pacem in Terris*)
6. Hyji është Dashuri (*Deus caritas est*)
7. Zhvillimi i popujve (*Populorum Progressio*)
8. Besimtarët laikë të Krishtit (*Christifideles laici*)
9. Sakramenti i dashurisë (*Sacramentum Caritatis*)
10. Lufta kundër korrupsionit
11. Dashuria në të Vërtetën (*Caritas in Veritate*)
12. Dinjiteti i Gruas (*Mulieris Dignitatem*)
13. Fjala e Zotit (*Verbum Domini*)
14. Dhuratë dhe Mister (Papa Gjon Pali II)
15. Evangelii Nuntiandi (Papa Pali VI)
16. Novo Millennio Ineunte (Papa Gjon Pali II)
17. Besoj. Koment i shkurtër i Besojmës Apostolike (Imzot Angelo Massafra)
18. Drita e Fesë (*Lumen Fidei*) (Papa Françesku)
19. Gëzimi i Ungjillit (*Evangelii Gaudium*) (Papa Françesku)
20. Bashkësia Familjare (*Familiaris Consortio*) (Ribotim)
21. Fytyra e Mëshirës (*Misericordie Vultus*) (Papa Françesku)
22. Ti qofsh lëvduar (*Laudato si*) (Papa Françesku)
23. Do t'ju jap barinjë (*Pastores dabo vobis*) (Papa Françesku)

24. Gëzimi i Dashurisë (*Amoris Lætitia*)
(Papa Françesku)

NXITJE APOSTOLIKE
PAS-SINODALE

GËZIMI I DASHURISË

(Amoris Lætitia)

E ATIT TË SHENJTË
FRANÇESKUT

DREJTUAR IPESHKVIJVE,
PRESBITERËVE DHE DIAKONËVE,
PERSONAVE TË KUSHTUAR ZOTIT,
BASHKËSHORTËVE TË KRISHTERË
DHE TË GJITHË
BESIMTARËVE LAIKË

Enti Botues:
Arqipeshkvia Metropolitane
Shkodër-Pult

PËRKTHYESE
ANGJELINA GJEKA

REDAKTORË
DOM GJERGJ META
TEOLA SHKODRA

FAQOSJA DHE GRAFIKAT
LUIGJ MILA

© Copyright: www.vatican.va

© Copyright në shqip
ARQIPESHK VIA METROPOLITANE
SHKODËR-PULT

Shtypur
SHTYPSHKRONJA “VOLAJ”
Dhjetor 2016

PARAQITJE

Vazhdon angazhimi i Kishës katolike në Shqipëri në përkthimin e dokumenteve papnore që, të besuar vëmendjes së barinjve dhe të besimtarëve laikë të tokës sonë, shpresojmë që të sjellin fryte të begatshme.

Është radha e Amoris Lætitia-s, Nxitjes Apostolike pas sinodale, rezultat i një rrugëtimi të gjatë që ka parë të bashkuar ipeshkvijtë e botës në Romë, dy vjet radhazi, për të përballuar temën delikate por shumë aktuale të dashurisë në familje.

Rezultati i kësaj pune të gjatë pastaj është marrë në konsideratë seriozisht nga Papa Françesku që ka shkruar këtë Nxitje Apostolike të cilën, me gjithë qejf dhe me ndjenja mirënjohjeje ndaj Papës, tani po e botojmë.

Dashuria është pikënisja e padiskutueshme e marrëdhënieve njerëzore, e të gjitha marrëdhënieve, aq më tepër e atyre brenda familjes njerëzore. Nuk mund ta anashkalojmë këtë nëse nuk duam ta kufizojmë familjen në një “qëndrim së bashku” të thjeshtë të personave të bashkuar nga lidhje natyrore dhe martesën në një “marrëveshje”

të thjeshtë mes dy personash.

Aq më tepër për ne të krishterët, martesë dhe familja nuk mund të shkëputen prej dashurisë që, në rastin tonë, nuk duhet konsideruar si “ndjenjë”, por në kuptimin e vet më të pastër, si virtyt. Dashuria është një prej tre virtyteve teologale dhe në Hyjin gjen pikënisjen e vet dhe pikarritjen e vet, madje, siç thotë shën Gjoni, “Hyji është dashuri”.

Edhe Ati i Shenjtë Benedikti XVI kishte shkruar gjatë në lidhje me këtë lëndë, në Enciklikën “Deus caritas est” dhe tani Françesku na jep një aktualizim shumë të përshtatshëm të kësaj Nxitjeje.

Pra, pika e parë mbi të cilën duam të tërheqim vëmendjen e të gjithëve është pikërisht dashuria dhe thirrja në dashuri. Sot vërejmë shtimin e bashkimeve, edhe mes të krishterëve, në të cilat nuk i jepet aspak pesha e duhur përmasës thirrëse të dashurisë. Në sa raste çiftet e reja shqiptare lidhin martesë si përgjigje ndaj një thirrjeje prej Hyjit për të qenë shenjë e dashurisë së Krishtit për Kishën e vet?

A nuk ka ardhur ora të nisim nga këtu në kurset tona të përgatitjes për sakramentin e martesës?

Ja edhe dy pika të tjera të rëndësishme:

sakramenti i martesës, ku është e nevojshme të vihet theksi pikërisht mbi fjalën “sakrament”, me sa duket shumë i zhvleftësuar si në përgatitje, pra në kuptim, si në kremtim; dhe kurset e përgatitjes që nuk munden dhe nuk duhet të lihen pas dore dhe as të improvizohen. Përndryshe, rrezikohet të bihet në pavlefshmërinë e sakramentit, me problematika të reja që i përballon edhe Ati i Shenjtë në Nxitjen Apostolike.

Pra, ftesa ime dhe shpresa ime është që kjo Nxitje Apostolike të shpërndahet, të lexohet dhe të vihet në jetë, sidomos prej vepruesve baritorë me përgjegjësi në fushën e formimit të të fejuarve dhe në shoqërimin e çifteve të reja në periudhën menjëherë pas kremtimit të sakramentit.

Duke falënderuar ata që kanë bërë të mundur përkthimin e shtypjen e kësaj Nxitjeje Apostolike dhe duke pasur besim në vullnetin e mirë e në gatishmërinë e të gjithëve, me gjithë zemër ju bekoj.

† Angelo Massafra O.F.M.

Arqipeshkëv Metropolit Shkodër-Pult

President i Konferencës Ipeshkovnore Shqiptare

1. GËZIMI I DASHURISË që jetohet në familjet është edhe hareja e Kishës. Si kanë thënë Etërit sinodalë, pavarësisht shenjave të shumta të krizës së martesës, «dëshira për familjen mbetet e gjallë, veçanërisht mes të rinjve, dhe e motivon Kishën»^[1] Si përgjigje ndaj kësaj aspirote «shpallja e krishterë që ka lidhje me familjen është me të vërtetë një lajm i mirë».^[2]

2. Ecja sinodale ka lejuar që të shqyrtojmë situatën e familjeve në botën aktuale, të zgjerojmë vështrimin tonë dhe të gjallërojmë vetëdijen tonë në lidhje me rëndësinë e martesës e të familjes. Në të njëjtën kohë, kompleksiteti i tematikave të paraqitura na ka treguar nevojën që të vazhdojmë e të thellojmë me liri disa çështje doktrimore, morale, shpirtërore dhe baritore. Reflektimi i barinjve dhe i teologëve, nëse është besnik ndaj Kishës, i ndershëm, realist dhe krijues, do të na ndihmojë të arrijmë një qartësi më të madhe. Debatet që bëhen në mjetet e komunikimit apo në botimet dhe madje edhe

mes mbarështuesve të Kishës shkojnë nga një dëshirë e shfrenuar për të ndryshuar gjithçka pa një reflektim apo themel të mjaftueshëm, deri në qëndrimin që pretendon të zgjidhë gjithçka duke zbatuar normativa të përgjithshme apo duke nxjerrë përfundime të tepruara nga disa reflektime teologjike.

3. Duke kujtuar se koha e tejkalon hapësirën, dëshiroj të theksoj se jo të gjitha diskutimet doktrinare, morale apo baritore duhet të zgjidhen me ndërhyrjet e magjisterit. Natyrisht, në Kishë është e nevojshme një njësi doktrine dhe praktike, por kjo nuk pengon që të ekzistojnë mënyra të ndryshme për të interpretuar disa aspekte të doktrinës apo disa rrjedhoja që vijnë prej saj. Kjo do të ndodhë deri kur Shpirti do të na bëjë të arrijmë në të vërtetën e plotë (krh. Gjn 16,13), pra kur do të na shtjerë përsosmerisht në misterin e Krishtit dhe do të mund të shohim gjithçka me sytë e tij. Gjithashtu, në çdo vend apo rajon mund të kërkojmë zgjidhje më të inkulturuara, të vëmendshme ndaj traditave dhe ndaj sfidave lokale. Në të vërtetë, «kulturat janë shumë të ndryshme mes tyre dhe çdo parim i përgjithshëm [...] ka nevojë të inkulturohet, nëse dëshiron që të mbahet

dhe të zbatohet».^[3]

4. Sidoqoftë, duhet të them se ecja sinodale ka sjellë me vete një bukuri të madhe dhe ka dhënë shumë dritë. Falënderoj për kontributet e shumta që më kanë ndihmuar t'i vlerësoj problemet e familjeve të botës në gjithë shtrirjen e tyre. Tërësia e ndërhyrjeve të Etërve, që kam dëgjuar me vëmendje të vazhdueshme, më është dukur një poliedër i çmueshëm, i përbërë prej shumë shqetësimeve të ligjshme dhe pyetjeve të ndershme e të singerta. Prandaj kam menduar se është e përshtatshme të hartoj një Nxitje Apostolike pas-sinodale që të përmbledhë kontributet e dy Sinodeve të fundit mbi familjen, duke bashkangjitur edhe vlerësime të tjera që mund të orientojnë reflektimin, dialogun dhe veprimtarinë baritore, e në të njëjtën kohë t'u japin guxim, nxitje dhe ndihmë familjeve në angazhimin e tyre dhe në vështirësitë e tyre.

5. Kjo Nxitje merr një domethënie të veçantë në kontekstin e këtij Viti Jubilar të Mëshirës. Në radhë të parë, sepse e shoh si një propozim për familjet e krishtera, që t'i nxis që t'i çmojnë dhuratat e martesës e të

familjes, dhe të ruajnë një dashuri të fortë e plot me vlera sikurse bujaria, angazhimi, besnikëria dhe durimi. Në radhë të dytë, sepse ka qëllimin t'u japë zemër të gjithëve që të jenë shenja të mëshirës e të afërsisë aty ku jeta familjare nuk realizohet përsosmerisht ose nuk zhvillohet me paqe e gëzim.

6. Në zhvillimin e tekstit, do të filloj me një hapje të frymëzuar prej Shkrimeve të Shenjta, që të japë një ton të përshtatshëm. Duke nisur prej aty do të konsideroj situatën aktuale të familjeve, në mënyrë që t'i mbajmë këmbët përtokë. Pastaj do të kujtoj disa elemente thelbësore të mësimin të Kishës në lidhje me martesën e familjen, për t'u dhënë hapësirë kështu dy kapitujve qendrorë, kushtuar dashurisë. Më pas do të vë në dukje disa rrugë baritore që orientojnë për të ndërtuar familje të qëndrueshme e të frytshme sipas planit të Hyjit, dhe do t'i kushtoj një kapitull edukimit të bijve. Pastaj do të ndalem në një ftesë në mëshirën dhe në shoshitjen baritore përballë situatave që nuk i përgjigjen plotësisht asaj që Zoti na propozon, dhe së fundi do të përvijoj disa linja të shkurtra të përshpirtërisë familjare.

7. Për shkak të pasurisë së dy viteve të refle-

ktimit që solli ecja sinodale, kjo Nxitje përballon, me stile të ndryshme, tema të shumta dhe të larmishme. Kjo shpjegon shtrirjen e saj të pashmangshme. Prandaj nuk këshilloj një lexim të përgjithshëm e të nxituar. Do të mund të vlerësohet më mirë, si nga familjet ashtu edhe nga vepruesit e baritores familjare, nëse do ta shqyrtojnë atë me durim një pjesë pas tjetrës, ose nëse do të kërkojnë aty atë për të cilën kanë nevojë në çdo rrethanë konkrete. Është e mundshme, për shembull, që bashkëshortët ta shohin veten më shumë në kapitullin e katërt dhe të pestë, që vepruesit baritorë të kenë interes të veçantë për kapitullin e gjashtë, dhe që të gjithë të ndihen të thirrur nga kapitulli i tetë. Shpresoj që secili, nëpërmjet leximit, të ndihet i thirrur që të kujdeset me dashuri për jetën e familjeve, sepse ato «nuk janë një problem, janë kryesisht një mundësi».^[4]

KAPITULLI I PARË

NË DRITËN E FJALËS

8. Bibla është e populluar nga familje, nga breza, nga histori dashurie dhe krizash familjare, që prej faqes së parë, ku hyn në skenë familja e Adamit dhe Evës, me peshën e vet të dhunës por edhe me forcën e jetës që vazhdon (krh. Zan 4), deri në faqen e fundit ku paraqitet dasma e Nuses dhe e Qengjit (krh. Zb 21,2.9). Dy shtëpitë që Jezusi përshkruan, të ndërtuara mbi shkëmb apo mbi rërë (krh. Mt 7,24-27), përfaqësojnë shumë situata familjare, të krijuara prej lirisë së atyre që banojnë në to, sepse, siç shkruan poeti, «çdo shtëpi është një shandan».^[5] Le të hyjmë tani në njërën prej këtyre shtëpive, të prirë prej Psalmistit, nëpërmjet një kënge që ende sot shpallet si në liturgjinë martesore hebraike ashtu edhe në atë të krishterë:

«Lum njeriu që e druan Zotin,

që ecën udhëve të tija!
Do të ushqehesh prej punës së duarve
të tua,
i lumi ti, mirë do të kalosh!
Gruaja jote: vresht plot fruta
në dhomat e shtëpisë sate;
djemtë e tu: pinjoj ulliri
përreth tryezës sate!
Ja, se si bekohet njeriu
që e druan Zotin!
Të bekoftë Zoti prej Sionit,
e pafsh lumturinë e Jerusalemit
në të gjitha ditët e jetës sate
dhe i pafsh djemtë e djemve të tu!
Paqja qoftë mbi Izraelin!» (Ps 128,1-6).

TI DHE NUSJA JOTE

9. Pra, ta kalojmë pragun e kësaj shtëpie të kthjellët, me familjen e saj të ulur përreth sofrës së festës. Në qendër gjejmë çiftin e përbërë prej babait dhe nënës me gjithë historinë e tyre të dashurisë. Në ta realizohet ai plan fillestar që vetë Krishti e kujton me forcë: «A nuk keni lexuar: Krijuesi, kur i krijoi në fillim i krijoi mashkull e femër?» (Mt 19,4). Dhe përmend mandatin e Librit të Zanafillës: «Për këtë arsye njeriu do ta lërë

babain e nënën e vet e do të jetojë me gruan e vet e të dy do të jenë vetëm një trup» (Zan 2,24).

10. Dy kapitujt madhështorë të fillimit të Zanafillës na e paraqesin çiftin njerëzor në realitetin e tij themelor. Në atë tekst fillestar të Biblës shkëlqejnë disa pohime vendimtare. I pari, i cituar në mënyrë të përmbledhur prej Jezusit, pohon: «Hyji krijoi njeriun në përngjasimin e vet, e krijoi në përngjasimin e Hyjit; i krijoi mashkull e femër» (1,27). Në mënyrë befasuese, “shëmbëlltyra e Hyjit” ka si paralel interpretues pikërisht çiftin “mashkull e femër”. Kjo do të thotë se vetë Hyji është i gjinuar apo që e shoqëron një shoqe hyjnore, siç besonin disa religjione të lashta? Natyrisht që jo, sepse e dimë se me çfarë qartësie Bibla i ka refuzuar si idhujtare këto bestytini të përhapura mes kananasve të Tokës së Shenjtë. Ruhet përtejshmëria e Hyjit, por, meqenëse është në të njëjtën kohë Krijues, frytshmëria e çiftit njerëzor është “shëmbëlltyrë” e gjallë dhe efikase, shenjë e dukshme e aktit krijues.

11. Çifti që e do dhe e lind jetën është “skulptura” e vërtetë e gjallë (jo ajo prej guri

apo prej ari që e ndalon Dekalogu), e aftë të dëftojë Hyjin krijues dhe shpëtimtar. Prandaj dashuria e frytshme është simboli i realiteteve intime të Hyjit (krh. Zan 1,28; 9,7; 17,2-5.16; 28,3; 35,11; 48,3-4). Për këtë arsye tregimi i Librit të Zanafillës, duke ndjekur të ashtuquajturën “traditë priftërore”, është i përshkuar nga sekuenca të ndryshme gjenealogjike (krh. 4,17-22.25-26; 5; 10; 11,10-32; 25,1-4.12-17.19-26; 36): në të vërtetë, aftësia për të lindur fëmijë e çiftit njerëzor është rruga nëpërmjet së cilës zhvillohet historia e shpëtimit. Në këtë dritë, marrëdhënia e frytshme e çiftit bëhet një shëmbëlltyrë për të zbuluar dhe përshkruar misterin e Hyjit, themelore në vizionin e krishterë të Trinisë që e sodit në Hyjin Atë, Bir dhe Shpirt dashurie. Hyji Trini është bashkësi dashurie, dhe familja është pasqyrimi i tij i gjallë. Na ndriçojnë fjalët e Shën Gjon Palit II: «Hyji ynë, në misterin e vet më intim, nuk është vetmi, por një familje, meqenëse ka në vetvete atësinë, bijësinë dhe thelbin e dashurisë që është dashuria. Kjo dashuri, në familjen hyjnore, është Shpirti Shenjt».^[6] Familja pra nuk është diçka e huaj për vetë thelbin hyjnor.^[7] Ky aspekt trinitar i çiftit ka një paraqitje të re në teologjinë e Shën Palit

kur Apostulli e vë atë në marrëdhënie me “misterin” e bashkimit mes Krishtit dhe Kishës (krh. Ef 5,21-33).

12. Por Jezusi, në reflektimin e vet mbi martesën, na kujton një tjetër faqe të Librit të Zanafillës, kapitullin 2, ku shfaqet një portret i mrekullueshëm i çiftit me veçanti të ndritshme. Po zgjedhim vetëm dy prej tyre. E para është shqetësimi i njeriut që kërkon «një ndihmë që t’i përngjajë» (rr. 18.20), e aftë të zgjidhë atë vetmi që e shqetëson dhe që nuk qetësohet prej pranisë së kafshëve dhe gjithë botës së krijuar. Shprehja origjinale hebraike na kujton një marrëdhënie të drejtpërdrejtë, pothuajse “ballore” – sy më sy – në një dialog edhe të heshtur, sepse në dashuri heshtjet shpesh janë më shprehëse se sa fjalët. Dhe takimi me një fytyrë, një “ti” që reflekton dashurinë hyjnore dhe është «më e madhja pasuri, ndihmë e përshtatshme e shtyllë mbështetëse» (Sir 36,26), siç thotë një fjalë e urtë biblike. Ose edhe siç brohoret nusja e Këngës së Këngëve në një dëshmi të mrekullueshme dashurie dhe dhurimi të ndërsjellë: «I dashuri im... edhe unë vetëm atij [...] I përkas të dashurit tim, i dashuri im vetëm mua» (2,16; 6,3).

13. Prej këtij takimi që shëron vetminë vjen lindja e fëmijëve dhe familja. Kjo është veçantia e dytë që mund të vëmë në dukje: Adami, që është edhe njeriu i të gjitha kohëve dhe i të gjitha krahinave të planetit tonë, së bashku me gruan e vet i jep fillesë një familjeje të re, siç përsërit Jezusi duke cituar Zanafillën: «Do të jetojë me gruan e vet e të dy do të jenë vetëm një trup» (Mt 19, 5; krh. Zan 2, 24). Folja “jetoj” në origjinalen hebraisht tregon një sintoni të ngushtë, një bashkim fizik dhe të brendshëm, deri në atë pikë sa përdoret për të përshkruar bashkimin me Hyjin: «Shpirti im u mbështet në ty» (Ps 63,9), këndon njeriu që lutet. Kështu kujtohet bashkimi martesor jo vetëm në përmasën e vet seksuale dhe trupore, por edhe në dhurimin e vet vullnetar të dashurisë. Fryti i këtij bashkimi është “të bërit një trup i vetëm”, si në përqaftimin fizik, si në bashkimin e zemrave dhe të jetës e, ndoshta, në foshnjen që do të lindë prej të dyve, i cili do të bartë në vetvete, duke i bashkuar si gjenetikisht ashtu edhe shpirtërisht, dy “trupat”.

DJEMTË E TU: PINJOJ ULLIRI

14. Le të marrim këngën e Psalmistit. Në

të shfaqen, brenda shtëpisë ku burri dhe gruaja e tij janë ulur në tryezë, bijtë, që i shoqërojnë si «pinjoj ulliri» (Ps 128,3), pra plot me energji dhe gjallëri. Nëse prindërit janë si themelet e shtëpisë, bijtë janë si “gurët e gjallë” të familjes (krh. 1 Pjt 2,5). Është domethënëse që në Besëlidhjen e Vjetër fjala që shfaqet më shumë herë pas asaj hyjnore (YHWH, “Zoti”) është “bir” (ben), një fjalë që na kujton foljen hebraike e cila do të thotë “ndërtoj” (banah). Prandaj në Psalmin 127 lartësohet dhurata e bijve me shëmbëlltyra që i referohen qoftë ndërtimit të një shtëpie, qoftë jetës shoqërore e tregtare që zhvillohej pranë portës së qytetit: «Nëse Zoti nuk e ndërton shtëpinë, kot mundohen ata që e ndërtojnë [...] Ja: bijtë janë dhuratë e Zotit, fryti i barkut është shpërblimi i tij. Porsi shigjetat në dorën e trimit të tillë janë djemtë e rinisë. Lum ai burrë që e mbushi kukurrën me të tillë: s’do të turpërohet kur të fjaloset me armiq në log» (rr. 1.3-5). Është e vërtetë se këto shëmbëlltyra reflektojnë kulturën e një shoqërie të lashtë, por prania e bijve është në çdo rast një shenjë e plotësisë së familjes në vazhdimësinë e së njëjtës histori të shëlbimit, nga breznia në brezni.

15. Në këtë perspektivë mund të paraqesim edhe një përmasë tjetër të familjes. E dimë se në Besëlidhjen e Re flitet për “Kishën që bashkohet në shtëpi” (krh. 1 Kor 16,19; Rom 16,5; Kol 4,15; Flm 2). Hapësira jetësore e një familjeje mund të shndërrohej në kishë shtëpiake, në seli Eukaristie, të pranisë së Krishtit të ulur në të njëjtën tryezë. E paharrueshme është skena e paraqitur në Zbulesë: «Ja, para derës qëndrojnë dhe trokas: kush e dëgjon zërin tim dhe e hap derën, do të hyj te ai dhe me të do ha darkë dhe ai me mua» (3,20). Kështu përviçohet një shtëpi që mban brenda vetes prarinë e Hyjit, lutjen e përbashkët dhe prandaj edhe bekimin e Zotit. Është ajo që pohohet në Psalmin 128 që e morëm si bazë: «Ja, se si bekohet njeriu që e druan Zotin! Të bekoftë Zoti prej Sionit» (rr. 4-5).

16. Bibla e konsideron familjen edhe si selinë e katekezës së bijve. Kjo del në dritë në përshkrimin e kremtimit të Pashkëve (krh. Dal 12,26-27; Lp 6,20-25), dhe më pas u sqarua në haggadahun judaik, pra në tregimin dialogjik që shoqëron ritin e darkës pashkore. Edhe më shumë, një Psalm kremton shpalljen familjare të fesë: «Ato që dëgjuam e mësuam,

çka na treguan etërit tanë, nuk do t'i fshehim para fëmijëve të tyre, do t'i kalojmë gojë më gojë në breznitë e ardhshme lavditë e Zotit e mrekullitë e tija, veprat e bindshme që ai bëri. Ai e ngriti Dëshminë në Jakobin, dhe e vuri Ligjin në Izrael, që çfarë u urdhëroi etërve tanë ato t'ua shpallin fëmijëve të vet, që breznia e ardhshme t'i ketë të njohura, që fëmijët që të lindin t'ua tregojnë fëmijëve të vet» (78,3-6). Prandaj, familja është vendi ku prindërit bëhen mësuesit e parë të fesë për fëmijët e tyre. Është një detyrë "artizanale", nga personi në person. «E kur yt bir të pyesë nesër [...] përgjigju...» (krh. Dal 13,14). Kështu breznitë e ndryshme do të intonojnë këngën e tyre drejtuar Zotit, «Djelmosha e vajza, pleq e foshnja» (Ps 148,12).

17. Prindërit kanë detyrën ta kryejnë me seriozitet misionin e tyre edukues, siç mësojnë shpesh të urtët e Biblës (krh. Fu 3,11-12; 6,20-22; 13,1; 22,15; 23,13-14; 29,17). Bijtë janë të thirrur ta pranojnë dhe ta praktikojnë urdhërimin: «Nderojë babain tënd e nënën tënde» (Dal 20,12), ku folja "nderoj" tregon përmbushjen e angazhimeve familjare e shoqërore në plotësinë e tyre, pa i lënë pas dore me pretendime shfajësuese fetare (krh.

Mk 7,11-13). Në të vërtetë, «kush e nderon babain, i shpërblen mëkatet... kush e nderon nënën, është porsì ai që grumbullon visare» (krh. Sir 3,4-5).

18. Ungjilli na kujton edhe se bijtë nuk janë një pronë e familjes, por kanë përpara ecjen e tyre personale të jetës. Nëse është e vërtetë se Jezusi paraqitet si model dëgjese ndaj prindërve të vet tokësorë, duke iu nënshtruar atyre (krh. Lk 2,51), është e sigurtë po ashtu se Ai tregon se zgjidhja e jetës e birit dhe vetë thirrja e tij e krishterë mund të kërkojnë një shkëputje për të realizuar kush-timin personal ndaj Mbretërisë së Hyjit (krh. Mt 10,34-37; Lk 9,59-62). Edhe më shumë, Ai vetë, në moshën dymbëdhjetëvjeçare, u përgjigjet Marisë dhe Jozefit duke u thënë se ka një mision më të lartë për të kryer përtej familjes së tij historike (krh. Lk 2,48-50). Prandaj lartëson nevojën e lidhjeve të tjera më të thella edhe brenda marrëdhënieve familjare: «Nëna ime e vëllezërit e mi – janë këta – që e dëgjojnë dhe e zbatojnë Fjalën e Hyjit» (Lk 8,21). Po ashtu, në vëmendjen që Ai u kushton fëmijëve – që në shoqërinë e Lindjes së Afërt të lashtë shiheshin si subjekte pa të drejta të veçanta dhe si pjesë e

pronës familjare – Jezusi arrin deri në atë pikë sa t'ua paraqesë të rriturve pothuajse si mësues, për besimin e tyre të thjeshtë e të vetvetishëm ndaj të tjerëve: «Përnjëmend po ju them: nëse nuk ktheheni e nuk bëheni si fëmijët, nuk do të hyni në Mbretërinë e qiellit. Prandaj, kush e përul vetveten e bëhet i vogël si ky fëmijë, ai është më i madhi në Mbretërinë e qiellit» (Mt 18,3-4).

NJË SHTEG VUAJTJEJE DHE GJAKU

19. Idili i paraqitur nga Psalmi 128 nuk mohon një realitet të hidhur që karakterizon të gjitha Shkrimet e Shenjta. Është prania e dhimbjes, e së keqes, e dhunës që mundojnë jetën e familjes dhe bashkimin e saj intim të jetës dhe të dashurisë. Jo më kot fjalimi i Krishtit në lidhje me martesën (krh. Mt 19,3-9) është përfshirë brenda një diskutimi mbi divorcin. Fjala e Hyjit është dëshmitare e vazhdueshme e kësaj përmase të errët që hapet që në fillim kur, me mëkatën, marrëdhënia e dashurisë dhe e dëlirësisë mes burrit e gruas shndërrohet në një sundim: «Dëshirimi yt do të të shtyjë kah burri yt e ai do të sundojë mbi ty» (Zan 3,16).

20. Është një shteg vuajtjeje e gjaku që përshkon shumë faqe të Biblës, duke nisur prej dhunës vëllavrasëse të Kainit mbi Abelin dhe prej grindjeve të ndryshme mes bijve e mes nuseve të patriarkëve Abrahamit, Izakut e Jakobit, për të arritur pastaj në tragjeditë që mbushin me gjak familjen e Davidit, deri në vështirësitë e shumta familjare që karakterizojnë tregimin e Tobisë apo dëshminë e hidhur të Jobit të braktisur: «Larg m’i dëboi vëllezërit e mi, porsi të huaj miqtë m’u larguan. [...] Gruaja frymën s’ma duron, krupë ua çoj vëllezërve të mi, për fëmijë u bëra lojë» (Job 19,13.17).

21. Vetë Jezusi lind në një familje modeste, që shumë shpejt duhet të ikë në një tokë të huaj. Ai hyn në shtëpinë e Pjetrit ku vjehrra e tij dergjet e sëmurë (krh. Mk 1,30-31); e lë veten të përfshihet prej dramës së vdekjes në shtëpinë e Jairit dhe në atë të Lazrit (krh. Mk 5,22-24.35-43; Gjn 11,1-44); dëgjon britmën e dëshpëruar të vejushës së Nainit para djalit të saj të vdekur (krh. Lk 7,11-15); pranon lutjen e babait të djalit epileptik në një fshat të vogël fushor (krh. Mk 9,17-27). Takon tagrambledhës si Mateun e Zakeun në shtëpitë e tyre (krh. Mt 9,9-13; Lk 19,1-10), si

dhe mëkatarë, si gruaja që hyn në shtëpinë e fariseut (krh. Lk 7,36-50). Njeh ankthet dhe tensionet e familjeve dhe i përfshin në shëmbëlltyrat e veta: prej bijve që largohen nga shtëpia në kërkim të aventurës (krh. Lk 15,11-32) deri te bijtë e vështirë me sjellje të pashpjegueshme (krh. Mt 21,28-31) apo viktima të dhunës (krh. Mk 12,1-9). Shqetësohet edhe për dasmën që rrezikon të bëhet e pakëndshme prej mungesës së verës (krh. Gjn 2,1-10) ose për mungesën e të ftuarve (krh. Mt 22,1-10), ashtu sikurse njeh edhe makthin për arsye të humbjes së një mone-dhe në një familje të varfër (krh. Lk 15,8-10).

22. Në këtë itinerar të shkurtër mund të vërejmë se Fjala e Hyjit nuk shfaqet si një sekuencë tezash abstrakte, por si një shoqe udhëtimi për familjet që janë në krizë apo përjetojnë ndonjë dhimbje, dhe u tregon atyre cakun e rrugëtimit, kur Hyji «Ai do të fshijë çdo lot nga sytë e tyre. As vdekja më s'do të jetë, as vaj, as ofshamë» (Zb 21,4).

MUNDI I DUARVE TË TUA

23. Në fillim të Psalmit 128 babai paraqitet si një punëtor, që me veprën e duarve

të veta mund të mbajë mirëqenien fizike dhe kthjelltësinë e familjes së vet: «Do të ushqehesh prej punës së duarve të tua, i lumi ti, mirë do të kalosh» (rr. 2). Që puna është pjesë themelore e dinjitetit të jetës njerëzore, kjo del që prej faqeve të para të Biblës, kur thuhet se «Zoti Hyj e mori njeriun dhe e vendosi në kopshtin Eden që ta punojë e ta ruajë atë» (Zan 2,15). Është paraqitja e punëtorit që e shndërron lëndën dhe shfrytëzon energjitë e botës së krijuar, duke prodhuar «bukën e mundit» (Ps 127,2), përveçse duke kultivuar vetveten.

24. Në të njëjtën kohë puna bën të mundur zhvillimin e shoqërisë, mbajtjen e familjes si dhe qëndrueshmërinë e frytshmërinë e saj: «Të bekoftë Zoti prej Sionit, e pafsh lumturinë e Jerusalemit në të gjitha ditët e jetës sate dhe i pafsh djemtë e djemve të tu!» (Ps 128,5-6). Në Librin e Fjalëve të Urta paraqitet edhe detyra e nënës së familjes, puna e së cilës përshkruhet në të gjitha veçantitë e saj të përditshme, duke tërhequr lavdin e bashkëshortit dhe të bijve (krh. 31,10-31). Vetë Pali apostull tregojë krenar që kishte jetuar pa qenë peshë për të tjerët, sepse punoi me duart e veta duke siguruar kështu bukën e

gojës (krh. Vap 18,3; 1 Kor 4,12; 9,12). Ishte aq i bindur për nevojën e punës, sa vendosi një normë të hekurt për bashkësitë e tij: «Kush nuk do të punojë, as mos të hajë» (2 Sel 3,10; krh. 1 Sel 4,11).

25. Pasi i thamë këto, kuptohet se si papunësia dhe pasiguria e punës bëhen vuajtje, siç shkruhet në Librin e vogël të Rutës dhe siç kujton Jezusi në shëmbëlltyrën e punëtorëve që rrinë ulur, në një dembeli të detyruar, në sheshin e fshatit (krh. Mt 20,1-16), ose si-kurse Ai përjeton në vetë faktin se shumë herë është i rrethuar nga nevojtarë dhe të uritur. Është ajo që shoqëria po përjeton në mënyrë tragjike në shumë vende, dhe kjo mungesë pune godet në shumë mënyra kthjelltësinë e familjeve.

26. As nuk mund të harrojmë degjenerimin që mëkati shtie në shoqëri, kur qenia njerëzore sillet si tiran ndaj natyrës, duke e shkatërruar atë, duke e përdorur në mënyrë egoiste dhe madje brutale. Pasojat janë në të njëjtën kohë shkretizimi i dheut (krh. Zan 3,17-19) dhe çekuilibret ekonomike e shoqërore, kundër të cilave ngrihet qartazi zëri i profetëve, që nga Elia (krh. 1 Mbr 21)

deri te fjalët që vetë Jezusi thotë kundër padrejtësisë (krh. Lk 12,13-21; 16,1-31).

ËMBËLSIA E PËRQAFIMIT

27. Krishti ka vendosur si shenjë dalluese të nxënësve të vet sidomos ligjin e dashurisë dhe të dhurimit të vetvetes të tjerëve (krh. Mt 22,39; Gjn 13,34), dhe e ka bërë këtë nëpërmjet një parimi që një baba e një nënë e kanë të zakonshme ta dëshmojnë në ekzistencën e tyre: «Dashuria më e madhe që ndokush mund të tregojë është: të japë jetën e vet për miqtë e vet» (Gjn 15,13). Fryt i dashurisë janë edhe mëshira dhe falja. Në këtë vijë, është shumë emblemатike skena që tregon një kurorëshkelëse në sheshin e tempullit të Jerusalemit, e rrethuar prej akuzuesve të saj, dhe pastaj vetëm me Jezusin që nuk e dënon dhe e fton në një jetë me më dinjitet (krh. Gjn 8,1-11).

28. Në horizontin e dashurisë, thelbësor në përvojën e krishterë të martesës e të familjes, del në pah edhe një virtyt tjetër, mjaft i shpërfillur në këto kohë të marrëdhënieve frenetike e sipërfaqësore: ëmbëlsia. Le ta shohim Psalmin e ëmbël e të

fuqishëm 131. Siç vërehet edhe në tekste të tjera (krh. Dal 4,22; Is 49,15; Ps 27,10), bashkimi mes besimtarit dhe Zotit të tij shprehet me karakteristikat e dashurisë atërore dhe amënore. Këtu shfaqet intimiteti delikat dhe i ëmbël që ekziston mes nënës dhe fëmijës së saj, një i sapolindur që fle në krahët e së ëmës pasi është mëkuar. Bëhet fjalë – siç tregon fjala hebraike gamul – për një fëmijë të cilit tashmë i është hequr gjiri, që kapet me vetëdije pas së ëmës e cila e mban në krahërorin e vet. Është një intimitet i vetëdijshëm dhe jo thjesht biologjik. Prandaj psalmisti këndon: «Vërtet shpirtin e kam të qetë e të kthjellët, si foshnja e mëkuar në parzmën e nënës» (Ps 131,2). Paralelisht, mund t'i referohemi edhe një skenë tjetër, aty ku Ozeja profet vë në gojën e Hyjit si atë këto fjalë prekëse: «Kur Izraeli ende ishte djalë unë e doja [...] e mësoja Efraimin të ecte vetë, i mbartja para duarsh [...] I tërhiqja me litarë për njerëz, me zinxhirë të dashurisë; isha për ta, porsi ai që fëmijën e ngre deri në mollëzat e veta, përkulesha mbi të t'i jap të hajë» (11,1.3-4).

29. Me këtë vështrim, të bërë prej feje e dashurie, prej hiri e angazhimi, prej familje-

je njerëzore e Trinie hyjnore, le ta sodisim familjen që Fjala e Hyjit e beson në duart e burrit, të gruas e të bijve që të formojnë një bashkësi personash që është shëmbëlltyrë e bashkimit mes Atit, Birit dhe Shpirtit Shenjt. Veprimtaria gjeneruese dhe edukuese është, nga ana e vet, një refleks i veprës krijuese të Atit. Familja është e thirrur të bashkëndajë lutjen e përditshme, leximin e Fjalës së Hyjit dhe kungimin eukaristik në mënyrë që të rritet dashuria dhe të shndërrohet gjithnjë e më shumë në tempull ku banon Shpirti.

30. Para çdo familjeje paraqitet ikona e familjes së Nazaretit, me jetën e vet të përditshme të përbërë prej mundimeve e madje edhe prej maktheve, si atëherë kur i'u desh të pësonte dhunën e pakuptueshme të Herodit, përvojë që përsëritet në mënyrë tragjike edhe sot në shumë familje refugjatësh të refuzuar dhe të pambrojtur. Sikurse mbretërit e Lindjes, familjet janë të ftuara të sodisin Fëmijën dhe Nënë, të bien përmbys e ta adhurojnë (krh. Mt 2,11). Sikurse Maria, janë të nxitura t'i jetojnë me guxim e kthjelltësi sfidat e tyre familjare, të trishtueshme dhe entuziazmuese, e të ruajnë dhe të meditojnë në zemër punët e

mrekullueshme të Hyjit (krh. Lk 2,19.51). Në visarin e zemrës së Marisë gjenden edhe të gjitha ngjarjet e secilës prej familjeve tona, që ajo i ruan me kujdes. Prandaj mund të na ndihmojë t'i interpretojmë për të njohur në historinë familjare mesazhin e Hyjit.

KAPITULLI I DYTË

REALITETI DHE SFIDAT E FAMILJEVE

31. E mira e familjes është vendimtare për të ardhmen e botës dhe të Kishës. Janë të panumërta analizat që janë bërë në lidhje me martesën e familjen, me vështirësitë e sfidat e tyre aktuale. Është mirë t'i kushtojmë vëmendje realitetit konkret, sepse «kërkesat dhe thirrjet e Shpirtit jehojnë edhe në vetë ngjarjet e historisë», nëpërmjet të cilave «Kisha mund të udhëhiqet në një njohje më të thellë të misterit të pashtershëm të martesës dhe të familjes».^[8] Nuk pretendoj të paraqes këtu gjithçka që mund të thuhet në lidhje me temat e ndryshme që kanë lidhje me familjen në kontekstin aktual. Por meqenëse Etërit sinodalë kanë sjellë një vështrim mbi realitetin e familjeve të mbarë botës, mendoj se është mirë të përmbledh disa prej ndihmesave të tyre baritore, duke shtuar edhe shqetësime të tjera që vijnë prej vështrimit tim.

32. «Besnikë ndaj mësimi të Krishtit e shikojmë realitetin e familjes sot në të gjithë kompleksitetin e tij, në dritat e tij dhe në hijet e tij. [...] Ndryshimi antropologjiko-kulturor ndikon sot në të gjitha aspektet e jetës dhe kërkon një qasje analitike dhe të larmishme».^[9] Në kontekstin e disa dhjetëvjeçarëve më parë, Ipeshkvijtë e Spanjës pranonin tashmë një realitet shtëpiak me hapësira më të mëdha lirie, «me një ndarje të drejtë të përgjegjësi dhe detyrave [...] Duke e vlerësuar më shumë komunikimin personal mes bashkëshortëve, ndihmohet humanizimi i krejt bashkëjetesës familjare [...] As shoqëria në të cilën jetojmë as ajo drejt së cilës ecim nuk lejojnë mbijetesën e padallimtë të formave dhe modeleve të së kaluarës».^[10] por «jemi të vetëdijshëm për orientimin kryesor të ndryshimeve antropologjiko-kulturore, për arsye të të cilave individët janë më pak të mbështetur se sa në të kaluarën prej strukturave shoqërore në jetën e tyre afektive dhe familjare».^[11]

33. Nga ana tjetër, «duhet po ashtu të marrim parasysh rrezikun në rritje që përbën

një individualizëm i theksuar i cili i përçudnon lidhjet familjare dhe arrin ta konsiderojë çdo anëtar të familjes si një ishull, duke bërë të sundojë, në disa raste, ideja e një subjekti që ndërtohet sipas dëshirave të veta të marra si diçka absolute».^[12] «Tensionet që ka sjellë një kulturë e theksuar individualiste e zotërimit dhe e kënaqjes, krijojnë brenda familjeve dinamika padurimi dhe agresiviteti».^[13] Do të doja të shtoja ritmin e jetës aktuale, stresin, organizimin shoqëror dhe atë të punës, sepse janë faktorë kulturorë që vënë në rrezik mundësinë e zgjedhjeve të përhershme. Njëkohësisht vihen re dukuri të paqarta. Për shembull çmohet më shumë një lloj personalizimi që ka si synim një jetë kinse autentike, sesa përsëritja e sjelljeve për forcë zakoni. Është një vlerë që mund të nxisë aftësitë e ndryshme dhe spontanitetin, por që, nëse nuk orientohet mirë, mund të krijojë qëndrime mosbesimi të vazhdueshëm, shmangie të angazhimeve, mbyllje në rehati, mujshari. Liria për të zgjedhur lejon që njeriu ta projektojë jetën e vet dhe të kultivojë më të mirën e vetvetes, por, nëse nuk ka objektiva fisnike dhe disiplinë personale, degjeneron në një paaftësi për t'u dhuruar me zemërgjerësi. Faktikisht, në

shumë vende ku po pakësohet numri i martesave, po rritet numri i personave që vendosin të jetojnë vetëm, ose që bashkëjetojnë pa bashkëbanuar. Mund të vëmë në dukje edhe një ndjenjë të lavdërueshme drejtësie; por, nëse kuptohet keq, ajo i shndërron qytetarët në klientë që pretendojnë vetëm dhënien e shërbimeve.

34. Nëse këto rreziqe zhvendosen në mënyrën e të kuptuarit të familjes, kjo mund të shndërrohet në një vend kalimi, të cilit njeriu i drejtohet kur i duket e volitshme për veten, ose ku shkon për të kërkuar të drejta, ndërsa detyrimet mbeten të lëna përkohshmërisë së paqëndrueshme të dëshirave e të rrethanave. Në fund, sot është e lehtë ta ngatërrojmë lirinë e njëmendtë me idenë që secili e gjykon si të dojë, a thua se përtej individëve nuk ka të vërteta, vlera, parime që na orientojnë, a thua se gjithçka është njësoj dhe njeriu duhet t'i lejojë vetes çfarëdo gjëje. Në këtë kontekst, ideali martesor, me një angazhim ekskluziviteti dhe qëndrueshmërie, shkon drejt shkatërrimit prej interesave kalimtare apo prej tekave të ndjeshmërisë. Njeriu druan vetminë, dëshiron një hapësirë mbrojtjeje dhe besnikërie, por në të

njëjtën kohë shtohet te ai frika se mos zihet në kurth nga një marrëdhënie që mund ta vonojë përmbushjen e aspiratave personale.

35. Si të krishterë nuk mund të heqim dorë nga propozimi i martesës për shkak se i kundërvihemi ndjeshmërisë aktuale, për të qenë në modë, apo për ndjenja inferioriteti para degradimit moral e njerëzor. Do të ishim duke e privuar botën prej vlerave që mundemi dhe duhet të ofrojmë. Sigurisht, nuk ka kuptim të ndalemi në një denoncim retorik të të këqijave aktuale, a thua se me këtë mund të ndryshojmë diçka. As nuk shërben të pretendojmë të imponojmë norma me forcën e autoritetit. Na kërkohet një përpjekje më e përgjegjshme dhe bujare, që do të thotë të paraqesim arsyet dhe motivimet për të bërë një zgjedhje në dobi të martesës e të familjes, kështu që personat të jenë më të gatshëm t'i përgjigjen hirit që Hyji u jep atyre.

36. Në të njëjtën kohë duhet të jemi të përvuajtur e realistë, për të pranuar se nganjëherë mënyra jonë e paraqitjes së bindjeve të krishtera dhe mënyra për t'i trajtuar personat kanë ndihmuar për të shkaktuar atë

për të cilën sot ankohe mi, prandaj na takon një reagim i shëndoshë autokritike. Nga ana tjetër, shpesh e kemi paraqitur martesën në mënyrë të tillë që qëllimi i saj bashkues, ftesa për t' u rritur në dashuri dhe ideali i ndihmës së ndërsjellë kanë mbetur në hije për arsye të një theksi pothuajse ekskluziv të vënë mbi detyrën e prokrijimit. As nuk kemi bërë një shoqërim të mirë të bashkëshortëve të rinj në vitet e tyre të para, me propozime të përshtatshme për oraret e tyre, gjuhët e tyre, shqetësimet e tyre më konkrete. Herë të tjera kemi paraqitur një ideal teologjik të martesës tepër abstrakt, pothuajse të ndër-tuar në mënyrë artificiale, larg prej situatës konkrete dhe prej mundësive efektive të familjeve ashtu siç janë. Ky idealizim i tepruar, sidomos kur nuk kemi rizgjuar besimin në hirin, nuk ka bërë që martesa të jetë më e dëshirueshme dhe tërheqëse, por krejt e kundërta.

37. Për shumë kohë kemi besuar se, vetëm duke këmbëngulur në çështje doktrimore, bioetike dhe morale, pa e motivuar hapjen ndaj hirit, i kemi mbështetur mjaft familjet, e kemi përforcuar lidhjen e bashkëshortëve dhe e kemi mbushur me domethënie

jetën e tyre së bashku. Kemi vështirësi ta paraqesim martesën më shumë si një ecje dinamike rritjeje dhe realizimi se sa një peshë për t'u duruar gjithë jetën. E kemi të vështirë edhe t'i japim hapësirë ndërgjegjes së besimtarëve, që shumë herë i përgjigjen sa më mirë që është e mundur Ungjillit në mes të kufizimeve të tyre dhe mund ta çojnë përpara shoshitjen e tyre personale përballë situatave në të cilat prishen të gjitha skemat. Jemi të thirrur të formojmë ndërgjegjet, jo të pretendojmë që t'i zëvendësojmë ato.

38. Duhet të falënderojmë për faktin se pjesa më e madhe e njerëzve i vlerëson marrëdhëniet familjare që duan të zgjasin në kohë dhe që sigurojnë respektimin e tjetrit. Prandaj vlerësohet fakti që Kisha jep hapësira shoqërimi dhe asistence mbi çështjet e lidhura me rritjen e dashurisë, me kapërcimin e konflikteve dhe me edukimin e bijve. Shumë njerëz e vlerësojnë forcën e hirit që përjetojnë në Pajtimin sakramental dhe në Eukaristi, që u lejon atyre të përballojnë sfidat e martesës e të familjes. Në disa vende, sidomos në anë të ndryshme të Afrikës, shekullarizmi nuk ka arritur t'i dobësojë disa vlera tradicionale dhe në çdo

martese prodhohet një bashkim i fortë mes dy familjesh të zgjeruara, ku ende ruhet një sistem i përcaktuar mirë i administrimit të konflikteve dhe vështirësive. Në botën aktuale vlerësohet edhe dëshmia e bashkëshortëve që jo vetëm kanë bërë qëndresë në kohë, por edhe vazhdojnë të çojnë përpara një plan të përbashkët dhe e ruajnë dashurinë. Kjo i hap derën një baritoreje pozitive, mikpritëse, që e bën të mundur një thellim gradual të kërkesave të Ungjillit. Megjithatë, shumë herë kemi vepruar me qëndrim mbrojtës dhe harxhojmë energji baritore duke shumëzuar sulmet ndaj botës në dekadencë, me aftësi të paktë propozuese për të treguar rrugë lumturie. Shumë vetë nuk perceptojnë se mesazhi i Kishës në lidhje me martesën dhe familjen ka qenë një refleks i qartë i predikimit dhe i qëndrimeve të Jezusit, i cili ndërkohë propozonte një ideal kërkues dhe nuk e humbiste kurrë afërsinë e dhimbshme ndaj personave të brishtë si samaritania apo gruaja kurorëshkelëse.

39. Kjo nuk do të thotë të mos e njohim më dekadencën kulturore që nuk nxit dashurinë dhe përkushtimin. Këshillimet përpara dy Sinodeve të fundit kanë bërë që

të dalin në pah simptoma të ndryshme të “kulturës së të përkohshmes”. Po i referohem, për shembull, shpejtësisë me të cilën personat kalojnë nga një marrëdhënie afektive në tjetrën. Besojnë se dashuria, sikurse në rrjetet shoqërore, mund të lidhet apo të shkëputet sipas qejfit të konsumatorit si dhe të bllokohet me të shpejtë. Mendoj edhe për druajtjen që ngjall perspektiva e një angazhimi të përhershëm, për obsesionin për kohën e lirë, për marrëdhëniet që llogarisin kosto e përfitime dhe mbahen në këmbë vetëm nëse janë një mjet për të ndrequr vetminë, për të pasur mbrojtje apo për të marrë ndonjë shërbim. Transferohet në marrëdhëniet afektive ajo që ndodh me objektet dhe me mjedisin: gjithçka është e skartueshme, secili përdor e hedh, shkapërderdh e thyen, shfrytëzon e shtrydh derisa shërben. E pastaj lamtumirë. Narcizizmi i bën personat të paaftë të shikojnë përtej vetvetes, përtej dëshirave dhe nevojave të veta. Por ai që i përdor të tjerët herët a vonë përfundon të përdoret, të manipulohet e të braktiset me të njëjtën logjikë. Ia vlen të përmendet fakti se prishjet e lidhjeve ndodhin shumë herë mes personave të rritur që kërkojnë njëfarë “autonomie” dhe e refuzojnë idealin e plakjes së bashku duke u kujdesur

e duke e mbështetur njëri-tjetrin.

40. «Qoftë edhe duke rrezikuar të banalizojmë, mund të themi se jetojmë në një kulturë që i shtyn të rinjtë të mos formojnë familje, sepse atyre u mungojnë mundësitë për të ardhmen. Por kjo kulturë u paraqet të tjerëve kaq shumë zgjedhje sa edhe ata binden që të mos formojnë një familje».^[14] Në disa vende, shumë të rinj «shpesh janë të nxitur ta shtyjnë martesën për probleme të tipit ekonomik, për arsye pune apo studimi. Nganjëherë edhe për arsye të tjera, sikurse ndikimi i ideologjive që zhveftësojnë martesën e familjen, përvoja e dështimit të çifteve të tjera, gjë që ata nuk duan ta rrezikojnë, druajtja nga diçka që e konsiderojnë tepër të madhe e të shenjtë, shanset shoqërore dhe dobitë ekonomike që vijnë prej bashkëjetesës, një konceptim thjesht emotiv e romantik i dashurisë, frika nga humbja e lirisë dhe e autonomisë, refuzimi i diçkaje të konceptuar si institucionale dhe burokratike».^[15] Kemi nevojë të gjejmë fjalët, motivimet dhe dëshmitë që na ndihmojnë të prekim fijet më intime të të rinjve, aty ku janë më të aftë për bujari, për angazhim, për dashuri si dhe për heroizëm, që t'i ftojmë ta pranojnë me entu-

ziazëm dhe guxim sfidën e martesës.

41. Etërit sinodalë u janë referuar «prirjeve kulturore që duket se imponojnë një afektivitet pa kufij, [...] një afektivitet narcizist, të paqëndrueshëm e të ndryshueshëm që nuk i ndihmon gjithmonë subjektet për të arritur një pjekuri më të madhe». Kanë shprehur se janë të shqetësuar për «njëfarë përhapjeje të pornografisë dhe të komercializimit të trupit, të favorizuar edhe nga një përdorim i shtrembëruar i internetit» si dhe për «situatën e atyre personave që janë të detyruar të praktikojnë prostitucionin». Në këtë kontekst, «çiftet nganjëherë janë të pasigurta, ngurruese dhe e kanë të vështirë të gjejnë mënyrat për t'u rritur. Të shumtë janë ata që priren të mbeten në stadet parësore të jetës emocionale dhe seksuale. Kriza e çiftit destabilizon familjen dhe, nëpërmjet ndarjeve e divorceve mund të arrijë të prodhojë pasoja serioze në rritjen e fëmijëve dhe të shoqërisë, duke dobësuar individin e lidhjet shoqërore».^[16] Krizat bashkëshortore shpesh përballohen «në mënyrë të ngutshme dhe pa guximin e durimit, të verifikimit, të faljes së ndërsjellë, të pajtimit si dhe të sakrificës. Kështu, dështimet u japin fillesë marrë-

dhëniet e reja, çiftet e reja, bashkimet e reja dhe martesat e reja, duke krijuar situata familjare komplekse e problematike për zgjedhjen e krishterë».^[17]

42. «Edhe rënia demografike, e shkaktuar nga një mendësi antilindje dhe e nxitur prej politikave botërore të shëndetit riprodhues, jo vetëm përcakton një situatë në të cilën alternimi i brezave nuk është më i sigurt, por edhe rrezikon që në kohë të çojë në një varfërim ekonomik e në një humbje shprese në të ardhmen. Zhvillimi i bioteknologjive po ashtu ka pasur një efekt të fortë mbi lindshmërinë».^[18] Mund të shtohen edhe faktorë të tjerë si «industrializimi, revolucioni seksual, frika nga mbipopullimi, problemet ekonomike, [...]». Shqëria e konsumit mund edhe t'ua mbushë mendjen personave që të mos kenë fëmijë qoftë edhe vetëm për të ruajtur lirinë e tyre dhe stilin e tyre të jetës».^[19] Është e vërtetë se ndërgjegjja e drejtë e bashkëshortëve, kur kanë qenë shumë bujarë në përçimin e jetës, mund t'i orientojë ata drejt vendimit për ta kufizuar numrin e fëmijëve për arsye mjaft serioze, por gjithmonë «për dashuri ndaj këtij dinjiteti të ndërgjegjes Kisha i refuzon me të

gjitha forcat e veta ndërhyrjet detyruese të Shtetit në dobi të kontracepsionit, sterilizimit apo për më shumë të abortit».^[20] Këto masa janë të papranueshme edhe në vendet me nivel të lartë lindshmërie, por duhet vënë në dukje se politikanët i nxisin ato edhe në disa vende që vuajnë dramën e një niveli lindshmërie shumë të ulët. Siç kanë vënë në dukje Ipeshkvijtë e Koresë, kjo do të thotë «të veprohet në një mënyrë kontradiktore dhe duke shkelur detyrën përkatëse».^[21]

43. Dobësimi i fesë dhe i praktikës fetare në disa shoqëri ka efekt mbi familjet dhe i lë ato më të vetmuara me vështirësitë e veta. Etërit kanë pohuar se «njëra prej varfërive më të mëdha të kulturës aktuale është vetmia, fryt i mungesës së Hyjit në jetën e personave dhe i brishtësisë së marrëdhënieve. Ekziston edhe një përshtypje e përgjithshme pafuqie ndaj realitetit socio-ekonomik që shpesh arrin t'i shtypë familjet. [...] Shpesh familjet ndihen të braktisura për arsye të mosinteresimit dhe të vëmendjes së pakët nga ana e institucioneve. Pasojat negative nga këndvështrimi i organizimit shoqëror janë të dukshme: që nga kriza demografike deri te vështirësitë edukuese, që

nga vështirësia për ta pranuar jetën që është duke lindur deri te të ndierit e pranisë së të moshuarve si një peshë, deri te përhapja e një vështirësie afektive që nganjëherë arrin në dhunë. Është përgjegjësi e Shtetit të krijojë kushtet legislative dhe të punës për të garantuar të ardhmen e të rinjve dhe për t'i ndihmuar ata që të realizojnë planin e tyre për të themeluar një familje».[22]

44. Mungesa e një banese dinjitoze apo të përshtatshme shpesh bën që të shtyhet në kohë formalizimi i një marrëdhënieje. Duhet të kujtojmë se «familja ka të drejtën për një banesë të hijshme, të përshtatshme për jetën e familjes dhe në përpjesëtim me numrin e anëtarëve, në një mjedis që ofron shërbimet bazë për jetën e familjes dhe të bashkësisë».[23] Një familje dhe një shtëpi janë dy gjëra që kujtojnë njëra-tjetrën. Ky shembull tregon se duhet të këmbëngulim në të drejtat e familjes, dhe jo vetëm në të drejtat individuale. Familja është një e mirë pa të cilën shoqëria nuk mund të bëjë, por ka nevojë që të mbrohet.[24] Mbrojtja e këtyre të drejtave është «një thirrje profetike në dobi të institucionit familjar, i cili duhet të respektohet dhe të mbrohet prej të gjitha uzurpimeve»,[25]

sidomos në kontekstin aktual ku zakonisht zë pak hapësirë në planet politike. Mes të drejtave të tjera, familjet kanë edhe të drejtën që «të mund të mbështeten në një politikë të përshtatshme familjare nga ana e autoriteteve publike në fushën juridike, ekonomike, shoqërore e fiskale».^[26] Nganjëherë janë dramatike ngushticat e familjeve kur, në prani të sëmundjes së një personi të dashur, s'mund të kenë shërbimet shëndetësore të përshtatshme, ose kur kalon shumë kohë pa pasur një punësim dinjitoz. «Detyrimet ekonomike e përjashtojnë qasjen e familjeve në edukim, në jetën kulturore e në jetën shoqërore aktive. Sistemi aktual ekonomik prodhon forma të ndryshme të përjashtimit shoqëror. Familjet vuajnë në mënyrë të veçantë problemet që kanë lidhje me punën. Mundësitë për të rinjtë janë të pakta dhe oferta e punës është shumë për zgjedhëse dhe e përkohshme. Ditët e punës janë të gjata e shpesh të rënduara nga udhëtime të gjata. Kjo s'i ndihmon familjarët të rrinë me njëri-tjetrin e fëmijët, që t'i ushqejnë përditë marrëdhëniet e tyre».^[27]

45. «Të shumtë janë fëmijët që lindin jashtë martesës, sidomos në disa Vende, dhe

të shumtë janë ata që pastaj rriten vetëm me njërin prej prindërve ose në një kontekst familjar të zgjeruar apo të rindërtuar. [...] Shfrytëzimi seksual i fëmijëve përbën pastaj njërin prej realiteteve më skandaloze dhe të mbrapshta të shoqërisë aktuale. Edhe shoqëritë e përshkuara prej dhunës për shkak të luftës, të terrorizmit apo të pranisë së kriminalitetit të organizuar, shohin situata familjare të përkeqësuar dhe sidomos në metropolet e mëdha e në periferitë e tyre rritet e ashtuquajtura dukuri e fëmijëve të rrugës».^[28] Abuzimi seksual me fëmijët bëhet edhe më skandaloz kur ndodh në vende ku ata duhet të jenë të mbrojtur, veçanërisht në familjet, në shkollat dhe në bashkësitë e institucionet e krishtera.^[29]

46. Migrimet «përfaqësojnë një tjetër shenjë të kohëve që duhet përballuar e kuptuar me gjithë ngarkesën e rrjedhøjave mbi jetën familjare».^[30] Sinodi i fundit i ka dhënë një rëndësi të madhe kësaj problematike, duke pohuar se «prek, me modalitete të ndryshme, popullsi të tëra, në anë të ndryshme të botës. Kisha ka ushtruar në këtë fushë një rol të planit të parë. Nevoja për ta ruajtur e zhvilluar këtë dëshmi ungjillore (krh. Mt

25,35) sot shfaqet më shumë se kurrë e ngutshme. [...] Lëvizja e njerëzve, që i përgjigjet lëvizjes natyrore historike të popujve, mund të dëftohet një pasuri e vërtetë si për familjen që emigron ashtu edhe për vendin që e pranon. Tjetër është migrimi i detyruar i familjeve, fryt i situatave të luftës, të përndjekjes, të varfërisë, të padrejtësisë, i karakterizuar prej peripecive të një udhëtimi që shpesh e vë në rrezik jetën, i traumatizon personat dhe i destabilizon familjet. Shoqërimi i migrantëve kërkon një baritore specifike të drejtuar familjeve në migrim, por edhe anëtarëve të bërthamave familjare që kanë mbetur në vendet e prejardhjes. Kjo duhet të zbatohet në respekt ndaj kulturave të tyre, ndaj formimit fetar dhe njerëzor prej të cilit vijnë, ndaj pasurisë shpirtërore të riteve dhe traditave të tyre, edhe nëpërmjet një kujdesi baritor specifik. [...] Migrimet janë veçanërisht dramatike dhe shkatërruese për familjet dhe individët kur janë të paligjshme dhe mbështeten prej rretheve ndërkombëtare të trafikut të qenieve njerëzore. E njëjta gjë mund të thuhet kur bëhet fjalë për gra apo fëmijë të pashoqëruar, të detyruar të bëjnë qëndrime të zgjatura në vendet e kalimit, në kampet e refugjatëve, ku është

e pamundur të nisë një itinerar integrimi. Varfëria e skajshme dhe situata të tjera ndarjeje i bëjnë nganjëherë familjet madje edhe t'i shesin bijtë e tyre për prostitucion apo për trafik organesh».^[31] «Përndjekjet e të krishterëve, si edhe ato të pakicave etnike e fetare, në anë të ndryshme të botës, sidomos në Lindjen e Mesme, përfaqësojnë një provë të madhe: jo vetëm për Kishën, por edhe për gjithë bashkësinë ndërkombëtare. Duhet bërë çdo përpjekje për të favorizuar qëndrimin e familjeve dhe bashkësive të krishtera në tokat e tyre të prejardhjes».^[32]

47. Etërit u kanë kushtuar një vëmendje të veçantë edhe «familjeve të personave me aftësi të kufizuar, ku handikapi, që hyn me forcë në jetë, krijon një sfidë, të thellë e të papritur, dhe i trondit ekuilibret, dëshirat, pritshmëritë. [...] Meritojnë admirim të madh familjet që e pranojnë me dashuri provën e vështirë të një fëmije me paaftësi. Ato i japin Kishës dhe shoqërisë një dëshmi të çmueshme besnikërie ndaj dhuratës së jetës. Familja do të mund të zbulojë, së bashku me bashkësinë e krishterë, gjeste e gjuhë të reja, forma kuptimi dhe identiteti, në ecjen e pranimit e të kujdesit të misterit

të brishtësisë. Personat me paaftësi përbëjnë për familjen një dhuratë dhe një mundësi për t'u rritur në dashuri, në ndihmën e ndërsjellë dhe në njësi. [...] Familja që e pranon me vështrimin e fesë praninë e personave me paaftësi do të mund të njohë dhe të garantojë cilësinë dhe vlerën e çdo jete, me nevojat e saj, të drejtat e saj dhe mundësitë e saj. Ajo do të nxisë shërbime e përkujdesje, dhe do të promovojë shoqërinë e dashurinë, në çdo fazë të jetës».^[33] Dëshiroj të theksoj se vëmendja e kushtuar si migrantëve ashtu edhe personave me paaftësi është një shenjë e Shpirtit. Në të vërtetë, të dyja situatat janë paradigmatiche: përfshijnë veçanërisht në lojë mënyrën me të cilën jetohet sot logjika e mirëpritjes së mëshirshme dhe e integritit të personave të brishtë.

48. «Pjesa më e madhe e familjeve i respekton të moshuarit, i rrethon me dashuri dhe i konsideron bekim. Një vlerësim i veçantë u shkon shoqatave dhe lëvizjeve familjare që veprojnë në dobi të të moshuarve, në aspektin shpirtëror dhe shoqëror [...]. Në shoqëritë shumë të industrializuara, ku numri i tyre priret të shtohet ndërsa pakësohet lindshmëria, ata rrezikojnë të percepto-

hen si peshë. Nga ana tjetër, përkujdesjet që ata kërkojnë i vënë në provë të fortë njerëzit e tyre të dashur».^[34] «Vlerësimi i fazës përfundimtare të jetës sot është më i nevojshëm sa më shumë që bëhen përpjekje për ta shmangur me çdo mënyrë momentin e kalimit në jetën tjetër. Brishtësia dhe varësia e të moshuarit nganjëherë shfrytëzohen padrejtësisht për një interes të thjeshtë ekonomik. Shumë familje na mësojnë se është e mundur të përballohen etapat e fundit të jetës duke nxitur ndjenjën e plotësisë dhe të integritetit të krejt ekzistencës në misterin e Pashkëve. Një numër i madh të moshuarish gjendet në struktura kishtare ku mund të jetojnë në një mjedis të kthjellët e familjar në planin material e shpirtëror. Eutanazia dhe vetëvrasja e asistuar janë kërcënime të rënda për familjet në të gjithë botën. Praktiki i tyre është i ligjshëm në shumë Shtete. Kisha, ndërsa i kundërshton me forcë këto praktika, ndien detyrën t'i ndihmojë familjet që kujdesen për anëtarët e tyre të moshuar dhe të sëmurë».^[35]

49. Dua të vë në dukje situatën e familjeve të shtypura nga mjerimi, të penalizuara në shumë mënyra, ku kufizimet e jetës je-

tohen në mënyrë të mundimshme. Nëse të gjithë ndeshin në vështirësi, në një shtëpi shumë të varfër këto bëhen më të ashpra.^[36] Për shembull, nëse një grua duhet ta rrisë fëmijën e vet vetëm, për arsye të ndarjes apo për shkaqe të tjera, dhe duhet të punojë pa mundësinë që t'ia lërë një personi tjetër, ai rritet në një braktisje që e vë para çdo lloj rreziku, dhe pjekurimi i tij personal dëmtohet. Në situatat e vështira që jetojnë personat më nevojtarë, Kisha duhet të ketë një kujdes të veçantë për të kuptuar, ngushëlluar, integruar, duke mos u imponuar atyre një seri normash sikur ato të ishin gurë, duke arritur me këtë efektin që t'i bëjë të ndihen të gjykuara dhe të braktisura pikërisht prej asaj Nëne që është e thirrur t'u çojë atyre mëshirën e Hyjit. Në këtë mënyrë, në vend që t'u japin atyre forcën shëruese të hirit dhe dritën e Ungjillit, disa duan "të indoktrinojnë" Ungjillin, ta shndërrojnë atë në «gurë të vdekur për të gjuajtur të tjerët me ta».^[37]

DISA SFIDA

50. Përgjigjet e marra në dy këshillimet, të bëra gjatë ecjes sinodale, kanë përmendur situata të ndryshme që paraqesin sfida të

reja. Përveç atyre të përmendura më parë, shumë vetë i janë referuar funksionit edukues, që gjendet në vështirësi sepse, mes shkaqeve të tjera, prindërit kthehen në shtëpi të lodhur dhe pa dëshirën për të folur, në shumë familje nuk është më zakon as të ha-
het së bashku, dhe rritet një larmi e madhe ofertash për të kaluar kohën përveç varësisë nga televizioni. Kjo e bën të vështirë përçimin e fesë prej prindërve te fëmijët. Të tjerë kanë sinjalizuar se familjet janë shpesh të sëmura nga një ankth tejet i madh. Duket se janë më të shqetësuara për të parandaluar problemet e ardhshme se sa për të bashkëndarë të tashmen. Kjo, që është një çështje kulturore, rëndohet për shkak të një të ardhmeje profesionale të pasigurt, të një pasigurie ekonomike, apo të frikës për të ardhmen e fëmijëve.

51. Është përmendur edhe varësia prej lëndëve narkotike si një prej plagëve të epokës sonë, që bën të vuajnë shumë familje, dhe jo rrallë arrin t'i shkatërrojë ato. Diçka e ngjashme ndodh me alkoolizmin, lojën dhe varësi të tjera. Familja mund të jetë vendi i parandalimit dhe i rregullave të mira, por shoqëria dhe politika nuk arrijnë të kuptoj-

në se një familje në rrezik «e humb aftësinë për të reaguar që t'i ndihmojë anëtarët e vet [...] I shohim pasojat e rënda të kësaj plasjeje në familje të shkatërruara, fëmijë të çrrënjosur, të moshuar të braktisur, fëmijë jetimë me prindër gjallë, adoleshentë dhe të rinj të çorientuar dhe pa rregulla».^[38] Siç kanë treguar Ipeshkvijtë e Meksikës, ekzistojnë situata të trishtueshme dhune familjare që janë terren pjellor për forma të reja agresiviteti shoqëror, sepse «marrëdhëniet familjare shpjegojnë edhe predispozicionin për një personalitet të dhunshëm. Familjet që ndikojnë në këtë kuptim janë ato të cilave u mungon komunikimi; ato në të cilat mbi-zotërojnë qëndrime mbrojtëse dhe anëtarët nuk e mbështesin njëri-tjetrin; në të cilat nuk ka veprimtari familjare që ndihmojnë pjesëmarrjen; në të cilat marrëdhëniet e prindërve mes tyre janë shpesh konfliktuale e të dhunshme, e ato prindër-fëmijë karakterizohen prej qëndrimeve kundërshtuese. Dhuna brenda familjes është shkollë e inatit dhe e urrejtjes në marrëdhëniet njerëzore themelore».^[39]

52. Askush nuk mund të mendojë se dobësimi i familjes si shoqëri natyrore e

bazuar në martesë është diçka që i vlen shoqërisë. Ndodh e kundërta: dëmton pjekurimin e personave, mbrojtjen e vlerave bashkësore dhe zhvillimin etik të qyteteve e të fshatrave. Nuk ndihet më me qartësi se vetëm bashkimi ekskluziv dhe i pazgjidhshëm mes një burri dhe një gruaje zhvillon një funksion shoqëror të plotë, duke qenë një angazhim i qëndrueshëm dhe duke bërë të mundur frytshmërinë. Duhet ta njohim larminë e madhe të situatave familjare që mund të japin njëfarë rregulle jete, por bashkimet faktike apo mes personave të të njëjtës gjini, për shembull, nuk mund të barazohen në mënyrë thjeshtësuese me martesën. Asnjë bashkim i përkohshëm apo i mbyllur ndaj përçimit të jetës nuk na e siguron të ardhmen e shoqërisë. Po kush merret sot me mbështetjen e bashkëshortëve, për t'i ndihmuar ata që të kapërcejnë rreziqet që i kërcënojnë, për t'i shoqëruar në rolin e tyre edukues, për të nxitur qëndrueshmërinë e bashkimit martesor?

53. «Në disa shoqëri vazhdon ende praktika e poligamisë; në kontekste të tjera vazhdon praktika e martesave me mblesëri. [...] Në shumë kontekste, e jo vetëm perëndimore, është duke u përhapur gjerësisht

praktika e bashkëjetesës që i paraprin martesës ose edhe ajo e bashkëjetesave që nuk janë të orientuara për të marrë formën e një lidhjeje institucionale».^[40] Në disa vende legjislacioni lehtëson zhvillimin e një shumësie alternativash, kështu që një martesë e karakterizuar nga ekskluziviteti, pazgjidhshmëria dhe hapja ndaj jetës përfundon të duket një propozim i vjetruar mes shumë të tjerësh. Në shumë vende po përparon një shkatërrim juridik i familjes që priret të marrë forma të bazuara pothuajse ekskluzivisht në paradigmen e autonomisë së vullnetit. Megjithëse është e ligjshme dhe e drejtë që të mos pranohen forma të vjetra të familjes “tradicionale” të karakterizuara nga autoritarizmi dhe nga dhuna, kjo nuk duhet të çojë në përbuzjen e martesës, por në rizbulimin e kuptimit të saj të vërtetë dhe në përtëritjen e saj. Forca e familjes «gjenet thelbësisht në aftësinë e saj për të dashur dhe për t’i mësuar njerëzit që të duan. Sado e plagosur të jetë një familje, ajo mundet gjithmonë të rritet duke nisur nga dashuria».^[41]

54. Në këtë vështrim të shkurtër mbi realitetin, dëshiroj të vë në dukje se, megjithëse ka pasur përmirësime të ndjeshme në njohjen e të

drejtave të gruas dhe në pjesëmarrjen e saj në hapësirën publike, ende ka shumë nevojë për rritje në disa vende. Ende nuk janë çrrënjësuar krejtësisht disa doke të papranueshme. Para së gjithash dhuna e turpshme që nganjëherë përdoret ndaj grave, keqtrajtimet familjare dhe forma të ndryshme të skllavërisë që nuk përbëjnë një demonstrim të forcës mashkullore por një degradim të përbuzshëm. Dhuna me fjalë, ajo fizike dhe seksuale që ushtrohet kundër grave në disa çifte bashkëshortësh i kundërshton vetë natyrës së bashkimit martesor. Mendoj për gjymtimin e rëndë gjenital të gruas në disa kultura, por edhe për pabarazinë në qasjen në vendet dinjitoze të punës dhe në vendet në të cilat merren vendimet. Historia ndjek gjurmët e teprimeve të kulturave patriarkale, ku grua-ja konsiderohej e klasit të dytë, por le të kujtojmë edhe praktikën e “mitrës së huazuar” apo «instrumentalizimin dhe tregtimin e trupit femëror në kulturën aktuale media-tike».^[42] Disa mendojnë se shumë probleme aktuale janë shkaktuar prej emancipimit të gruas. Por ky argument nuk është i vlefshëm, «është fallsitet, nuk është e vërtetë. Është një formë maskilizmi».^[43] Dinjiteti identik mes burrit e gruas na bën të gëzo-

hemi për faktin se po kapërcehen format e vjetra të diskriminimit, dhe se në gjirin e familjeve po zhvillohet një stil ndërsjellshmërie. Nëse lindin forma feminizmi që nuk mund t'i konsiderojmë të përshtatshme, admirojmë gjithsesi veprën e Shpirtit në njohjen më të qartë të dinjitetit të gruas dhe të të drejtave të saj.

55. Burri «ka një rol po ashtu vendimtar në jetën e familjes, me një referim të veçantë në mbrojtjen dhe në mbështetjen e bashkëshortes dhe të bijve. [...] Shumë burra janë të vetëdijshëm për rëndësinë e rolit të vet në familje dhe e jetojnë atë me cilësitë përkatëse të karakterit mashkullor. Mungesa e babait lë gjurmë të rënda në jetën familjare, edukimin e fëmijëve dhe përfshirjen e tyre në shoqëri. Mungesa e tij mund të jetë fizike, afektive, njohëse dhe shpirtërore. Kjo mangësi i privon bijtë nga një model i përshtatshëm i sjelljes atërore».^[44]

56. Një tjetër sfidë del prej formave të ndryshme të një ideologjie, që në përgjithësi quhet gender, që «mohon ndryshimin dhe ndërsjellshmërinë natyrore të burrit dhe gruas. Ajo paraqet një shoqëri pa ndryshime

gjinie, dhe asgjëson bazën antropologjike të familjes. Kjo ideologji çon në plane edukative dhe orientime legjislativë që nxisin një identitet personal dhe një intimitet afektiv rrënjësisht të shkëputur prej ndryshimit biologjik mes mashkullit e femrës. Identiteti njerëzor i dorëzohet një përzgjedhjeje individualiste, edhe të ndryshueshme në kohë».^[45] Është diçka shqetësuese që disa ideologji të këtij lloji, të cilat pretendojnë t'u përgjigjen disa aspiratave nganjëherë të kuptueshme, të përpiqen të imponohen si një mendim i vetëm që përcakton edhe edukimin e fëmijëve. Nuk duhet të shpërfillet fakti se «seksi biologjik (sex) dhe roli shoqëror-kulturor i gjinisë (gender), mund të dallohen, por jo të ndahen».^[46] Nga ana tjetër, «revolucioni bioteknologjik në fushën e prokrijimit njerëzor ka sjellë mundësinë që të manipulohet akti gjenerativ, duke e bërë atë të pavarur prej marrëdhënies seksuale mes burrit e gruas. Në këtë mënyrë, jeta njerëzore dhe të qenit prind janë bërë realitete të bëshme e të zhbëshme, të nënshtruara kryesisht dëshirave të individëve apo të çifteve».^[47] Një gjë është të kuptojmë brishtësinë njerëzore apo kompleksitetin e jetës dhe një gjë tjetër është të pranojmë

ideologji që pretendojnë t'i ndajnë më dysh aspektet e pandashme të realitetit. Të mos biem në mëkatën që të pretendojmë të zëmë vendin e Krijuesit. Jemi krijesa, nuk jemi të gjithëpushtetshëm. Bota e krijuar na paraprin dhe duhet ta marrim si dhuratë. Në të njëjtën kohë, jemi të thirrur ta ruajmë njerëzimin tonë, dhe kjo do të thotë para së gjithash ta pranojmë e ta respektojmë atë siç është krijuar.

57. Falënderoj Hyjin sepse shumë familje, që janë shumë larg nga të konsideruarit të përsosura, jetojnë në dashuri, e realizojnë thirrjen e tyre dhe ecin përpara edhe pse rrëzohen shumë herë gjatë ecjes. Duke nisur prej reflektimeve sinodale nuk mbetet një stereotip i familjes ideale, por një mozaik që bën thirrje, i formuar prej shumë realitetesh të ndryshme, plot me gëzime, drama dhe ëndrra. Realitetet që na shqetësojnë janë sfida. Të mos biem në kurthin që të zhgrehem në ankime vetëmbrojtëse, në vend që të nxisim një krijimtari misionare. Në të gjitha situatat «Kisha ndien nevojën që të thotë një fjalë të vërtete dhe shprese. [...] Vlerat e mëdha të martesës e të familjes së krishterë i përgjigjen kërimit që përshkon ekzistencën

njerëzore».^[48] Nëse vërejmë shumë vështirësi, ato janë – siç kanë pohuar Ipeshkvijtë e Kolumbisë – një ftesë «për të çliruar në ne energjitë e shpresës, duke i përkthyer ato në ëndrra profetike, veprime shndërruese dhe përfytyrim të dashurisë».^[49]

KAPITULLI I TRETË

VËSHTRIMI I DREJTUAR NGA JEZUSI: THIRRJA E FAMILJES

58. Para familjeve dhe në mes të tyre duhet të jehojë përsëri kumtimi i parë, ajo që është «më e bukur, më e madhërishme, më tërheqëse dhe në të njëjtën kohë edhe më e nevojshme»^[50], dhe «duhet të zërë qendrën e çdo veprimtarie ungjillizuese».^[51] Është kumtimi kryesor, «që duhet ta dëgjojmë vazhdimisht në mënyra të ndryshme dhe është ai që duhet ta shpallim gjatë katekezës në një formë apo në një tjetër».^[52] «Asgjë nuk është më solide, më e thellë, më e sigurt, më e qëndrueshme dhe më e urtë se ky kumtim» dhe «krejt formimi i krishterë është para së gjithash thellim i kerygma-s».^[53]

59. Mësimi ynë në lidhje me martesën dhe familjen nuk mund të reshtë së frymëzuari dhe së shndërruari në dritën e këtij kumtimi

të dashurisë dhe ëmbëlsisë, për të mos u bërë thjesht mbrojtje e një doktrine të ftohtë dhe pa jetë. Në të vërtetë, as nuk mund të kuptohet plotësisht misteri i familjes së krishterë përveçse në dritën e dashurisë së pafundme të Atit, që është dëftuar në Krishtin, i cili është dhuruar deri në fund dhe është i gjallë në mesin tonë. Prandaj dëshiroj të so-dis Krishtin e gjallë që është i pranishëm në shumë histori dashurie, dhe të thërras zjarrin e Shpirtit mbi të gjitha familjet e botës.

60. Brenda këtij kuadri, ky kapitull i shkurtër përmban një përmbledhje të mësimit të Kishës në lidhje me martesën dhe familjen. Edhe në lidhje me këtë do të citoj disa ndihmesa të paraqitura prej Etërve sinodalë në konsideratat e tyre mbi dritën që na jep feja. Ata janë nisur prej vështrimit të Jezusit dhe kanë treguar se Ai «i ka shikuar gratë dhe burrat që ka takuar me dashuri dhe ëmbëlsi, duke shoqëruar hapat e tyre me të vërtetë, durim e mëshirë, ndërsa shpallte kërkesat e Mbretërisë së Hyjit».^[54] Në të njëjtën mënyrë, Zoti na shoqëron sot në angazhimin tonë për të jetuar dhe përçuar Ungjillin e familjes.

JEZUSI RIMERR

DHE E ÇON NË PLOTËSI PLANIN HYJNOR

61. Përballë atyre që ndalonin martesën, Besëlidhja e Re mëson se «gjithçka që Hyji krijoi është e mirë dhe asgjë s'është për t'u përçmuar» (1 Tim 4,4). Martesa është një «dhuratë» e Zotit (krh. 1 Kor 7,7). Në të njëjtën kohë, për shkak të këtij vlerësimi pozitiv, një theks i fortë vihet mbi kujdesin për këtë dhuratë hyjnore: «Martesa le të jetë plot nder ndër të gjithë dhe shtrati martesor i panjollë» (Heb 13,4). Kjo dhuratë e Hyjit përfshin edhe seksualitetin: «Mos ia mohoni njëri-tjetrit detyrën martesore» (1Kor 7,5).

62. Etërit sinodalë kanë kujtuar se Jezusi, «duke iu referuar planit fillestar të çiftit njerëzor, ripohon bashkimin e pazgjidhshëm mes burrit dhe gruas, megjithëse duke thënë se “Moisiu ju lejoi t'i ndani gratë tuaja për shkak të karakterit tuaj të pagdhendur. Por në fillim nuk ka qenë ashtu” (Mt 19,8). Pazgjidhshmëria e martesës (“Çka Hyji bashkoi, njeriu të mos e ndajë”: Mt 19,6), nuk duhet kuptuar para së gjithash si “zgjedhë” e vënë njerëzve, por si një “dhuratë” e bërë personave të bashkuar

në martesë. [...] Butësia hyjnore e shoqëron gjithmonë ecjen njerëzore, e shëron dhe e shndërron zemrën e ngurtësuar me hirin e vet, duke e orientuar atë drejt parimit të vet, nëpërmjet udhës së kryqit. Prej Ungjijve del në dukje qartë shembulli i Jezusit, që [...] e shpalli mesazhin në lidhje me domethënien e martesës si plotësi të zbulimit që rimerr planin fillestar të Hyjit (krh. Mt 19,3)».^[55]

63. «Jezusi, që e ka pajtuar çdo gjë në vete, i ka kthyer martesën dhe familjen në formën e tyre fillestare (krh. Mk 10,1-12). Familja dhe martesë janë shpërblyer prej Krishtit (krh. Ef 5,21-32), janë kthyer në shëmbëlltyrë të Trinisë së Shenjtë, mister prej të cilit buron çdo dashuri e vërtetë. Besëlidhja martesore, e përruar në krijim dhe e zbuluar në historinë e shpëtimit, e merr zbulimin e plotë të domethënies së vet në Krishtin dhe në Kishën e tij. Prej Krishtit nëpërmjet Kishës, martesë dhe familja marrin hirin e nevojshëm për të dëshmuar dashurinë e Hyjit dhe për të jetuar jetën në bashkim. Ungjilli i familjes e përshkon historinë e botës që prej krijimit të njeriut në shëmbëlltyrë dhe përngjasim të Hyjit (krh. Zan 1,26-27) deri në përmbushjen e misterit të Besëlidhjes në Krishtin në

fund të shekujve me dasmën e Qengjit (krh. Zb 19,9)».^[56]

64. «Shembulli i Jezusit është paradigma-
tik për Kishën. [...] Ai e ka përruruar jetën
e vet publike me shenjën e Kanës, të bërë
në një sofër dasme (krh. Gjn 2,1-11). [...] Ka bashkëndarë momente të përditshme
miqësie me familjen e Lazrit dhe motrat e
tij (krh. Lk 10,38) dhe me familjen e Pjetrit
(krh. Mt 8,14). Ka dëgjuar vajin e prindërve
për bijtë e tyre, duke u kthyer atyre jetën
(krh. Mk 5,41; Lk 7,14-15) dhe duke dëftuar
kështu domethënien e vërtetë të mëshirës,
e cila përmban në vetvete rivendosjen e
Besëlidhjes (krh. Gjon Pali II, Dives in mi-
sericordia, 4). Kjo duket qartë në takimet
me gruan samaritane (krh. Gjn 4,1-30) dhe
me gruan kurorëshkelëse (krh. Gjn 8,1-11),
në të cilat perceptimi i mëkatit zgjohet para
dashurisë falas të Jezusit».^[57]

65. Mishërimi i Fjalës në një familje
njerëzore, në Nazaret, emocionon me risinë
e vet historinë e botës. Kemi nevojë të zhyte-
mi në misterin e lindjes së Jezusit, në po-në
e Marisë ndaj lajmit të engjëllit, kur u ngjiz
Fjala në kraharorin e saj; edhe në po-në e

Jozefit, që i dha emrin Jezusit dhe mori përsipër të kujdesej për Marinë; në festën e barinjve në grazhd; në adhurimin e Mbretërve të Lindjes; në ikjen në Egjipt, në të cilën Jezusi merr pjesë në dhimbjen e popullit të vet të mërguar, të përndjekur e të poshtëruar; në pritjen e devotshme të Zakarisë dhe në gëzimin që shoqëron lindjen e Gjon Pagëzuesit; në premtimin e përmbushur për Simonin dhe Anën në tempull; në admirimin e mësuesve të ligjit ndërsa dëgjojnë urtinë e Jezusit adoleshent. Pra, të depërtojmë në tridhjetë vitet e gjata në të cilat Jezusi fitoi bukën e gojës duke punuar me duart e veta, duke pëshpëritur uratët e traditën fetare të popullit të vet dhe duke u edukuar në fenë e etërve të vet, derisa ta bënte të jepte fryt në misterin e Mbretërisë. Ky është misteri i Krishtlindjes dhe sekreti i Nazaretit, plot me erën e mirë të familjes! Është misteri që ka mahnitur aq shumë Françeskun e Asizit, Terezën e Jezusit Fëmijë dhe Sharl de Fukonë, e ku shuajnë etjen edhe familjet e krishtera për të përtërirë shpresën e tyre dhe gëzimin e tyre.

66. «Besëlidhja e dashurisë dhe e besnikërisë, prej së cilës jeton Familja e Shenjtë

e Nazaretit, ndriçon parimin që i jep formë çdo familjeje, dhe e bën të aftë t'i përballojë më mirë peripecitë e jetës dhe të historisë. Mbi këtë themel, çdo familje, megjithëse në dobësinë e vet, mund të bëhet një dritë në errësirën e botës. “Këtu kuptojmë mënyrën e të jetuarit të familjes. Nazareti le të na kujtojë se çfarë është familja, çfarë është bashkimi i dashurisë, bukuria e saj e përkorë dhe e thjeshtë, karakteri i saj i shenjtë dhe i pacenueshëm; le të na bëjë të shohim se sa i ëmbël dhe i pazëvendësueshëm është edukimi në familje, le të na mësojë funksionin e saj natyror në rendin shoqëror” (Pali VI, Fjalim në Nazaret, 5 janar 1964)». ^[58]

FAMILJA NË DOKUMENTET E KISHËS

67. Koncili II Ekumenik i Vatikanit, në Kushtetutën baritore *Gaudium et spes*, është kujdesur për promovimin e dinjitetit të martesës dhe të familjes (krh. nr. 47-52). «Ai e ka përkufizuar martesën si bashkësi jete dhe dashurie (krh. 48), duke vënë dashurinë në qendrën e familjes [...]. “Dashuria e vërtetë mes burrit e gruas” (49) kërkon dhurimin e ndërsjellë të vetvetes, përfshin dhe integron përmasën seksuale e afekti-

vitetin, duke iu përgjigjur planit hyjnor (krh. 48-49). Gjithashtu, thekson rrënjosjen e bashkëshortëve në Krishtin: Krishti Zot “u del përpara bashkëshortëve të krishterë në sakramentin e martesës” (48) dhe rri me ta. Në mishërim, Ai merr dashurinë njerëzore, e pastron, e përmbush, ua dhuron bashkëshortëve, me Shpirtin e vet, aftësinë për ta jetuar, duke depërtuar në të gjithë jetën e tyre të fesë, shpresës e dashurisë. Në këtë mënyrë bashkëshortët janë si të shuguruar dhe, nëpërmjet një hiri të posaçëm, ndërtojnë Trupin e Krishtit dhe formojnë një Kishë shtëpiake (krh. *Lumen gentium*, 11), kështu që Kisha, për ta kuptuar plotësisht misterin e vet, shikon familjen e krishterë, që e dëfton atë në mënyrë të njëmendtë».^[59]

68. Më pas, «i lumi Pali VI, në vazhden e Koncilit II të Vatikanit, ka thelluar doktrinën në lidhje me martesën dhe familjen. Në veçanti, me Enciklikën *Humanæ vitæ*, ka vënë në dritë lidhjen e ngushtë mes dashurisë bashkëshortore dhe gjenerimit të jetës: “Dashuria bashkëshortore kërkon prej bashkëshortëve që ata ta njohin siç duhet misionin e tyre të prindërisë së përgjegjshme, në të cilën sot, me të drejtë, këmbëngulet shumë

dhe që po ashtu duhet të kuptohet saktë. [...] Ushtrimi i përgjegjshëm i prindërisë kërkon pra që bashkëshortët t'i njohin detyrat e tyre ndaj Hyjit, ndaj vetvetes, ndaj familjes dhe ndaj shoqërisë, në një hierarki të drejtë vlerash» (nr. 10). Në Nxitjen Apostolike Evangeli nuntiandi, Pali VI ka vënë në dukje marrëdhënien mes familjes dhe Kishës».^[60]

69. «Shën Gjon Pali II i ka kushtuar familjes një vëmendje të veçantë me katekezat e veta mbi dashurinë njerëzore, në Letrën drejtuar familjeve Gratissimam sane dhe sidomos me Nxitjen apostolike Familiaris consortio. Në këto dokumente, Papa e ka përkufizuar familjen si “udha e Kishës”; ka dhënë një pamje tërësore mbi thirrjen në dashuri të burrit dhe të gruas; ka propozuar linjat themelore për baritoren e familjes dhe praninë e familjes në shoqëri. Në veçanti, duke folur për dashurinë bashkëshortore (krh. Familiaris consortio, 13), ka përshkruar mënyrën me të cilën bashkëshortët, në dashurinë e tyre të ndërsjellë, e marrin dhuratën e Shpirtit të Krishtit dhe jetojnë thirrjen në shenjtëri».^[61]

70. «Benedikti XVI, në Enciklikën Deus caritas est, ka rimarrë temën e së vërtetës së

dashurisë mes burrit dhe gruas, që ndriçohet plotësisht vetëm në dritën e dashurisë së Krishtit të kryqëzuar (krh. 2). Ai thekson se “martesa e bazuar në një dashuri ekskluzive e përfundimtare bëhet ikona e marrëdhënies së Hyjit me popullin e vet dhe anasjelltas: mënyra e Hyjit për të dashur bëhet masa e dashurisë njerëzore” (11). Gjithashtu, në Enciklikën Caritas in veritate, vë në dukje rëndësinë e dashurisë si parim i jetës në shoqëri (krh. 44), vend në të cilin mësohet përvoja e së mirës së përbashkët».^[62]

SAKRAMENTI I MARTESËS

71. «Shkrimi i shenjtë dhe Tradita na qasin në një njohje të Traditës që dëftohet me karakteristika familjare. Familja është shëmbëlltyra e Hyjit, që [...] është bashkësi personash. Në pagëzim, zëri i Atit e tregon Jezusin si Birin e vet të dashur, dhe në këtë dashuri na jepet të njohim Shpirtin Shenjt (krh. Mk 1,10-11). Jezusi që e ka pajtuar çdo gjë në vetvete dhe e ka shpërblyer njeriun prej mëkatit, jo vetëm i ka kthyer martesën dhe familjen në formën e tyre origjinale, por edhe e ka lartësuar martesën në shenjë sakramentale të dashurisë së tij për Kishën

(krh. Mt 19,1-12; Mk 10,1-12; Ef 5,21-32). Në familjen njerëzore, të bashkuar prej Krishtit, kthehet “shëmbëlltyra dhe përngjasimi” i Trinisë së Shenjtë (krh. Zan 1,26), mister prej të cilit buron çdo dashuri e vërtetë. Prej Krishtit, nëpërmjet Kishës, martesë dhe familja marrin hirin e Shpirtit Shenjt, për të dëshmuar Ungjillin e dashurisë së Hyjit».^[63]

72. Sakramenti i martesës nuk është një marrëveshje shoqërore, një rit i zbrazët apo një shenjë e thjeshtë e jashtme e një angazhimi. Sakramenti është një dhuratë për shenjtërimin dhe shpëtimin e bashkëshortëve, sepse «përkatësia e tyre e ndërsjellë është paraqitja reale, nëpërmjet shenjës sakramentale, e vetë marrëdhënies së Krishtit me Kishën. Prandaj bashkëshortët janë përkujtim i përhershëm për Kishën i asaj që ka ndodhur në Kryq; janë për njëri-tjetrin dhe fëmijët e tyre, dëshmitarë të shpëtimit, pjesëmarrës të të cilit i bën sakramenti».^[64] Martesa është një thirrje, sepse është një përgjigje ndaj thirrjes specifike për ta jetuar dashurinë bashkëshortore si shenjë të papërsosur të dashurisë mes Krishtit dhe Kishës. Prandaj, vendimi për t’u martuar dhe për të formuar një familje duhet të jetë

fryt i një shoshitjeje thirrore.

73. «Dhurata e ndërsjellë që është baza e martesës sakramentale është e rrënjosur në hirin e pagëzimit që përcakton besëlidhjen themelore të çdo personi me Krishtin në Kishë. Në pranimin e ndërsjellë dhe me hirin e Krishtit të fejuarit i premtojnë njëritjetrit dhurim të plotë, besnikëri dhe hapje ndaj jetës, ata pranojnë si elemente përbërëse të martesës dhuratat që Hyji u jep atyre, duke e marrë seriozisht angazhimin e tyre të ndërsjellë, në emër të tij dhe përpara Kishës. Kështu, në fe është e mundur të merren të mirat e martesës si angazhime më të arritshme nëpërmjet ndihmës së hirit të sakramentit. [...] Prandaj, vështrimi i Kishës drejtohet nga bashkëshortët si nga zemra e krejt familjes e cila, edhe ajo, e drejton vështrimin nga Jezusi».^[65] Sakramenti nuk është një “gjë” apo një “forcë”, sepse në realitet vetë Krishti «u del përpara bashkëshortëve të krishterë nëpërmjet sakramentit të martesës. Ai rri me ta, u jep atyre forcën për ta ndjekur duke marrë mbi vete kryqin e tyre, për t’u ngritur përsëri pas rrëzimeve të tyre, për ta falur njëritjetrit, për të bartur peshat e njëritjetrit».^[66] Martesa e krishterë është

një shenjë që jo vetëm tregon se sa shumë e ka dashur Krishti Kishën e vet në Besëlidhjen e vulosur mbi Kryq, por edhe e bën të pranishme këtë dashuri në bashkimin e bashkëshortëve. Duke u bashkuar në një trup të vetëm ata përfaqësojnë martesën e Birit të Hyjit me natyrën njerëzore. Prandaj «në gëzimet e dashurisë së tyre dhe të jetës së tyre familjare ai u jep atyre, që këtu në tokë, një parashijim të dasmës së Qengjit».^[67] Megjithëse «analogjia mes çiftit burrë-grua dhe ajo Krisht-Kishë» është një «analogji e papërsosur»,^[68] ajo na fton t'i lutemi Zotit që ta derdhë dashurinë e vet brenda kufijve të marrëdhënieve bashkëshortore.

74. Bashkimi seksual, jetuar në mënyrë njerëzore e shenjtëruar prej sakramentit, është për bashkëshortët udhë rritjeje në jetën e hirit. Është «misteri bashkëshortor».^[69] Vlera e bashkimit të trupave shprehet në fjalët e miratimit, ku bashkëshortët e pranojnë njëri-tjetrin dhe i dhurohen njëri-tjetrit për të bashkëndarë gjithë jetën. Këto fjalë i japin një domethënie seksualitetit, duke e liruuar atë nga çdo paqartësie. Megjithatë, në të vërtetë, e gjithë jeta e përbashkët e bashkëshortëve, i gjithë rrjeti i marrëdhënieve që do të krijojnë së bashku,

me bijtë e tyre dhe me botën, do të jenë të mbushur dhe të forcuar prej hirit të sakramentit që buron prej misterit të Mishërimit dhe të Pashkëve, në të cilin Hyji e ka shprehur gjithë dashurinë e vet për njerëzimin dhe është bashkuar ngushtë me të. Nuk do të jenë kurrë vetëm me forcat e tyre për të përballuar sfidat që paraqiten. Ata janë të thirrur t'i përgjigjen dhuratës së Hyjit me angazhimin e tyre, krijimtarinë e tyre, rezistencën e tyre dhe luftën e përditshme, por edhe do të mund ta thërrasin gjithmonë Shpirtin Shenjt që e ka shuguruar bashkimin e tyre, që hiri të cilin e kanë marrë të dëftohet përsëri në çdo situatë të re.

75. Sipas traditës latine të Kishës, në sakramentin e martesës mbarështuesit janë burri dhe gruaja që martohen,^[70] të cilët, duke treguar miratimin e tyre të ndërsjellë dhe duke e shprehur atë në dhurimin e ndërsjellë trupor, marrin një dhuratë të madhe. Miratimi i tyre dhe bashkimi i trupave janë mjetet e veprimit hyjnor që i bën një trup të vetëm. Në Pagëzim është shuguruar aftësia e tyre për t'u bashkuar në martesë si mbarështues të Zotit për t'iu përgjigjur thirrjes së Hyjit. Prandaj, kur dy bashkëshortë jo të krishterë

marrin Pagëzimin, nuk është e nevojshme që të përtërijnë premtimin martesor dhe është e mjaftueshme që të mos e refuzojnë, pasi, për shkak të Pagëzimit që marrin, bashkimi i tyre bëhet pikërisht për këtë sakramental. E Drejta Kanonike njih edhe shërimin e disa martesave që kremtohen pa një shërbëstar të shuguruar.^[71] Në të vërtetë, rendi natyror është marrë prej shëlbimit të Jezu Krishtit, në mënyrë të tillë që «mes të pagëzuarve, nuk mund të ketë një kontratë të vlefshme martesore, që nuk është pikërisht për këtë sakrament».^[72] Kisha mund të kërkojë që akti të jetë publik, praninë e dëshmitarëve dhe kushte të tjera që kanë ndryshuar gjatë historisë, por kjo nuk ua heq dy bashkëshortëve karakterin e tyre si mbarështues të sakramentit, as nuk e zvogëlon qendërsinë e pëlqimit martesor të burrit dhe të gruas, pasi është ky që në vetvete përcakton lidhjen sakramentale. Sidoqoftë, kemi nevojë të reflektojmë më tej në lidhje me veprimin hyjnor të ritit martesor, që vihet mirë në dukje prej Kishave lindore, duke i dhënë një rëndësi të veçantë bekimit të palëve si shenjë e dhuratës së Shpirtit Shenjt.

FARA TË FJALËS DHE SITUATA TË PAPËRSOSURA

76. «Ungjilli i familjes ushqen edhe ato fara që ende presin të piquen, dhe duhet të kujdeset për ato pemë që janë tharë dhe kanë nevojë të mos lihen pas dore»,^[73] në mënyrë që, duke nisur prej dhuratës së Krishtit në sakrament, «të çohen me durim përtej, duke arritur në një njohje më të pasur dhe në një integrim më të plotë të këtij Misteri në jetën e tyre».^[74]

77. Duke marrë mësimin biblik sipas të cilit gjithçka është krijuar nëpër Krishtin e për Krishtin (krh. Kol 1,16), Etërit sinodale kanë kujtuar se «rendi i shëlbimit ndriçon dhe plotëson atë të krijimit. Prandaj, martesat natyrore kuptohet plotësisht në dritën e përmbushjes së saj sakramentale: vetëm duke ngulitur vështrimin në Krishtin e njohim deri në fund të vërtetën mbi marrëdhëniet njerëzore. “Në të vërtetë, vetëm në misterin e Fjalës së mishërimit gjen dritë të vërtetë misteri i njeriut. [...] Krishti, që është Adami i ri, pikërisht duke zbuluar misterin e Atit dhe të dashurisë së tij, ia zbulon plotësisht edhe njeriun vetvetes dhe i dëfton thirrjen e tij tejet të lartë” (Gaudium et

spes, 22). Është veçanërisht e përshtatshme t'i kuptojmë në aspektin kristocentrik karakteristikat natyrore të martesës, që përbëjnë të mirën e bashkëshortëve (*bonum coniugum*)»,^[75] e mirë e cila përfshin njësinë, hapjen ndaj jetës, besnikërinë e pazgjidhshmërinë, dhe brenda martesës së krishterë edhe ndihmën e ndërsjellë në ecjen drejt një miqësie më të plotë me Zotin. «Shoshitja e pranisë së *semina Verbi* në kulturat e tjera (krh. *Ad gentes*, 11) mund të zbatohet edhe në realitetin martesor dhe familjar. Përveç martesës së vërtetë natyrore ka elemente pozitive të pranishme në format martesore të traditave të tjera fetare»,^[76] megjithëse nuk mungojnë as hijet. Mund të pohojmë se «çdo person që dëshiron të formojë në këtë botë një familje që u mëson bijve të vet të gëzohen për çdo veprim që ka qëllimin ta mposhtë të keqen – një familje që tregon se Shpirti është i gjallë dhe veprues –, do të gjejë mirënjohje e vlerësim, cilitdo popull, besim apo krahinë t'i përkasë». ^[77]

78. «Vështrimi i Krishtit, drita e të cilit ndriçon çdo njeri (krh. Gj 1,9; *Gaudium et spes*, 22) frymëzon kujdesin baritor të Kishës ndaj besimtarëve që thjesht bashkë-

jetojnë ose që kanë bërë vetëm martesën civile apo janë të divorcuar të rimartuar. Në perspektivën e pedagogjisë hyjnore, Kisha u drejtohet me dashuri atyre që marrin pjesë në jetën e saj në mënyrë të papërsosur: thërrret me ta hirin e kthimit, i nxit për të bërë të mirën, për t'u kujdesur me dashuri për njëri-tjetrin dhe për t'u vënë në shërbim të bashkësisë në të cilën jetojnë e punojnë. [...] Kur bashkimi arrin një qëndrueshmëri të konsiderueshme nëpërmjet një lidhjeje publike – dhe karakterizohet nga një dashuri e thellë, nga përgjegjësia për fëmijët, nga aftësia për të kapërcyer provat – mund të shihet si një rast për të shoqëruar drejt sakramentit të martesës, aty ku kjo është e mundur».^[78]

79. «Përballë situatave të vështira dhe familjeve të plagosura, duhet të kujtojmë gjithmonë një parim të përgjithshëm: “Ta dinë barinjtë se, për hir të së vërtetës, janë të detyruar t’i dallojnë mirë situatat” (Familiaris consortio, 84). Shkalla e përgjegjësisë nuk është e njëjtë në të gjitha rastet, dhe mund të ekzistojnë faktorë që e kufizojnë aftësinë për të vendosur. Prandaj, ndërsa duhet shprehur me qartësi doktrina, duhet të shmangen gjykimet që nuk mbajnë parasysh komplek-

sitetin e situatave të ndryshme, dhe është e nevojshme të jemi të vëmendshëm ndaj mënyrës me të cilën personat jetojnë dhe vuajnë për shkak të gjendjes së tyre».^[79]

KOMUNIKIMI I JETËS DHE EDUKIMI I FËMIJËVE

80. Martesa është në radhë të parë një «bashkësi intime jete dhe dashurie bashkëshortore»^[80] që përbën një të mirë për vetë bashkëshortët,^[81] dhe seksualiteti «është caktuar për dashurinë bashkëshortore të burrit dhe të gruas».^[82] Prandaj edhe «bashkëshortët të cilëve Hyji nuk u ka dhënë mundësinë të kenë fëmijë, po ashtu mund të kenë një jetë bashkëshortore plot kuptim, nga ana njerëzore dhe e krishterë».^[83] Pavarësisht prej kësaj, ky bashkim është caktuar për lindjen e fëmijëve «për vetë natyrën e vet».^[84] Fëmija që lind «nuk i shtohet nga jashtë dashurisë së ndërsjellë të bashkëshortëve; lind në vetë zemrën e dhurimit të tyre të ndërsjellë, fryt dhe përmbushje e të cilit është».^[85] S'arrin si në fundin e një procesi, por është i pranishëm prej fillimit të dashurisë së tyre si një karakteristikë thelbësore që nuk mund të mohohet pa gjymtuar vetë dashurinë. Që prej fillimit dashuria refuzon

çdo shtytje për t'u mbyllur në vetvete dhe i hapet një frytshmërie që e zgjat atë përtej ekzistencës së vet. Pra, asnjë akt gjenital i bashkëshortëve nuk mund ta mohojë këtë domethënie,^[86] megjithëse për disa arsye jo gjithmonë mund të gjenerojë faktikisht një jetë të re.

81. Fëmija kërkon të lindë nga një dashuri e tillë dhe jo në çfarëdo mënyre, meqenëse ai «nuk është diçka e detyruar personave, por një dhuratë»,^[87] është «fryti i aktit specifik të dashurisë bashkëshortore të prindërve të vet».^[88] Sepse «sipas rendit të krijimit dashuria bashkëshortore mes një burri e një gruaje dhe komunikimi i jetës janë caktuar për njëri-tjetrin (krh. Zan 1,27-28). Në këtë mënyrë Krijuesi i ka bërë burrin e gruan pjesëmarrës në veprën e krijimit të vet dhe i ka bërë njëkohësisht mjete të dashurisë së tij, duke ia besuar përgjegjësisë së tyre të ardhmen e njerëzimit nëpërmjet komunikimit të jetës njerëzore».^[89]

82. Etërit sinodalë kanë pohuar se «nuk është e vështirë ta konstatojmë përhapjen e një mendësie që e konsideron gjenerimin e jetës si një e ndryshueshme e planifikimit

individual apo e çiftit».^[90] Mësimi i Kishës «ndihmon të jetohet në mënyrë të harmonishme e të vetëdijshme bashkimi mes bashkëshortëve, në të gjitha përmasat e tij, së bashku me përgjegjësinë gjeneruese. Duhet të rizbulohet mesazhi i Enciklikës Humanæ vitæ e Palit VI, që thekson nevojën për ta respektuar dinjitetin e personit në vlerësimin moral të metodave të rregullimit të lindshmërisë [...] Zgjedhja e adoptimit dhe e dhënies në besim shpreh një frytshmëri të veçantë të përvojës bashkëshortore».^[91] Me mirënjohje të veçantë, Kisha «mbështet familjet që pranojnë, edukojnë dhe rrethojnë me dashurinë e tyre fëmijët me aftësi ndryshe».^[92]

83. Në këtë kontekst, nuk mund të mos pohoj se, nëse familja është shenjtërorja e jetës, vendi ku jeta lind dhe gjen përkujdesje, përbën një kundërshti të dhimbshme fakti që ajo të bëhet vendi ku jeta mohohet dhe shkatërrohet. Kaq e madhe është vlera e një jete njerëzore, dhe kaq e pacenueshme është e drejta për jetë e fëmijës së pafajshëm që rritet në gjirin e së ëmës, sa në asnjë mënyrë nuk është e mundur të paraqitet si një e drejtë e personit mbi trupin e vet

mundësia për të marrë vendime në lidhje me këtë jetë, që është një qëllim në vetvete dhe që nuk mund të jetë kurrë objekt i sundimit nga ana e një qenieje tjetër njerëzore. Familja e mbron jetën në çdo fazë të vetën si dhe në perëndim të saj. Prandaj «atyre që veprojnë në strukturat shëndetësore u kujtojmë detyrimin moral të mosbindjes civile. Në të njëjtën mënyrë, Kisha jo vetëm ndien nevojën e ngutshme për të pohuar të drejtën për vdekjen natyrore, duke shmangur këmbënguljen terapeutike dhe eutanazinë», por edhe «kundërshton me vendosmëri dënimin me vdekje».[93]

84. Etërit kanë dashur të theksojnë gjithashtu se «njëra prej sfidave themelore përballë të cilave gjenden familjet sot është me siguri ajo edukuese, që është bërë më angazhuere dhe komplekse prej realitetit kulturor aktual dhe ndikimit të madh të mediave».[94] «Kisha kryen një rol të çmueshëm mbështetjeje për familjet, duke nisur prej fillimit të krishterë, nëpërmjet bashkësive mikpritëse».[95] Megjithatë, më duket shumë e rëndësishme të kujtoj se edukimi i tërësishëm i fëmijëve është «detyrë shumë e rëndësishme» dhe në të njëjtën kohë «e

drejtë parësore» e prindërve.^[96] Nuk bëhet fjalë vetëm për një detyrim apo për një peshë, por edhe për një të drejtë thelbësore e të pazëvendësueshme që janë të thirrur ta mbrojnë e që askush nuk duhet të pretendojë t'ua heqë atyre. Shteti ofron një shërbim edukues në formë ndihme, duke shoqëruar funksionin e padelegueshëm të prindërve, të cilët kanë të drejtën ta zgjedhin me liri llojin e edukimit – të arritshëm e cilësor – që synojnë t'u japin bijve të tyre sipas bindjeve të veta. Shkolla s'i zëvendëson prindërit, por i përplotëson ata. Ky është një parim bazë: «Çdo bashkëpunëtor tjetër në procesin edukativ duhet të veprojë në emër të prindërve, me miratimin e tyre dhe, në njëfarë mase, edhe me mandatin e tyre».^[97] Megjithatë «është krijuar një çarje mes familjes dhe shoqërisë, mes familjes dhe shkollës, marrëveshja edukuese sot është prishur; dhe kështu, besëlidhja edukuese e shoqërisë me familjen ka hyrë në krizë».^[98]

85. Kisha është e thirrur të bashkëpunojë, me anë të një veprim baritor të përshtatshëm, në mënyrë që vetë prindërit të mund ta kryejnë misionin e tyre edukues. Duhet ta bëjë këtë duke i ndihmuar gjith-

monë që të vlerësojnë rolin e tyre specifik, dhe të pranojnë se ata që kanë marrë sakramentin e martesës bëhen mbarështues të vërtetë të edukimit, sepse duke i formuar bijtë e tyre ndërtojnë Kishën,^[99] dhe duke e bërë këtë pranojnë një thirrje që Hyji u propozon atyre.^[100]

FAMILJA DHE KISHA

86. «Me gëzim të brendshëm e ngushëllim të thellë, Kisha shikon familjet që u mbeten besnike mësimëve të Ungjillit, duke i falënderuar dhe duke i nxitur ato për dëshminë që japin. Në të vërtetë, falë tyre mbetet e besueshme bukuria e martesës së pazgjidhshme e besnike përgjithmonë. Në familjen, “që mund të quhet Kisha shtëpiake” (Lumen gentium, 11), piqet përvoja e parë kishtare e bashkimit mes personave, në të cilat, me anë të hirit, reflektohet misteri i Trinisë së Shenjtë. “Pikërisht këtu mësohet mundimi dhe gëzimi i punës, dashuria vëllazërore, falja bujare, gjithnjë e përtërirë, dhe sidomos kulti hyjnor nëpërmjet lutjes dhe kushtimit të jetës” (Katekizmi i Kishës Katolike, 1657)».^[101]

87. Kisha është familja e familjeve, vazhdimisht e pasuruar prej jetës së të gjitha

Kishave familjare. Prandaj, «me fuqinë e sakramentit të martesës çdo familje bëhet me të gjitha efektet një e mirë për Kishën. Në këtë perspektivë do të jetë me siguri një dhuratë e çmueshme, për të sotmen e Kishës, të konsiderojmë edhe ndërsjellshmërinë mes familjes dhe Kishës: Kisha është një e mirë për familjen, familja është një e mirë për Kishën. Ruajtja e dhuratës sakamentale të Zotit përfshin jo vetëm secilën familje, por edhe vetë bashkësinë e krishterë».^[102]

88. Dashuria e jetuar në familje është një forcë e vazhdueshme për jetën e Kishës. «Qëllimi bashkues i martesës është një thirrje e vazhdueshme për rritjen dhe thellimin e kësaj dashurie. Në bashkimin e tyre të dashurisë, bashkëshortët përjetojnë bukurinë e atësisë dhe amësisë; bashkëndajnë projektet dhe mundimet, dëshirat dhe shqetësimet; mësojnë kujdesin e ndërsjellë dhe faljen e ndërsjellë. Në këtë dashuri kremtojnë momentet e tyre të lumtura dhe e mbështesin njëri-tjetrin në kohët e vështira të historisë së tyre të jetës [...] Bukuria e dhuratës së ndërsjellë e falas, gëzimi për jetën që lind dhe kujdesi plot dashuri i të gjithë anëtarëve, që prej të vegjëlve deri tek të moshuarit, janë

disa prej fryteve që e bëjnë unikale dhe të papërsëritshme përgjigjen ndaj thirrjes së familjes»,^[103] si për Kishën ashtu edhe për gjithë shoqërinë.

KAPITULLI I KATËRT

DASHURIA NË MARTESË

89. Gjithçka që u tha nuk është e mjaftueshme për të shprehur ungjillin e martesës dhe të familjes nëse nuk ndalemi në mënyrë specifike që të flasim për dashurinë. Sepse nuk do të mund të inkurajojmë një ecje besnikërie dhe ndësjellshmërie nëse nuk nxisim rritjen, përforcimin dhe thellimin e dashurisë bashkëshortore e familjare. Në të vërtetë, hiri i sakramentit të martesës është i përcaktuar para së gjithash që «të përsosë dashurinë e bashkëshortëve».^[104] Edhe në këtë rast mbetet e vlefshme që, edhe «po ta kisha fenë e plotë, me të cilën të mund t'u ndërroja vend maleve, por po të më mungonte dashuria, s' do të isha asgjë! Po ta ndaja lëmoshë mbarë pasurinë time dhe po ta jepja trupin tim të digjej, por, po të më mungonte dashuria, nuk do të më vlente asgjë!» (1 Kor 13,2-3). Megjithatë, fjala “dashuri”, që është njëra prej më të përdorurave, shumë

herë shfaqet e përçudnuar.^[105]

DASHURIA JONË E PËRDITSHME

90. Në të ashtuquajturin himn të dashurisë të shkruar nga Shën Pali, gjejmë disa karakteristika të dashurisë së vërtetë:

«Dashuria është zemërgjerë,
është e dhimbshme,
dashuria nuk ka smirë,
nuk mbahet me të madh,
nuk krenohet,
nuk është e panjerëzishme,
nuk kërkon interesin e vet,
nuk hidhërohet,
nuk e mban mend të keqen,
nuk i kënaqet padrejtësisë,
por i gëzohet të vërtetës.
Arsyeton gjithçka,
beson gjithçka,
shpreson gjithçka,
duron gjithçka» (1 Kor 13,4-7).

Kjo jetohet dhe kultivohet në jetën që bashkëndajnë përditë bashkëshortët, mes tyre dhe me bijtë e tyre. Prandaj është mirë të ndalemi e të saktësojmë kuptimin e shprehjeve të këtij teksti, që të përpiqemi

ta përdorim për ekzistencën konkrete të çdo familjeje.

Durimi

91. Shprehja e parë e përdorur është *macrothymei*. Përkthimi nuk është thjesht “që duron çdo gjë”, sepse kjo ide shprehet në fund të rreshtit 7. Domethënia kuptohet prej përkthimit grek të Besëlidhjes së Vjetër, ku pohohet se Hyji është «i durueshëm» (Dal 34,6; Nr 14,18). Tregohet kur personi nuk lejon të udhëhiqet prej ngacmimeve dhe shmang reagimet agresive. Është një karakteristikë e Hyjit të Besëlidhjes që na thërret ta imitojmë edhe brenda jetës familjare. Tekstet në të cilat Pali e përdor këtë term duhet të lexohen në sfondin e librit të Urtisë (krh. 11,23; 12,2.15-18): në të njëjtën kohë në të cilën lavdërohet maturia e Hyjit me qëllim që t’i japë hapësirë pendimit, këmbëngulet në pushtetin e tij që dëftohet kur vepron me mëshirë. Durimi i Hyjit është ushtrim mëshire ndaj mëkatarit dhe dëfton pushtetin e njëmendtë.

92. Të jemi të durueshëm nuk do të thotë të lejojmë që të na keqtrajtojnë vazhdimisht,

ose të tolerojmë sulme fizike, ose të lejojmë që të na trajtojnë si objekte. Problemi shtrohet kur pretendojmë që marrëdhëniet të jenë utopike ose që personat të jenë të përsosur, ose kur vendosemi në qendër dhe presim vetëm që të bëhet vullneti ynë. Atëherë gjithçka na nervozon, gjithçka na bën të reagojmë me agresivitet. Nëse nuk kultivojmë durimin, do të nxjerrim gjithmonë shfajësime për t'u përgjigjur me zemërim, e në fund do të bëhemi persona që s'dinë të bashkëjetojnë, antisocialë të paaftë t'i sundojnë ngacmimet, dhe familja do të shndërrohet në një fushë beteje. Prandaj Fjala e Hyjit na nxit: «Le të flaket larg jush çdo pikëllim, zemërim, hidhërim, britmë, sharje me çdo lloj ligësie» (Ef 4,31). Ky durim forcohet kur pranoj se edhe tjetri ka të drejtën të jetojë mbi këtë tokë së bashku me mua, ashtu siç është. Nuk ka rëndësi nëse është bezdi për mua, nëse i prish planet e mia, nëse më bezdis me mënyrën e tij të të qenit apo me idetë e tij, nëse nuk është në gjithçka ashtu siç e prisja. Dashuria kërkon gjithmonë një ndjenjë dhembshurie të thellë, që na bën ta pranojmë tjetrin si pjesë të kësaj bote, edhe kur vepron në një mënyrë të ndryshme prej asaj që unë do të dëshiroja.

Qëndrimi i dashamirësisë

93. Vijon fjala *chresteuetai*, që është e vetmja në të gjithë Biblën, dhe që rrjedh nga *chrestos* (person i mirë, që tregon mirësinë e vet në veprimet). Por, duke parë pozicionin në të cilin gjendet, në paralelizëm të ngushtë me foljen e mëparshme, bëhet një përplotësim i saj. Në këtë mënyrë Pali dëshiron të qartësojë se “durimi” i vendosur në vendin e parë nuk është një qëndrim krejtësisht pasiv, por shoqërohet nga një veprimtari, nga një reagim dinamik e krijues ndaj të tjerëve. Tregon se dashuria u bën mirë të tjerëve dhe i nxit ata. Prandaj përkthehet si “e dhimbshme”.

94. Në tërësinë e tekstit shihet se Pali dëshiron të këmbëngulë në faktin se dashuria nuk është vetëm një ndjenjë, por se duhet të merret në kuptimin që folja “dua” ka në hebraisht, domethënë: “bëj mirë”. Siç thoshte Shën Injaci i Lojolës, «dashuria duhet të vendoset më shumë në vepra se sa në fjalë».^[106] Në këtë mënyrë mund të tregojë gjithë frytshmërinë e vet, dhe na lejon të përjetojmë lumturinë e dhurimit, fisnikërinë dhe madhështinë e të dhuruarit në mënyrë

të begatshme, pa masë, pa kërkuar shpërblim, vetëm prej dëshirës për të dhënë e për të shërbyer.

Duke shëruar smirën

95. Pastaj refuzohet si kundërshtar i dashurisë një qëndrim i shprehur me termin *zelos* (xhelozi apo *smirë*). Do të thotë se në dashuri nuk ka vend për të ndier keqardhje për shkak të së mirës së tjetrit (krh. Vap 7,9; 17,5). Smira është një trishtim për të mirën e tjetrit që tregon se nuk na intereson lumturia e të tjerëve, sepse jemi të përqendruar vetëm e vetëm në mirëqenien tonë. Ndërsa dashuria na bën të dalim prej vetvetes, smira na bën të përqendrohemi në unin tonë. Dashuria e vërtetë i çmon sukseset e të tjerëve, nuk i ndien si një kërcënim, dhe lirohet prej shijes së hidhur të smirës. E pranon faktin se secili ka dhurata të ndryshme dhe rrugë të ndryshme në jetë. Pra, na bën që të zbulojmë rrugën tonë për të qenë të lumtur, duke lënë që të tjerët të gjejnë rrugën e tyre.

96. Si përfundim, bëhet fjalë për të përmbushur atë që kërkonin dy urdhërimet e fundit të Ligjit të Hyjit: «Mos i lakmo

shtëpisë së të afërmit tënd. Mos i lakmo gruas së tij, shërbëtorit, shërbëtores; as kaut, as gomarit, asnjë gjëje që i përket atij» (Dal 20,17). Dashuria na çon në një vlerësim të singertë të secilës qenie njerëzore, duke pranuar të drejtën e saj për lumturi. E dua atë person, e shikoj me sytë e Hyjit Atë, që na dhuron gjithçka «për ta gëzuar» (1 Tim 6,17), dhe prandaj pranoj brenda vetes që të mund të gëzojë një moment të mirë. Po kjo rrënjë e dashurisë, në çdo rast, është ajo që më bën të refuzoj padrejtësinë për faktin se disa kanë tepër dhe të tjerë nuk kanë asgjë, ose atë që më nxit të bëj që edhe ata të cilat skartohen prej shoqërisë të mund të jetojnë pak gëzim. Gjithsesi, kjo nuk është smirë, por dëshirë për barazi.

Pa u mbajtur me të madh apo pa u krenuar

97. Vijon shprehja perperueuai, që tregon të mbajturin me të madh, ankthin për t'u treguar më të mëdhenj në mënyrë që t'u bëjmë përshtypje të tjerëve me një qëndrim të rreptë dhe mjaft agresiv. Ai që do, jo vetëm nuk flet tepër për vetveten, por gjithashtu, meqenëse është i përqendruar tek të tjerët, di të zërë vendin e vet, pa pre-

tenduar të rrijë në qendër. Fjala që ndjek – physioutai – është shumë e ngjashme, sepse tregon se dashuria nuk është arrogante. Fjalë për fjalë shpreh faktin se nuk “fryhet” para të tjerëve, dhe tregon diçka më të hollë. Nuk është vetëm një obsesion për të treguar cilësitë personale, por të bën edhe të humbësh kuptimin e realitetit. Njeriu e konsideron veten më të madh nga sa është, sepse mendon se është më “shpirtëror” apo më “i urtë”. Pali e përdor këtë folje edhe herë të tjera, për shembull për të thënë se «dija rrit mendjen, kurse dashuria ndërton» (1 Kor 8,1). Do të thotë: disa mendojnë se janë të mëdhenj sepse dinë më shumë se të tjerët, dhe duan të pretendojnë prej tyre e t’i kontrollojnë, kur në të vërtetë ajo që na bën të mëdhenj është dashuria që kupton, kujdeset, mbështet të dobëtin. Në një rresht tjetër e përdor për të kritikuar ata që “shesin mendjemadhësi” (krh. 1 Kor 4,18), por në të vërtetë kanë më shumë llafe se sa “fuqi” të vërtetë të Shpirtit (krh. 1 Kor 4,19).

98. Është e rëndësishme që të krishterët ta jetojnë këtë qëndrim në mënyrën e tyre për t’i trajtuar familjarët e formuar pak në fe, të brishtë apo më pak të sigurtë në bindjet e tyre.

Nganjëherë ndodh e kundërta: ata që, në rrethin e familjes së tyre, supozohet të jenë më të rritur, bëhen arrogantë dhe të padurueshëm. Qëndrimi i përvujtërisë shfaqet këtu si diçka që është pjesë e dashurisë, sepse që të mund t'i kuptojmë, t'i shfajësojmë dhe t'u shërbejmë të tjerëve me zemër, është e domosdoshme të shërojmë krenarinë dhe të kultivojmë përvujtërinë. Jezusi u kujtonte nxënësve të vet se në botën e pushtetit secili përpiket ta sundojë tjetrin, dhe prandaj u thotë atyre: «ndërmjet jush nuk duhet të jetë ashtu» (Mt 20,26). Logjika e dashurisë së krishterë nuk është ajo e atij që ndihet më lart se të tjerët dhe ka nevojë t'i bëjë ata ta ndiejnë pushtetin e tij, por ajo për të cilën «ai që ndër ju dëshiron të jetë i pari, le të bëhet skllavi juaj» (Mt 20,27). Në jetën familjare nuk mund të mbretërojë logjika e sundimit të njërit mbi tjetrin, apo gara për të parë se kush është më i zgjuar apo i fuqishëm, sepse kjo logjikë shkon kundër dashurisë. Vlen edhe për familjen kjo këshillë: «Vishuni me përvujtëri, sepse Hyji u kundërshton madhështorëve, kurse të përvuajturve u jep hirin» (1 Pjt 5,5).

Të qenit të njerëzishëm

99. Të duash do të thotë edhe të bëhesh i njerëzishëm, e këtu gjen kuptim shprehja aschemonei. Do të thotë se dashuria nuk vepron në mënyrë të vrazhdtë, nuk vepron në mënyrë të panjerëzishme, nuk është e ashpër në sjellje. Mënyrat e saj, fjalët e saj, gjestet e saj, janë të këndshme dhe jo të ashpra apo të ngurta. Nuk do që t'i bëjë të tjerët të vuajnë. Mirësjellja «është një shkollë ndjeshmërie dhe painteresi» që kërkon prej personit «të kultivojë mendjen e vet dhe shqisat e veta, që të mësojë të dëgjojë, të flasë dhe në disa momente të heshtë».^[107] Të jetë i njerëzishëm nuk është një stil që i krishteri mund ta zgjedhë apo ta refuzojë: është pjesë e kërkesave të domosdoshme të dashurisë, prandaj «çdo qenie njerëzore ka për detyrë të jetë i përzemërt me ata që e rrethojnë».^[108] Çdo ditë, «të hyjmë në jetën e tjetrit, edhe kur bën pjesë në jetën tonë, kërkon delikatesën e një qëndrimi jo pushtues, që përtërin besimin dhe respektin. [...] Dhe dashuria, sa më intime dhe e thellë të jetë, aq më shumë kërkon respektimin e lirisë dhe aftësinë për të pritur që tjetri të hapë derën e zemrës së vet».^[109]

100. Për t'u përgatitur për një takim të vërtetë me tjetrin, kërkohet një vështrim i njerëzishëm drejt tij. Kjo nuk është e mundur kur mbretëron një pesimizëm që vë në dukje të metat dhe gabimet e tjetrit, ndoshta për të kompensuar komplekset e veta. Një vështrim i njerëzishëm na lejon të mos ndalemi shumë në kufizimet e tjetrit, e kështu mund ta tolerojmë dhe të bashkohemi në një projekt të përbashkët, edhe nëse jemi të ndryshëm. Dashuria e njerëzishme krijon marrëdhënie, kultivon lidhje, krijon rrjete të reja integrimi, ndërton një histori të qëndrueshme shoqërore. Në këtë mënyrë mbron vetveten, sepse pa ndjenjë përkatësie nuk mund të ushqehet një përkushtim ndaj të tjerëve, secili arrin të kërkojë vetëm dobi në e vet dhe bashkëjetesa bëhet e pamundur. Një person antisocial beson se të tjerët ekzistojnë për të plotësuar nevojat e tij, dhe se kur e bëjnë këtë, kryejnë vetëm detyrën e tyre. Pra, nuk ka hapësirë për dashamirësinë e dashurisë dhe të gjuhës së saj. Ai që do është i aftë të thotë fjalë nxitjeje, që ngushëllojnë, që japin forcë, që japin shtytje. Le të shohim, për shembull, disa fjalë që Jezusi u thoshte personave: «Guxim, biro!» (Mt 9,2). «E madhe është feja jote!» (Mt 15,28).

«Çohu!» (Mk 5,41). «Shko në paqe» (Lk 7,50). «Mos kini frikë» (Mt 14,27). Nuk janë fjalë që poshtërojnë, që trishtojnë, që acarojnë, që përbuzin. Në familje duhet të mësohet kjo gjuhë e njerëzishme e Jezusit.

Shkëputje zemërgjerë

101. Kemi thënë shumë herë se për t'i dashur të tjerët duhet më parë të duam vetveten. Megjithatë, ky himn ndaj dashurisë pohon se dashuria “nuk kërkon interesin e vet”, ose se “nuk kërkon atë që është e saja”. Kjo shprehje përdoret edhe në një tekst tjetër: «Mos kërkon vetëm të mirën tuaj, por edhe të mirën e të tjerëve» (Fil 2,4). Para një pohimi kaq të qartë të Shkrimeve, duhet të shmangim dhënien e përparësisë dashurisë për vetveten sikur të ishte më fisnike se sa dhurimi i vetvetes të tjerëve. Njëfarë parësie e dashurisë për vetveten mund të kuptohet vetëm si një gjendje psikologjike, pasi ai që është i paaftë ta dojë vetveten ka vështirësi për t'i dashur të tjerët: «Kush është i keq për vetvete, për kë do të jetë i mirë? [...] S'ka gjë më të keqe se ai që ia ka smirë vetvetes» (Sir 14,5-6).

102. Por vetë Toma i Akuinit ka shpjeguar se «është veçanti e dashurisë më shumë të duam se sa të dëshirojmë të na duan»^[110] dhe se, në të vërtetë, «nënat, që janë ato të cilat duan më shumë, kërkojnë më shumë të duan se sa të duhen».^[111] Prandaj dashuria mund të shkojë përtej drejtësisë dhe të dhurohet falas, «pa pritur se do t'ju kthejnë gjë» (Lk 6,35), derisa të arrijë në dashurinë më të madhe, që është «të japësh jetën» për të tjerët (Gjn 15,13). A është ende e mundur kjo zemërgjerësi që lejon të dhurojmë falas, dhe të dhurojmë deri në fund? Sigurisht që është e mundur, sepse është ajo që kërkon Ungjilli: «Falas morët, falas edhe jepni» (Mt 10,8).

Pa dhunë të brendshme

103. Nëse shprehja e parë e himnit na fton te në durimin që shmang reagimin e ashpër përballë dobësive apo gabimeve të të tjerëve, tani shfaqet një fjalë tjetër – *paroxynetai* – që i referohet një reagimi të brendshëm hidhërimi, i shkaktuar nga diçka e jashtme. Bëhet fjalë për një dhunë të brendshme, për një acarim jo të shfaqur që na vë në një qëndrim mbrojtës para të tjerëve, si të ishin armiq të

bezdisshëm të cilët duhet t'i shmangim. Të ushqyerit e këtij agresiviteti të brendshëm nuk shërben për asgjë. Na bën vetëm të sëmuremi dhe arrin të na izolojë. Indinjimi është i shëndoshë kur na bën të reagojmë përballë një padrejtësie të rëndë, por është i dëmshëm kur priret të mbushë të gjitha qëndrimet tona ndaj të tjerëve.

104. Ndërsa Ungjilli na fton të shikojmë traun në syrin tonë (krh. Mt 7,5), dhe si të krishterë nuk mund ta shpërfillim ftesën e vazhdueshme të Fjalës së Hyjit për të mos e ushqyer hidhërimin: «Mos lejo të të mundë e keqja» (Rom 12,21). «Mos të lodhemi kurrë duke bërë mirë» (Gal 6,9). Një gjë është të ndiejmë forcën e agresivitetit që lind përbrenda dhe tjetër gjë është t'i bëjmë udhë atij, të lejojmë që të bëhet një qëndrim i përherëshëm: «Po u zemëruat? Mos mëkatoni! Die-lli të mos perëndojë mbi hidhërimin tuaj» (Ef 4,26). Prandaj, nuk duhet ta përfundojmë kurrë ditën pa bërë paqe në familje. «E si duhet të bëj paqe? Të perkulem në gjunjë? Jo! Vetëm një gjest i vogël, një gjë e vogël, dhe harmonia familjare kthehet përsëri. Mjafton një përkëdhelje, pa fjalë. Por kurrë të mos e mbyllim ditën në familje pa bërë

paqe!».^[112] Reagimi i brendshëm përballë një bezdie të shkaktuar nga të tjerët duhet të jetë para së gjithash të bekojmë në zemër, të dëshirojmë të mirën e tjetrit, t'i kërkojmë Hyjit që ta lirojë e ta shërojë: «Bekoni, sepse për këtë edhe u grishët: që të trashëgoni bekimin» (1 Pjt 3,9). Nëse duhet të luftojmë kundër së keqes, le ta bëjmë, por t'i themi gjithmonë “jo” dhunës së brendshme.

Falja

105. Nëse i lejojmë një ndjenje të keqe të depërtojë në brendësinë tonë, i japim hapësirë atij inati që bën fole në zemër. Fjalja *logizetai to kakon* do të thotë “mban mend të keqen”, “e mban të shënuar”, domethënë, mban inat. E kundërta është falja, një falje e bazuar në një qëndrim pozitiv, që përpiket ta kuptojë dobësinë e tjetrit dhe përpiket të kërkojë shfajësime për personin tjetër, siç ka thënë Jezusi: «Fali, o Atë, se nuk dinë ç'bëjnë» (Lk 23,34). Ndërsa prirja është shpesh ajo që të kërkojmë gjithnjë e më shumë faje, të përfytyrojmë gjithnjë e më shumë mbrapshti, të supozojmë çdo lloj qëllimesh të këqija, e kështu inati shkon duke u rritur dhe rrënjohet. Në këtë mënyrë,

çfarëdo gabimi apo rrëzimi i bashkëshortit mund të dëmtojë lidhjen e dashurisë dhe qëndrueshmërinë familjare. Problemi është se nganjëherë i jepet çdo gjëje e njëjta rëndësi, me rrezikun që njeriu të bëhet mizor për çfarëdo gabimi të tjetrit. Pretendimi për të drejtat vetjake shndërrohet më shumë në një etje të vazhdueshme e të përhershme për hakmarrje se sa në një mbrojtje të shëndoshë të dinjitetit vetjak.

106. Kur na kanë fyer apo zhgënjyer, falja është e mundur dhe e dëshirueshme, por askush nuk thotë se është e lehtë. E vërteta është se «bashkimi familjar mund të ruhet e të përsoset vetëm me një shpirt të madh sakrifice. Në të vërtetë, ky kërkon një gatishmëri të gatshme e bujare të të gjithëve dhe të secilit për mirëkuptim, për tolerancë, për falje, për pajtim. Çdo familje e di se si egoizmi, mosmarrëveshja, tensionet, konfliktet i sulmojnë dhunshëm dhe nganjëherë godasin për vdekje bashkimin e saj: prej këtu vijnë format e shumta dhe të ndryshme të ndarjes në familjen familjare».^[113]

107. Sot e di se që të mund të falim, kemi nevojë të kalojmë nëpër përvojën çliruese të

kuptimit dhe faljes së vetvetes. Shumë herë gabimet tona, ose vështrimi kritik i personave që duam, na kanë bërë ta humbim dashurinë për vetveten. Kjo na bën që në fund të ruhem prej të tjerëve, të ikim prej dashurisë, të mbushemi me frika në marrëdhëniet ndërpersonale. Pra, fajësimi i të tjerëve shndërrohet në një lehtësim të rremë. Kemi nevojë të lutemi me historinë tonë, ta pranojmë vetveten, të dimë të bashkëjetojmë me kufizimet tona, si dhe ta falim veten, që të mund të kemi po këtë qëndrim edhe ndaj të tjerëve.

108. Kjo presupozon përvojën e faljes prej Hyjit, të shfajësuar falas e jo për meritat tona. Kemi arritur prej një dashurie që i ka paraprirë çdo veprë tonë, që jep gjithmonë një mundësi të re, nxit e shtyn. Nëse pranojmë se dashuria e Hyjit është pa kushte, se dashuria e Atit s'duhet të blihet e as të paguhet, atëherë do të duam përtej gjithçkaje, do t'i falim të tjerët edhe kur kanë qenë të padrejtë me ne. Përndryshe, jeta jonë në familje s'do të jetë më vend i mirëkuptimit, i shoqërimit dhe i inkurajimit, do të jetë një hapësirë tensioni të vazhdueshëm e ndëshkimi të ndërsjellë.

Të gëzohemi me të tjerët

109. Shprehja *chairei* *epi* *te* *adikia* tregon diçka negative të vendosur në thellësinë e zemrës së personit. Është qëndrimi helmues i atij që gëzohet kur sheh se bëhet padrejtësi ndaj dikujt. Fjalia plotësohet me atë që vijon, që shprehet në mënyrë pozitive: *synchairei* *te* *aletheia*: i kënaqet së vërtetës. Do të thotë, gëzohet për të mirën e tjetrit, kur njihet dinjteti i tij, kur çmohen aftësitë e tij dhe veprat e tij të mira. Kjo është e pamundur për atë që krahasohet dhe bën garë gjithmonë me të tjerët, edhe me bashkëshortin/en e vet, deri në atë pikë sa të gëzohet fshehurazi për dështimet e tij/saj.

110. Kur një person që do, mund t'i bëjë mirë një tjetri, ose kur sheh se tjetrit i shkojnë mirë gjërat, e jeton këtë me gëzim dhe në atë mënyrë i jep lavdi Hyjit, sepse «Hyji e do atë që jep me gëzim» (2 Kor 9,7), Zoti ynë e çmon në mënyrë të veçantë atë që gëzohet për lumturinë e tjetrit. Nëse nuk e ushqejmë aftësinë tonë për të gëzuar për të mirën e tjetrit dhe përqendrohemi sidomos në nevojat tona, e dënojmë veten të jetojmë me pak gëzim, meqenëse, siç ka thënë Jezusi, «më

i lum është ai që jep se ai që merr!» (Vap 20,35). Familja duhet të jetë gjithmonë vendi në të cilin kushdo që bën diçka të mirë në jetë, e di se aty do ta festojnë bashkë me të.

Arsyeton gjithçka

111. Lista plotësohet me katër shprehje që flasin për një totalitet: “gjithçka”. Arsyeton gjithçka, beson gjithçka, shpreson gjithçka, duron gjithçka. Në këtë mënyrë theksohet me forcë dinamizmi kundër-kulturor i dashurisë, i aftë t’i bëjë ballë çfarëdo gjëje që mund ta kërcënojë.

112. Në radhë të parë pohohet se “arsyeton gjithçka” (*panta stegei*). Ndryshon nga “nuk e mban mend të keqen”, sepse ky term ka të bëjë me përdorimin e gjuhës; mund të ketë domethënien “mbaj heshtjen” në lidhje me negativen që mund të ekzistojë në personin tjetër. Do të thotë të kufizojmë gjykimin, ta përmbajmë prirjen për të shprehur një dënim të ashpër dhe të pamëshirshëm. «Mos dënoni e nuk do të dënoheni» (Lk 6,37). Megjithëse shkon kundër përdorimit tonë të zakonshëm të gjuhës, Fjala e Hyjit na kërkon: «Mos flisni keq për njëri-tjetrin,

o vëllezër» (Jak 4,11). Të ndalemi e të dëmtojmë figurën e tjetrit është një mënyrë për të forcuar figurën tonë, për të shkarkuar inatet e smirat pa ia vënë veshin dëmit që shkaktojmë. Shumë herë harrojmë se shpifja mund të jetë një mëkat i rëndë, një fyerje serioze ndaj Hyjit, kur godet rëndë namin e mirë të të tjerëve duke u shkaktuar atyre dëme shumë të vështira për t'i ndrequr. Prandaj Fjala e Hyjit është kaq e egër me gjuhën, duke thënë se është «një botë e tërë padrejtësie» që «e fëlliq të gjithë trupin dhe, e ndezur nga ferri, e bën shkrum tërë jetën» (Jak 3,6), është «e keqe e paqetësueshme, plot vrer që sjell vdekjen» (Jak 3,8). Nëse «me të edhe mallkojmë njerëzit e krijuar në përngjasimin e Hyjit» (Jak 3,9), dashuria kujdeset për figurën e të tjerëve, me një delikatesë që na bën ta ruajmë edhe namin e mirë të armiqve. Në mbrojtjen e ligjit hyjnor nuk duhet ta harrojmë kurrë këtë kërkesë të dashurisë.

113. Bashkëshortët që e duan dhe i përka-sin njëri-tjetrit, flasin mirë për njëri-tjetrin, përpiqen të tregojnë anën e mirë të bashkëshortit përtej dobësive të tij dhe gabimeve të tij. Sidoqoftë, ruajnë heshtjen për të mos

dëmtuar figurën e tij. Megjithatë, ky nuk është vetëm një gjest i jashtëm, por buron prej një qëndrimi të brendshëm. Dhe nuk është as naiviteti i atij që pretendon të mos i shohë vështirësitë dhe pikat e dobëta të tjetrit, por është gjerësia e vështrimit të atij që i vendos ato dobësi dhe ato gabime në kontekstin e tyre; kujtohet se këto të meta janë vetëm një pjesë, nuk janë tërësia e qenies së tjetrit. Një fakt i pakëndshëm në marrëdhënie s'është tërësia e asaj marrëdhënieje. Mund ta pranojmë me thjeshtësi se të gjithë jemi një përbërje komplekse dritash e hijesh. Tjetri nuk është vetëm ai që më jep bezdi. Është shumë më tepër se kjo gjë. Për po këtë arsye, nuk pretendoj që dashuria e tij të jetë e përsosur në mënyrë që ta vlerësoj. Më do si është dhe si mundet, me kufizimet e veta, por fakti se dashuria e tij është e papërsosur nuk do të thotë se është e rremë apo se nuk është reale. Është reale, por e kufizuar dhe tokësore. Nëse pretendoj tepër, në ndonjë mënyrë do të më bëjë ta kuptoj këtë, meqë nuk do të mundet as të pranojë të luajë rolin e një qenieje hyjnore as të rrijë në shërbim të nevojave të mia. Dashuria bashkëjeton me papërsosurinë, shfajësimin, di të heshtë përpara kufizimeve të personit të dashur.

Ka besim

114. *Panta pisteuei*: “beson gjithçka”. Për kontekstin, kjo “fe” nuk duhet marrë në kuptimin teologjik, por në atë aktual të “besimit”. Nuk bëhet fjalë vetëm për të mos dyshuar se tjetri është duke gënjyer apo mashtruar. Ky besim themelor njihet dritën e ndezur prej Hyjit që fshihet pas errësirës, ose thëngjillin që digjet edhe nën hi.

115. Pikërisht ky besim bën të mundur një marrëdhënie lirie. Nuk kemi nevojë ta kontrollojmë tjetrin, ta ndjekim hap pas hapi, për të mos lejuar që të ikë prej krahëve tanë. Dashuria ka besim, na lë në liri, nuk kontrollon gjithçka, heq dorë prej zotërimit, prej sundimit. Kjo liri, që bën të mundura hapësirat e autonomisë, hapjen ndaj botës dhe përvojat e reja, lejon që marrëdhëniet të pasurohet e të mos bëhet një endogami pa horizonte. Në këtë mënyrë bashkëshortët, duke u takuar, mund të jetojnë gëzimin e bashkëndarjes së asaj që kanë marrë dhe kanë mësuar jashtë rrethit familjar. Në të njëjtën kohë bën të mundur sinqeritetin dhe tejdukshmërinë, sepse kur dikush e di se të tjerët kanë besim në të dhe çmojnë mirësinë

e tij bazë, atëherë tregohet ashtu siç është, pa u fshehur. Dikush që e di se dyshojnë gjithmonë për të, që e gjykojnë pa dhembshuri, që nuk e duan në mënyrë të pakushtëzuar, do të parapëlqejë të mbajë sekretet e veta, të fshehë rrëzimet e dobësitë e veta, të shtiret si dikush që nuk është. Anasjelltas, një familje në të cilën mbretëron një besim i fortë e plot dashuri, dhe ku personat e rifitojnë besimin pavarësisht nga gjithçka, lejon që të dalë në pah identiteti i vërtetë i anëtarëve të saj dhe bën që vetvetiu të refuzohet mashtrimi, falsiteti dhe rrena.

Shpreson

116. *Panta elpizei*: nuk dëshpërohet për të ardhmen. Në lidhje me fjalën e mëparshme, tregon shpresën e atij që e di se tjetri mund të ndryshojë. Shpreson gjithmonë që të jetë i mundur një pjekurim, një lulëzim befasues bukurie, që potencialitetet më të fshehura të qenies së tij të çelin një ditë. Nuk do të thotë se gjithçka do të ndryshojë në këtë jetë. Do të thotë të pranojmë se disa gjëra nuk ndodhin ashtu si dikush i dëshiron, por se ndoshta Hyji shkruan drejt në rreshtat e shtrembër të atij personi dhe nxjerr ndonjë të mirë prej

të këqijave që ai nuk arrin t'i kapërcejë në këtë tokë.

117. Këtu bëhet e pranishme shpresa në kuptimin e plotë, sepse përfshin sigurinë për një jetë përtej vdekjes. Ai person, me të gjitha dobësitë e veta, është i thirrur në plotësinë e Qiellit. Atje, i shndërruar krejtësisht prej ringjalljes së Krishtit, nuk do të ekzistojnë më brishtësitë e tij, errësirat e tij dhe as patologjitë e tij. Atje qenia e njëmendtë e atij personi do të shkëlqejë me të gjithë fuqinë e vet të së mirës dhe bukurisë. Kjo po ashtu na lejon që, në mes të shqetësimeve të kësaj toke, ta sodisim atë person me një vështrim mbinatyror, në dritën e shpresës, dhe të presim atë plotësi që një ditë do të marrë në Mbretërinë qiellore, megjithëse tani nuk është e dukshme.

Duron gjithçka

118. *Panta hypomenei* do të thotë se duron me shpirt pozitiv të gjitha kundërshtitë. Do të thotë të mbetesh i fortë në mes të një mjedis kundërshtar. Nuk ka të bëjë vetëm në tolerimin e disa gjërave të bezdisshme, por me diçka më të gjerë: një rezistencë dinamike

dhe e vazhdueshme, e aftë për të kapërcyer çfarëdo sfide. Është dashuri pavarësisht nga gjithçka, edhe kur i gjithë konteksti na fton në një gjë tjetër. Dëfton një dozë heroizmi këmbëngulës, fuqie kundër çfarëdo rryme negative, një zgjedhje për të mirën që asgjë nuk mund ta përmbysë. Kjo më kujton fjalët e Martin Luther King-ut, kur theksonte zgjedhjen e dashurisë vëllazërore edhe në mes të përndjekjeve e poshtërimeve më të këqija: «Personi që të urren më shumë, ka diçka të mirë brenda vetes; edhe kombi që urren më shumë, ka diçka të mirë në vetvete; edhe raca që urren më shumë, ka diçka të mirë në vetvete. Dhe kur arrin në pikën që ta shikosh fytyrën e secilës qenie njerëzore dhe e sheh shumë brenda saj atë që besimi e quan “shëmbëlltyra e Hyjit”, fillon ta duash pavarësisht nga gjithçka. Nuk ka rëndësi se çfarë bën, ti shikon aty shëmbëlltyrën e Hyjit. Ka një element mirësie të cilin nuk do të mund ta heqësh qafe kurrë [...] Një tjetër mënyrë me të cilën e do armikun tënd është kjo: kur paraqitet mundësia për ta mposhtur armikun tënd, ai është momenti në të cilin duhet të vendosësh të mos e bësh [...] Kur ngrihesh në nivelin e dashurisë, të bukurisë dhe fuqisë së saj, e vetmja gjë që përpiqesh

të mposhtësh janë sistemet e mbrapshta. Personat që janë të robëruar prej atij sistemi i do, por përpiqesh ta mposhtësh atë sistem [...] Urrejtje për urrejtje shton vetëm ekzistencën e urrejtjes dhe të së keqes në gjithësi. Nëse unë të godas dhe ti më godet, unë ta kthej goditjen dhe ti më kthen goditjen, e kështu me radhë, është e qartë se vazhdohet në pafundësi. Thjesht nuk mbaron kurrë. Nga ndonjë anë, ndokush duhet të ketë pak gjykim, dhe ai është personi i fortë. Person i fortë quhet ai që është i aftë ta këpusë zinxhirin e urrejtjes, zinxhirin e së keqes [...] Dikush duhet të ketë mjaft fe dhe moralitet për ta këputur e për të injektuar brenda vetë strukturës së gjithësisë elementin e fortë dhe të fuqishëm të dashurisë».^[114]

119. Në jetën familjare ka nevojë të kultivohet kjo forcë e dashurisë, që lejon të luftohet kundër së keqes që e kërcënon atë. Dashuria nuk lejon të sundohet prej inatit, prej përbuzjes ndaj personave, prej dëshirës për të plagosur apo për të bërë që të paguhet diçka. Ideali i krishterë, dhe në mënyrë të veçantë në familje, është dashuria pavarësisht nga gjithçka. Nganjëherë, p.sh., admiroj qëndrimin e personave që u është

dashur të ndahen prej bashkëshortit për t'u mbrojtur nga dhuna fizike, e megjithatë, për shkak të dashurisë bashkëshortore që di të shkojë përtej ndjenjave, janë të aftë të veprojnë për të mirën e tij, megjithëse nëpërmjet të tjerëve, në momente sëmundjeje, vuajtjeje apo vështirësie. Edhe kjo është dashuri pa varësisht nga gjithçka.

RITJA NË DASHURINË BASHKËSHORTORE

120. Himni i Shën Palit, që e përshkuam, na lejon të kalojmë në dashurinë bashkëshortore. Ajo është dashuria që lidh bashkëshortët,^[115] e shenjtëruar, e pasuruar dhe e ndriçuar prej hirit të sakramentit të martesës. Është «një bashkim afektiv»,^[116] shpirtëror dhe vetëmohues, por që përmban në vete ëmbëlsinë e miqësisë dhe pasionin erotik, megjithëse është në gjendje të ekzistojë edhe kur ndjenjat dhe pasionet dobësohen. Papa Piu XI ka mësuar se kjo dashuri përshkon të gjitha detyrat e jetës bashkëshortore dhe «mban parësinë e fisnikërisë».^[117] Në të vërtetë, kjo dashuri e fortë, e ndikuar prej Shpirtit Shenjt, është refleksi i Besëlidhjes së pashkatërrueshme mes Krishtit dhe njerëzimit, që kulmon në

përkushtimin deri në fund, në kryq: «Shpirti, që Zoti ndikon, dhuron zemrën e re dhe i bën burrin e gruan të aftë ta duan njëritjetrin ashtu sikurse Krishti na ka dashur. Dashuria bashkëshortore arrin atë plotësi për të cilën është caktuar brendësisht, dashurinë bashkëshortore».^[118]

121. Martesa është një shenjë e çmue-shme, sepse «kur një burrë e një grua kremtojnë sakramentin e Martesës, Hyji “pasqyrohet” në ta, ngulit në ta përvijimet e veta dhe karakterin e pashlyeshëm të dashurisë së vet. Martesa është ikona e dashurisë së Hyjit për ne. Në të vërtetë, edhe Hyji është bashkësi: Tri Vetat e Atit, të Birit e të Shpirtit Shenjt jetojnë që prej amshimit e për amshim në njësi të përsosur. Është pikërisht ky mister i Martesës: Hyji i bën dy bashkëshortët një ekzistencë të vetme».^[119] Kjo sjell rrjedhoja shumë konkrete e të përditshme, sepse bashkëshortët, «me forcën e Sakramentit, marrin një mision të vërtetë, që të mund ta bëjnë të dukshme, duke nisur prej gjërave të thjeshta, të zakonshme, dashurinë me të cilën Krishti e do Kishën e vet, duke vazhduar të dhurojë jetën për të».^[120]

122. Megjithatë, nuk është mirë të ngatërrohen plane të ndryshme: nuk duhet të hidhet mbi dy persona të kufizuar pesha e tmerrshme e detyrës për të riprodhuar në mënyrë të përsosur bashkimin që ekziston mes Krishtit dhe Kishës së tij, sepse martesë si shenjë përmban «një proces dinamik, që përparon gradualisht me integrimin progresiv të dhuratave të Hyjit».^[121]

Për gjithë jetën, gjithçka të përbashkët

123. Pas dashurisë që na bashkon me Hyjin, dashuria bashkëshortore është «miqësia më e madhe».^[122] Është një bashkim që ka të gjitha karakteristikat e një miqësie të mirë: kërkon të mirën e tjetrit, ndërsjellshmërinë, intimitetin, ëmbëlsinë, qëndrueshmërinë, dhe një ngjashmëri mes miqve që shkon duke u ndërtuar me jetën e bashkëndarë. Por martesë i shton gjithë kësaj një ekskluzivitet të pazgjidhshëm, që shprehet në projektin e qëndrueshëm për të bashkëndarë dhe për të ndërtuar bashkë krejt ekzistencën. Të jemi të singertë dhe t'i pranojmë shenjat e realitetit: ai që është i dashuruar nuk planifikon që kjo marrëdhënie mund të jetë vetëm për një peri-

dhë kohe, ai që e jeton fuqimisht gëzimin e martesës nuk mendon për diçka kalimtare; ata që shoqërojnë kremtimin e një bashkimi plot dashuri, edhe pse i brishtë, shpresojnë që të mund të zgjasë në kohë; bijtë jo vetëm dëshirojnë që prindërit e tyre ta duan njëri-tjetrin, por edhe që të jenë besnikë dhe të rrinë gjithmonë të bashkuar. Këto dhe shenja të tjera tregojnë se në vetë natyrën e dashurisë bashkëshortore ka një hapje ndaj përfundimtares. Bashkimi që kristalizohehet në premtimin martesor për gjithmonë, është më shumë se një formalitet shoqëror apo një traditë, sepse i ka rrënjët në prirjet e vetvetishme të personit njerëzor; dhe, për besimtarët, është një besëlidhje para Hyjit që kërkon besnikëri: «Zoti është dëshmitar ndërmjet teje e gruas së rinisë sate, të cilës ti i'u bërë i pabesë; e pra, kjo është bashkëshortja jote dhe gruaja e besëlidhjes sate: [...] gruas së rinisë sate ruaj se i bëhesh i pabesë. Nëse ndokush e ndan pse e urren... fajësia ia mbulon petkun» (Mal 2,14.15.16).

124. Një dashuri e dobët apo e sëmurë, e paaftë ta pranojë martesën si një sfidë që kërkon prej njeriut të luftojë, të rilindë, të rigjallërohet dhe të fillojë gjithnjë nga e para

deri në vdekje, nuk është në gjendje të arrijë një nivel të lartë angazhimi. I hap udhë kulturës së të përkohshmes, që pengon një proces të vazhdueshëm rritjeje. Por «të premtojmë një dashuri që të jetë përgjithmonë është e mundur kur zbulojmë një plan më të madh se planet tona, që na mbështet dhe na lejon t'i dhurojmë krejt të ardhmen personit të dashur».^[123] Që kjo dashuri të mund të kapërcejë të gjitha provat dhe të mbetet besnike pavarësisht nga gjithçka, kërkohet dhurata e hirit që ta forcojë dhe ta lartësojë. Sikurse thoshte Shën Robert Belarmini, «fakti se një burrë dhe një grua bashkohen në një lidhje ekskluzive dhe të pazgjithshme, në mënyrë që të mos të ndahen, cilatdo të jenë vështirësitë, e madje edhe kur ka humbur shpresa për të pasur fëmijë, kjo nuk mund të ndodhë pa një mister të madh».^[124]

125. Po ashtu, martesë është një miqësi që përmban karakteristikat e posaçme të pasionit, por gjithmonë i orientuar drejt një bashkimi gjithnjë e më të qëndrueshëm e të fortë. Sepse «s'është themeluar vetëm për prokrijimin», por që dashuria e ndërsjellë «të shpërfaqet në mënyrën e duhur, të zhvillohet e të arrijë në pjekuri»^[125]. Kjo

miqësi e veçantë mes një burri e një gruaje merr një trajtë totalizuese e cila ekziston vetëm në lidhjen bashkëshortore. Pikërisht sepse është totalizuese kjo lidhje është edhe ekskluzive, besnike dhe e hapur ndaj lindjes së fëmijëve. Bashkëndahet çdo gjë, përfshirë edhe seksualiteti, gjithmonë në respekt të ndërsjellë. Konkili II i Vatikanit e ka pohuar këtë duke thënë se «një dashuri e tillë, duke vënë së bashku vlerat njerëzore dhe hyjnore, i shpi bashkëshortët drejt dhurimit të lirë e të ndërsjellë të vetvetes, që shprehet nëpërmjet ndjenjash e gjestesh ëmbëlsie dhe depërton në të gjithë jetën e bashkëshortëve».^[126]

Gëzim e bukuri

126. Në martesë është mirë të kihet kujdes për gëzimin e dashurisë. Kur kërkimi i kënaqësisë është obsesiv, i mbyll personat vetëm në një fushë dhe nuk lejon të gjenden lloje të tjera përmbushjeje. Ndërsa gëzimi e zgjeron aftësinë për të gëzuar dhe lejon të gjendet shija në realitete të ndryshme, edhe në faza të jetës në të cilat kënaqësia shuhet. Prandaj Shën Toma thoshte se përdoret fjala “gëzim” për t’iu referuar zgjerimit të zem-

rës.^[127] Gëzimi martesor, që njeriu mund ta ketë edhe në mes të dhimbjes, kërkon që të pranohet se martesa është një ndërthurje e nevojshme gëzimesh e mundimesh, tensionesh e pushimi, vuajtjesh e çlirimesh, përmbushjesh e kërkimesh, bezdesh e qejfesh, gjithnjë në ecjen e miqësisë, që i nxit bashkëshortët të kujdesen për njëri-tjetrin: «duke i dhënë njëri-tjetrit ndihmë e shërbim të ndërsjellë».^[128]

127. Dashuria e miqësisë quhet “dashuri e krishterë” kur pranohet dhe çmohet “vlëra e lartë” që ka tjetri.^[129] Bukuria – “vlëra lartë e tjetrit që nuk përputhet me tërheqjen e tij fizike apo psikologjike – na lejon të shijojmë shenjtërinë e personit pa nevojën e domosdoshme për ta zotëruar atë. Në shoqërinë e konsumeve po varfërohet ndjenja estetike dhe kështu po shuhet gëzimi. Gjithçka ekziston për t’u blerë, zotëruar dhe konsumuar; edhe personat. Ndërsa ëmbëlsia është një shpërfaqje e kësaj dashurie që lirohet prej dëshirës egoiste për zotërimin egoist. Na bën të dridhemi para një personi me një respekt tejet të madh dhe me njëfarë druajtjeje se mos i bëjmë dëm apo i heqim lirinë e tij. Dashuria për tjetrin përmban këtë shije

për të soditur dhe çmuar atë që është e bukur dhe e shenjtë në qenien e tij personale, që ekziston përtej nevojave të mia. Kjo më lejon të kërkoj të mirën e tij edhe kur e di se nuk mund të jetë i imi ose kur është bërë fizikisht i pakëndshëm, agresiv apo i bezdisshëm. Prandaj, «prej dashurisë për të cilën dikujt i pëlqen një tjetër person varet fakti që t’i japë diçka falas».^[130]

128. Përjetimi estetik i dashurisë shprehet në atë vështrim që e sodit tjetrin si një qëllim në vetvete, edhe nëse është i sëmurë, i moshuar apo pa tërheqje ndjesore. Vështrimi që çmon ka një rëndësi shumë të madhe dhe kursimi i tij prodhon zakonisht një dëm. Sa gjëra bëjnë nganjëherë bashkëshortët dhe fëmijët për t’u ndjerë të vlerësuar? Shumë plagë dhe kriza e kanë prejardhjen e tyre në momentin në të cilin reshtim së sodituri njëri-tjetrin. Këtë kuptim kanë disa ankime dhe protesta që dëgjohej në familjet. “Burri im nuk më shikon, duket se për të jam e padukshme”. “Të lutem, më shiko kur flas me ty”. “Gruaja ime nuk më shikon më, tani ka sy vetëm për fëmijët”. “Në shtëpinë time nuk i interesoj askujt dhe as që më shohin, si të mos ekzistoj”. Dashuria të hap sytë dhe

të lejon të shohësh, përtej gjithçkaje, se sa vlen një genie njerëzore.

129. Gëzimi i kësaj dashurie soditëse duhet të kultivohet. Meqenëse jemi bërë për të dashur, e dimë se nuk ekziston dashuri më e madhe se sa bashkëndarja e një të mire: «Dhuro e merr e gëzoje shpirtin tënd» (Sir 14,16). Gëzimet më të mëdha të jetës lindin kur mund t'u japim lumturi të tjerëve, në hershim të Qiellit. Duhet të kujtojmë skenën e bukur të filmit *Dreka e Babetës*, ku kuzhinierja bujare merr një përqafim mirënjohës dhe një lëvdatë: «Sa do t'i kënaqësh engjëjt!». Është i ëmbël dhe ngushëllues gëzimi që na vjen kur u japim kënaqësi të tjerëve dhe i shohim ata të gëzojnë. Ky gëzim, efekt i dashurisë vëllazërore, nuk është ai i mendjemadhësisë së atij që shikon vetveten, por i atij që do dhe gëzohet për të mirën e personit të dashur, që përhapet në tjetrin dhe bëhet e frytshme në të.

130. Nga ana tjetër, gëzimi përtëritet në dhimbje. Siç thoshte Shën Agustini, «sa më i madh ka qenë rreziku në betejë, aq më i madh është gëzimi në ngadhënjim».^[131] Pasi kanë vuajtur dhe luftuar të bashkuar, bash-

këshortët mund të përjetojnë se ia ka vlejtur, sepse kanë fituar diçka të mirë, kanë mësuar diçka së bashku, ose sepse mund ta çmojnë më shumë atë që kanë. Pasi gëzimet njerëzore janë shumë të thella dhe të hareshme si atëherë kur dy persona që e duan njëri-tjetrin kanë arritur së bashku diçka që u ka kushtuar atyre një përpjekje të madhe e të bashkëndarë.

Të martohesh për dashuri

131. Dua t'u them të rinjve se, asgjë nga të gjitha këto nuk dëmtohet kur dashuria shkon drejt martesës. Bashkimi gjen në këtë institucion mënyrën për të nisur qëndrueshmërinë e vet dhe rritjen e vet reale e konkrete. Është e vërtetë se dashuria është shumë më tepër se një miratim i jashtëm apo një formë kontrate martesore, por është po ashtu e sigurt se vendimi për t'i dhënë martesës një strukturë të dukshme në shoqëri me angazhime të caktuara, dëfton rëndësinë e vet: tregon seriozitetin e identifikimit me tjetrin, tregon një kapërcim të individualizmit adoleshencial, dhe shpreh vendimin e ngultë për t'i përkatur njëri-tjetrit. Të martuarit është një mënyrë për të shprehur

realisht se është braktisur foleja amënore për të endur lidhje të tjera të forta dhe për të marrë përsipër një përgjegjësi të re përballë një personi tjetër. Kjo vlen shumë më tepër se një bashkim i thjeshtë i vetvetishëm për kënaqjen e ndërsjellë, që do të ishte një privatizim i martesës. Martesa si institucion shoqëror është mbrojtje dhe mjet për angazhimin e ndërsjellë, për pjekurimin e dashurisë, që vendimi për tjetrin të rritet në qëndrueshmëri, konkretësi e thellësi, dhe në të njëjtën kohë që të mund të kryejë misionin e vet në shoqëri. Prandaj martesa shkon përtej çdo mode kalimtare dhe zgjat. Thelbi i saj i ka rrënjët në vetë natyrën e personit njerëzor dhe të karakterit të vet shoqëror. Përfshin një seri detyrimesh, që burojnë prej vetë dashurisë, prej një dashurie shumë të vendosur e zemërgjerë që është e aftë të rrezikojë të ardhmen.

132. Në këtë mënyrë zgjedhja e martesës shpreh vendimin real dhe efektiv për të shndërruar dy rrugë në një rrugë të vetme, të ndodhë çfarë të ndodhë dhe pavarësisht gjithçkaje. Për shkak të seriozitetit të këtij angazhimi publik dashurie, s'mund të jetë një vendim i ngutur, por për këtë arsye s'mund të shtyhet pafundësisht.

Të angazhohesh me një tjetër në mënyrë ekskluzive e përfundimtare sjell gjithmonë një kuotë rreziku dhe basti të guximshëm. Mospranimi për të marrë përsipër këtë angazhim është egoist, me interes, meskin, nuk arrin të pranojë të drejtat e tjetrit dhe nuk arrin kurrë t'ia paraqesë atë shoqërisë si të denjë për t'u dashur në mënyrë të pakushtëzuar. Nga ana tjetër, ata që janë me të vërtetë të dashuruar, priren t'ua dëftojnë të tjerëve dashurinë e tyre. Dashuria e konkretizuar në një martesë të lidhur para të tjerëve, me të gjitha detyrimet që burojnë prej këtij institucionalizimi, është dëftim dhe mbrojtje e një "po"-je që jepet pa rezervë dhe pa shtrëngime. Ajo "po" do të thotë t'i thuash tjetrit se do të mund t'i zërë besë gjithmonë, se nuk do të braktiset nëse do ta humbasë tërheqjen, nëse do të ketë vështirësi apo nëse do të ofrohen mundësi të reja kënaqësie apo interesash egoiste.

Dashuri që shfaqet dhe që rritet

133. Dashuria e miqësisë njëson të gjitha aspektet e jetës martesore dhe i ndihmon anëtarët e familjes të ecin përpara në të gjitha fazat e saj. Prandaj gjestet që e shprehin këtë

dashuri duhet të kultivohen vazhdimisht, pa u bërë dorështrënguar, por plot me fjalë zemërgjëra. Në familje «është e nevojshme të përdoren tri fjalë. Do të doja ta përsërisja këtë. Tri fjalë: me leje, faleminderit, më fal. Tri fjalë kyçe!».^[132] «Kur në një familje njerëzit nuk janë furacakë dhe kërkojnë “me leje”, kur në një familje njerëzit nuk janë egoistë e mësojnë të thonë “faleminderit”, dhe kur në një familje dikush vëren se ka bërë një gjë të keqe dhe di të thotë “më fal”, në atë familje ka paqe dhe ka gëzim».^[133] Të mos jemi dorështrënguar në përdorimin e këtyre fjalëve, të jemi bujarë në përsëritjen e tyre ditë pas dite, sepse «disa heshtje peshojnë, nganjëherë edhe në familje, mes burrit e gruas, etërve e bijve, mes vëllezërve».^[134] Ndërsa fjalët e përshtatshme, të thëna në momentin e duhur, e mbrojnë dhe e ushqejnë dashurinë ditë pas dite.

134. E gjithë kjo realizohet në një ecje të përherëshme rritjeje. Kjo formë kaq e veçantë dashurie që është martesë, është e thirrur në një pjekurim të vazhdueshëm, sepse për të duhet të përdoret gjithmonë ajo që thoshte Shën Toma i Akuinit për dashurinë: «Dashuria, për arsye të natyrës së vet, nuk

ka një kufi rritjeje, pasi ajo është një pjesë-marrje e dashurisë së pafundme, që është Shpirti Shenjt. [...] As nga ana e subjektit s'mund t'i vihet një kufi, sepse me rritjen e dashurisë, rritet gjithnjë e më shumë edhe aftësia për një shtim të mëtejshëm».^[135] Shën Pali nxiste: «Bëftë Zoti që të rritet e të shtohet përherë e më tepër dashuria juaj ndaj njëri-tjetrit dhe ndaj të gjithë njerëzve» (1 Sel 3,12); e shton: «Lidhur me dashurinë vëllazërore [...] vëllezër, ju nxisim që në këtë gjë të përparoni gjithnjë e më tepër» (1 Sel 4,9-10). Por, ka edhe më. Dashuria martesore nuk ruhet para së gjithash duke folur për pazgjidhshmërinë si për një detyrim, ose duke përsëritur një doktrinë, por duke e forcuar atë falë një rritjeje të vazhdueshme nën shtytjen e hirit. Dashuria që s'rritet fillon të rrezikojë, e mund të rritemi vetëm duke iu përgjigjur hirit hyjnor përmes akteve më të shpeshta, më të fuqishme, më bujare, më të ëmbla dhe më të gëzueshme të dashurisë e të dashamirësisë. Burri e gruaja «përrjetojnë ndjenjën e njësisë së tyre dhe e arrijnë atë gjithnjë e më plotësisht».^[136] Dhurata e dashurisë hyjnore që u jepet bashkëshortëve është një thirrje për një zhvillim të vazhdueshëm të kësaj dhurate të hirit.

135. Nuk bëjnë mirë disa fantazi në lidhje me një dashuri idiliake dhe të përsosur, e kështu të privuar nga çdo nxitje për t'urritur. Një ide qiellore e dashurisë tokësore harron se më e mira është ajo që nuk është arritur ende, vera e pjekur me kohë. Sikurse kanë thënë Ipeshkvijtë e Kilit, «nuk ekzistojnë familjet e përsosura që na paraqesin reklamata mashtruese dhe konsumistike. Në to s'kalojnë vitet, s'ekzistojnë sëmundjet, dhimbja, vdekja [...]. Reklamata konsumistike shfaqin një iluzion që nuk ka lidhje me realitetin që duhet të përballojnë ditë pas dite etërit dhe nënat e familjeve».^[137] Është më e shëndetshme t'i pranojmë me realizëm kufizimet, sfidat e papërsosuritë, dhe t'ia vëmë veshin thirrjes për t'urritur të bashkuar, për ta bërë dashurinë të piqet dhe për të kultivuar qëndrueshmërinë e lidhjes.

Dialogu

136. Dialogu është një modalitet i privilegjuar dhe i domosdoshëm për të jetuar, për të shprehur dhe pjekur dashurinë në jetën bashkëshortore e familjare. Por kërkon një stazh të gjatë dhe angazhues. Burrat e gratë, të rriturit e të rinjtë, kanë mënyra të ndry-

shme për të komunikuar, përdorin gjuhë të ndryshme, lëvizin me kode të tjera. Mënyra për të bërë pyetje, modaliteti i përgjigjeve, toni i përdorur, momenti dhe shumë faktorë të tjerë mund ta kushtëzojnë komunikimin. Gjithashtu, është gjithmonë e nevojshme të zhvillohen disa qëndrime që janë shprehje e dashurisë dhe bëjnë të mundur dialogun e njëmendtë.

137. T'i japim njëri-tjetrit kohë, kohë cilësore, që përbëhet në dëgjimin me durim dhe vëmendje, derisa tjetri të ketë shprehur gjithçka që kishte nevojë të shprehte. Kjo kërkon përsiatje që të mos fillojmë të flasim para momentit të përshtatshëm. Para se të fillojmë e të japim opinione apo këshilla, duhet të sigurohemi se kemi dëgjuar gjithçka që tjetri ka nevojë të thotë. Kjo do të thotë të bëjmë heshtje të brendshme për të dëgjuar pa zhurma në zemër e në mendje: të lirohemi nga çdo ngut, të lëmë mënjane nevojat e ngutshmëritë tona, të krijojmë hapësira. Shumë herë njëri prej bashkëshortëve nuk ka nevojë për një zgjidhje të problemeve të veta, por që të dëgjohet. Duhet të perceptojë se është kuptuar mundimi i tij, zhgënjimi i tij, frika e tij, zemërimi i tij, shpresa

e tij, ëndrra e tij. Megjithatë janë të shpeshta këto ankesa: “Nuk më dëgjon. Kur duket se është duke e bërë këtë, në realitet është duke menduar për diçka tjetër”. “Flas dhe ndiej se është duke pritur që të mbarojë një herë e mirë”. “Kur flas përpiqet të ndryshojë argument, ose më jep përgjigje të shpejta për të mbyllur bisedën”.

138. Të zhvillojmë zakonin që t’i japim rëndësi reale tjetrit. Bëhet fjalë për t’i dhënë vlerë personit të tij, për të pranuar se ka të drejtën të ekzistojë, të mendojë në mënyrë autonome dhe të jetë i lumtur. Nuk duhet ta nënvleftësojmë kurrë atë që mund të thotë apo të pretendojë, megjithëse është e nevojshme të shprehim këndvështrimin tonë. Në këtë gjendet bindja sipas së cilës të gjithë kanë një ndihmesë për të dhënë, sepse kanë një tjetër përvojë jete, sepse i shikojnë gjërat nga një tjetër këndvështrim, sepse kanë pjekur të tjera shqetësime dhe kanë të tjera aftësi e intuita. Është e mundur ta njohim të vërtetën e tjetrit, rëndësinë e shqetësimeve të tija të thella dhe sfondin e asaj që thotë, edhe pas fjalëve agresive. Për këtë arsye duhet të përpiqemi të vihem në vendin e tij dhe të interpretojmë thellësinë e zemrës së

tij, të zbulojmë se çfarë e apasionon dhe ta marrim atë pasion si pikënisje për të thelluar dialogun.

139. Hapje mendore, për të mos u mbyllur me obsesion në pak ide, dhe elasticitet që të mund të modifikojmë apo të plotësojmë opinionet tona. Është e mundur që prej mendimit tim dhe prej mendimit të tjetrit të mund të dalë një përmbledhje e re që pasuron të dy. Njësia të cilën duhet ta dëshirojmë nuk është njëformësi, por një “njësi në larmi” apo një “larmi e pajtuar”. Në këtë stil pasurues bashkimi vëllazëror, të ndryshmet takohen, respektohen dhe vlerësohen, duke ruajtur megjithatë tonalitete të ndryshme dhe thekse që pasurojnë të mirën e përbashkët. Kemi nevojë të lirohem prej detyrimit për të qenë të barabartë. Dhe nevojitet edhe mendjehollësi për t’i kuptuar në kohë “ndërhyrjet” që mund të shfaqen, në mënyrë që të mos shkatërrojnë një proces dialogu. Për shembull, të njohim ndjenjat e këqija që mund të dalin në pah dhe t’i relativizojmë me qëllim që të mos dëmtojnë komunikimin. Është e rëndësishme aftësia për ta shprehur atë që ndiejmë pa plagosur [të tjerët]; të përdorim një gjuhë dhe një

mënyrë të foluri që mund të pranohen apo të tolerohen më lehtë prej tjetrit, megjithëse përmbajtja është kërkuese; të paraqesim kritikë tona por pa shkarkuar zemërimin si formë hakmarrjeje, dhe të shmangim një gjuhë moralizuese që përpiqet vetëm të sulmojë, të ironizojë, të fajësojë, të plagosë. Shumë diskutime në çift nuk janë për çështje shumë të rënda. Nganjëherë bëhet fjalë për gjëra të vogla, të parëndësishme, por ajo që i acaron shpirtrat është mënyra e shprehjes së tyre ose qëndrimi që merret në bashkëbisedim.

140. Të kesh gjeste vëmendjeje për tjetrin është shfaqje dashurie. Dashuria kapërcen edhe pengesat më të këqija. Kur mund të duam dikë apo ndihemi të dashur prej tij, arrijmë ta kuptojmë më mirë atë që dëshiron të shprehë dhe të na bëjë të kuptojmë. Kapërcen brishtësinë që na bën të kemi druajtje prej tjetrit sikur të ishte një “konkurrent”. Është shumë e rëndësishme ta mbështesim sigurinë tonë në zgjedhje, bindje e vlera të thella, dhe jo në fitoren në një diskutim apo në faktin se na jepet të drejtë.

141. Në fund, të pranojmë se, me qëllim që dialogu të jetë i dobishëm, duhet të kemi

diçka për të thënë, e kjo kërkon një pasuri të brendshme që ushqehet në leximin, në refleksimin personal, në lutjen dhe në hapjen ndaj shoqërisë. Përndryshe, bisedat bëhen të mërzitshme dhe të dobëta. Kur asnjëri prej bashkëshortëve nuk kujdeset për shpirtin e vet dhe nuk ekziston një larmi marrëdhëniesh me persona të tjerë, jeta familjare bëhet endogamike dhe dialogu varfërohet.

DASHURI E APASIONUAR

142. Koncili II i Vatikanit ka mësuar se kjo dashuri bashkëshortore «përqafon të mirën e të gjithë personit; prandaj ka mundësinë t'i pasurojë me dinjitet të veçantë shprehjet e trupit dhe të jetës psikike e t'i fisnikërojë ato si elemente dhe shenja të posaçme të miqësisë bashkëshortore».^[138] Duhet të ketë ndonjë arsye për faktin se një dashuri pa kënaqësi e pa pasion nuk është e mjaftueshme të simbolizojë bashkimin e zemrës njerëzore me Hyjin: «Të gjithë mistikët kanë pohuar se dashuria mbinatyrore dhe dashuria qiellore gjejnë simbolet të cilat i kërkojnë në dashurinë martesore, më shumë se në miqësinë, më shumë se në ndjenjën bijësore apo në përkushtimin ndaj një çështjeje. Dhe

arsyeja gjendet me të drejtë në tërësinë e saj». ^[139] Pse të mos ndalemi që të flasim për ndjenjat e seksualitetin në martesë?

Bota e emocioneve

143. Dëshirat, ndjenjat, emocionet, ato që klasikët i quanin “pasione”, zënë një vend të rëndësishëm në martesë. Lindin kur një “tjetër” bëhet i pranishëm dhe dëftohet në jetën e vet. Është karakteristike e çdo qenieje të gjallë të priret drejt një realiteti tjetër, dhe kjo prire paraqet gjithmonë shenja afektive bazë: kënaqësinë apo dhimbjen, gëzimin apo mundimin, butësinë apo druajtjen. Janë baza e veprimtarisë psikologjike më elementare. Qenia njerëzore është një gjallesë e kësaj toke dhe gjithçka që bën e kërkon është plot me pasione.

144. Jezusi, si njeri i vërtetë, i jetonte gjërat me një ngarkesë emotiviteti. Prandaj e hidhëronte mospranimi i Jerusalemit (krh. Mt 23,37) dhe kjo situatë e bënte të derdhte lot (krh. Lk 19,41). Po ashtu ndiente dhembshuri përballë vuajtjes së njerëzve (krh. Mk 6,34). Duke i parë të tjerët të qanin, prekej e turbullohej (krh. Gjn 11,33), dhe Ai

vetë qau për vdekjen e një miku (krh. Gjn 11,35). Këto shfaqje të ndjeshmërisë së tij tregonin se deri në çfarë pike zemra e tij njerëzore ishte e hapur ndaj të tjerëve.

145. Të ndiesh një emocion nuk është diçka moralisht e mirë apo e keqe në vetvete.^[140] Të fillosh të ndiesh dëshirë apo refuzim nuk është e mëkatshme e as e qortueshme. Çka është mirë apo keq është akti që njeriu kryen i nxitur apo i shoqëruar nga një pasion. Por nëse ndjenjat janë të ushqyera, të kërkuara dhe për shkak të tyre bëjmë veprime të këqija, e keqja gjendet në vendimin për t'i ushqyer dhe në aktet e këqija që rrjedhin prej tij. Në të njëjtën linjë, të ndiejmë kënaqësi për dikë nuk është një e mirë në vetvete. Nëse me këtë kënaqësi unë krijoj mundësinë që ai person të bëhet skllavi im, ndjenja do të jetë në shërbim të egoizmit tim. Të besojmë se jemi të mirë vetëm sepse “provojmë disa ndjenja” është një mashtrim i tmerrshëm. Ka persona që ndihen të aftë për një dashuri të madhe vetëm sepse kanë një nevojë të madhe për ndjenjë, por nuk janë në gjendje të luftojnë për lumturinë e të tjerëve dhe jetojnë të mbyllur në dëshirat e veta. Në këtë rast ndjenjat na largojnë prej vlerave

të mëdha dhe fshehin një egocentrizëm që nuk na e mundëson të kultivojmë një jetë në familje të shëndoshë e të lumtur.

146. Nga ana tjetër, nëse një pasion shoqëron aktin e lirë, mund të dëftojë thellësinë e asaj zgjedhjeje. Dashuria martesore e bën njeriun të krijojë kushtet që e gjithë jeta emotive të bëhet një e mirë për familjen dhe të jetë në shërbim të jetës së përbashkët. Pjekuria arrin në një familje kur jeta emotive e anëtarëve të saj shndërrohet në një ndjeshmëri që nuk i sundon dhe as i errëson zgjedhjet dhe vlerat e mëdha por që mbështet lirinë e tyre,^[141] buron prej saj, e pasuron, e zbukuron dhe e bën më të harmonishme për të mirën e të gjithëve.

Hyji e do gëzimin e bijve të vet

147. Kjo kërkon një ecje pedagogjike, një proces që kërkon disa vetëmohime. Është një bindje e Kishës që shumë herë është refuzuar, a thua se është armike e lumturisë njerëzore. Benedikti XVI e ka përmbledhur këtë pikëpyetje me qartësi të madhe: «Kisha me urdhërimet dhe ndalesat e saj a mos na e bën të hidhur gjënë më të bukur të jetës? A

mos ngre tabela ndalimesh pikërisht aty ku gëzimi, i paracaktuar për ne prej Krijuesit, na jep një lumturi që na bën të parashijojmë diçka të Hyjnore?». ^[142] Por ai përgjigjej se, megjithëse në krishterim nuk kanë mundur teprime apo asketizma të devijuara, mësimi zyrtar i Kishës, besnike ndaj Shkrimeve të shenjta, nuk e ka refuzuar «erosin si të tillë, por i ka shpallur luftë keqkuptimit të tij shkatërrues, sepse hyjnizimi i rremë i erosit [...] e privon atë prej dinjitetit të vet, e çnjerëzon». ^[143]

148. Edukimi i emotivitetit dhe i instinktit është i nevojshëm, dhe për këtë qëllim nganjëherë është e domosdoshme t'i vihet vetes ndonjë kufizim. Teprimi, mungesa e kontrollit, obsesioni për një lloj të vetëm kënaqësish, arrijnë ta dobësojnë dhe ta sëmurin vetë kënaqësinë, ^[144] dhe dëmtojnë jetën e familjes. Në realitet, mund të bëhet një ecje e bukur me pasionet, gjë që do të thotë të orientohen ato gjithnjë e më shumë në një projekt vetëdhurimi dhe realizimi të plotë të vetvetes që i pasuron marrëdhëniet ndërpersonale në gjirin e familjes. Nuk do të thotë të heqësh dorë prej çasteve të gëzimit të madh, ^[145] por t'i jetosh në një

gërshetim me momente të tjera përkushtimi bujar, shprese të durueshme, lodhjeje të pashmangshme, përpjekjeje për një ideal. Jeta në familje është e gjithë kjo dhe meriton të jetohet tërësisht.

149. Disa rryma shpirtërore këmbëngulin në zhdukjen e dëshirës për t'u liruar nga dhimbja. Por ne besojmë se Hyji e do gëzimin e qenies njerëzore, se Ai ka krijuar gjithçka «për ta gëzuar» (1 Tim 6,17). Le të lejojmë të gurgullojë gëzimi përballë ëmbëlsisë së tij kur na propozon: «Bir, nëse ke, mos e lër veten keq [...]. Mos ia moho vetes një ditë të lume» (Sir 14,11,14). Edhe një çift bashkëshortësh i përgjigjet vullnetit të Hyjit duke ndjekur këtë ftesë biblike: «Në ditë të mirë gëzoji të mirat» (Kish 7,14). Puna është të kemi lirinë për të pranuar që kënaqësia gjen forma të tjera shprehjeje në momentet e ndryshme të jetës, sipas nevojave të dashurisë së ndërsjellë. Në këtë kupim, mund të pranohet propozimi i disa mësuesve lindorë që këmbëngulin se duhet të zgjerohet vetëdija, për të mos mbetur robër në një përvojë shumë të kufizuar e cila do të na i mbyllte perspektivat. Ky zgjerim i vetëdijes nuk është mohimi apo shkatërrimi

i dëshirës, por përhapja dhe përsosja e saj.

Përmasa erotike e dashurisë

150. Kjo na nxit të flasim për jetën seksuale të bashkëshortëve. Vetë Hyji e ka krijuar seksualitetin dhe është një dhuratë e mrekullueshme për krijesat e tij. Kur ne e kultivojmë atë dhe kujdesemi që të jetë nën kontroll e bëjmë që të mos «varfërohet një vlerë e vërtetë».^[146] Shën Gjon Pali II e ka hedhur poshtë idenë se mësimi i Kishës çon në «një mohim të vlerës së seksit njerëzor» ose se thjesht e toleron atë «prej vetë nevojës së prokrijimit».^[147] Nevoja seksuale e bashkëshortëve nuk është objekt përbuzjeje dhe «në asnjë mënyrë nuk bëhet fjalë për ta vënë në diskutim atë nevojë».^[148]

151. Atyre që druajnë se me edukimin e pasioneve dhe të seksualitetit dëmtohet vetvetishmëria e dashurisë që përfshin edhe seksin, Shën Gjon Pali II u përgjigjej se qenia njerëzore është «e thirrur në vetvetishmërinë e plotë dhe të pjekur të marrëdhënieve», që «është fryti gradual i shoshitjes së impulseve të zemrës së saj».^[149] Është diçka që fitohet, meqenëse çdo qenie njerëzore «duhet që me qëndresë dhe koherencë të mësojë se

cila është domethënia e trupit».^[150] Seksualiteti nuk është një mjet për të kënaqur apo zbavitur, meqenëse është një gjuhë ndërpersonale ku tjetri merret seriozisht, me vlerën e vet të shenjtë e të pacenueshme. Në këtë mënyrë «zemra njerëzore bëhet pjesëmarrëse, le të themi kështu, e një spontaniteti tjetër».^[151] Në këtë kontekst, erotizmi shfaqet si dëftimit specifikisht njerëzor i seksualitetit. Në të mund të gjendet «domethënia martesore e trupit dhe dinjiteti i njëmendtë i dhuratës».^[152] Në katekezat e veta mbi teologjinë e trupit njerëzor, Shën Gjon Pali II ka mësuar se trupësia me seks «është jo vetëm burim i frytshmërisë dhe prokrijimit», por edhe ka «aftësinë për të shprehur dashurinë: pikërisht atë dashuri në të cilën njeriu-person bëhet dhuratë».^[153] Erotizmi më i shëndoshë, megjithëse është i bashkuar me një kërkim të kënaqësisë, presupozon mahnitjen, dhe prandaj mund t'i humanizojë shtytjet.

152. Prandaj, në asnjë mënyrë nuk mund ta shohim përmasën erotike të dashurisë si një e keqe e lejuar apo si një peshë që duhet duruar për të mirën e familjes, por si dhuratë të Hyjit që e zbukuron takimin mes bashkëshortëve. Meqenëse bëhet fjalë për një pa-

sion të sublimuar prej dashurisë që admiron dinjitetin e tjetrit, bëhet një «afirmim i plotë dhe tejet i kthjellët i dashurisë» që na tregon se për çfarë gjërash të mrekullueshme është e aftë zemra njerëzore, dhe kështu për një moment «perceptohet se ekzistenca njerëzore ka qenë një sukses».^[154]

Dhuna dhe manipulimi

153. Në kontekstin e këtij këndvështrimi pozitiv të seksualitetit, është mirë ta shtrojmë temën në tërësinë e saj dhe me një realizëm të shëndoshë. Në të vërtetë, nuk mund ta shpërfillim faktin se shumë herë seksualiteti çpersonalizohet dhe mbushet me patologji, në mënyrë të tillë që «bëhet gjithnjë e më shumë rast dhe mjet për afirmimin e unit personal dhe për kënaqjen egoiste të dëshirave e instinkteve personale».^[155] Në këtë epokë bëhet i lartë rreziku që edhe seksualiteti të sundohet prej shpirtit helmues të “përdor e hidh”. Trupi i tjetrit manipulohet shpesh si një gjë që duhet mbajtur derisa të japë kënaqësi dhe duhet përbuzur kur e humb tërheqjen. A mund të shpërfillen apo të fshihen format e vazhdueshme të sundimit, mujsharisë, abuzimit, mbrapshtisë

dhe dhunës seksuale, që janë fryt i shtrembërimit të domethënies së seksualitetit dhe që varrosin dinjitetin e të tjerëve e thirrjen në dashuri nën një kërkim të errët të vetvetes?

154. Nuk është e tepërt të kujtojmë se edhe në martesë seksualiteti mund të bëhet burim vuajtjeje dhe manipulimi. Prandaj duhet të theksojmë me qartësi se «një akt bashkëshortor i imponuar bashkëshortit pa asnjë vëmendje për gjendjen e tij dhe për dëshirat e tij të drejta nuk është një akt i vërtetë dashurie dhe prandaj mohon një kërkesë të rendit të drejtë moral në marrëdhëniet mes bashkëshortëve».^[156] Aktet përkatëse të bashkimit seksual të bashkëshortëve i përgjigjen natyrës së seksualitetit të dëshiruar prej Hyjit nëse «kryhen në mënyrë me të vërtetë njerëzore».^[157] Për këtë arsye Shën Pali nxiste: «E në këtë gjë mos t'i mohohet e drejta vëllait as mos të gënjehet» (1 Sel 4,6). Megjithëse ai shkruante në një epokë në të cilën sundonte një kulturë patriarkale, në të cilën gruaja konsiderohej një qenie krejtësisht e nënshtruar burrit, ai mësonte se seksualiteti duhet të jetë një çështje për t'u trajtuar mes bashkëshortëve:

paraqiste mundësinë që të shtyheshin marrëdhëniet seksuale për njëfarë periudhe, por «me marrëveshje» (1 Kor 7,5).

155. Shën Gjon Pali II ka dhënë një paralajmërim shumë të mprehtë kur ka pohuar se burri dhe gruaja janë «të kërcënuar prej pangopshmërisë».^[158] Do të thotë, janë të thirrur në një bashkim gjithnjë e më të fortë, por rreziku gjendet në pretendimin për t'i zhdukur ndryshimet dhe atë largësi të pashmangshme që gjendet mes të dyve. Sepse secili ka një dinjitet të vetin dhe të papërsëritshëm. Kur përkatësia e çmueshme e ndërsjellë shndërrohet në sundim, «ndryshon [...] thelbësisht struktura e bashkimit në marrëdhënien ndërpersonale».^[159] Në logjikën e sundimit, edhe ai që sundon arrin aty që ta mohojë dinjitetin e vet^[160] dhe si përfundim resht «së identifikuari subjektivisht me trupin e vet»,^[161] meqenëse e privon atë nga çdo domethënie. E jeton seksin si ikje prej vetvetes dhe si heqje dorë prej bukurisë së bashkimit.

156. Është e rëndësishme të jemi të qartë në refuzimin e çfarëdo forme nënshtrimi seksual. Prandaj është mirë të shmangim

çdo interpretim të papërshtatshëm të tekstit të Letrës drejtuar Efezianëve ku kërkohet që «gratë le t’u binden burrave të vet» (Ef 5,22). Shën Pali këtu shprehet në kategori kulturore përkatëse të asaj epoke, ndërsa ne nuk duhet të marrim këtë mbulojë kulturore, por mesazhin e zbuluar që gjendet në tërësinë e tekstit. Le të shohim shpjegimin e urtë të Shën Gjon Palit II: «Dashuria përjashton çdo lloj nënshtrimi, prej të cilit gruaja do të bëhej shërbëtore apo skllave e burrit [...]. Bashkësia apo njësia që ata duhet të përbëjnë për arsye të martesës, realizohet nëpërmjet një dhurimi të ndërsjellë, që është edhe një nënshtrim i ndërsjellë».^[162] Prandaj thuhet edhe se «duhet që edhe burrat t’i duan gratë e veta porsit trupin e vet» (Ef 5,28). Në realitet, teksti biblik fton që të kapërcehet individualizmi i lehtë për të jetuar me fytyrën e drejtuar kah tjetri: «Nënshetrohuni njëri-tjetrit» (Ef 5,21). Mes bashkëshortëve ky “nënshtrim” i ndërsjellë fiton një domethënie të veçantë dhe kuptohet si një “përkatësi e ndërsjellë e zgjedhur lirisht, me një tërësi karakteristikash të besnikërisë, respektit e kujdesit. Seksualiteti është në mënyrë të pandashme në shërbim të kësaj miqësie bashkëshortore, sepse orientohet

për të bërë që tjetri të jetojë në plotësi.

157. Megjithatë, refuzimi i shtrembëri-meve të seksualitetit dhe të erotizmit nuk duhet të na bëjë kurrë që t'i përbuzim apo t'i lëmë pas dore ata. Ideali i martesës nuk mund të paraqitet vetëm si një dhurim bujar e i sakrifikuar, ku secili heq dorë nga çdo nevojë personale dhe shqetësohet vetëm për të bërë të mirën e tjetrit pa asnjë kënaqësi. Le të kujtojmë se një dashuri e vërtetë di edhe të marrë prej tjetrit, është e aftë ta pranojë veten si të brishtë e nevojtare, nuk heq dorë prej pranimi me mirënjohje të sinqertë e të lumtur të shprehjeve trupore të dashurisë në përkëdheljen, në përqafimin, në puthjen dhe në bashkimin seksual. Benedikti XVI ishte i qartë në lidhje me këtë: «Nëse njeriu dëshiron të jetë vetëm shpirt dhe do që ta refuzojë trupin si një trashëgimi vetëm kafshërore, atëherë shpirti e trupi e humbin dinjitetin e tyre».^[163] Për këtë arsye «njeriu nuk mundet as të jetojë ekskluzivisht në dashurinë dhuruese. Nuk mundet gjithmonë vetëm të dhurojë, duhet edhe të marrë. Ai që dëshiron të dhurojë dashuri, duhet edhe vetë ta marrë atë si dhuratë».^[164] Sidoqoftë, kjo kërkon që të kujtojmë se ekuilibri

njerëzor është i brishtë, se mbetet gjithmonë diçka që i bën rezistencë humanizimit e se në çfarëdo momenti mund të shpërthejë përsëri, duke rifituar prirjet e veta më primitive e egoiste.

Martesa dhe virgjëria

158. «Shumë persona që jetojnë pa u martuar jo vetëm janë të përkushtuar familjes së vet të prejardhjes, por shpesh bëjnë edhe shërbime të mëdha në rrethin e tyre të miqve, në bashkësinë kishtarë dhe në jetën profesionale. [...] Pastaj, shumë prej tyre i vënë talentet e veta në shërbim të bashkësisë së krishterë me anë të dashurisë dhe vullnetarizmit. Ka pastaj edhe prej atyre që nuk martohen sepse e kushtojnë jetën e vet për dashuri të Krishtit dhe të vëllezërve. Prej përkushtimit të tyre, familja, në Kishë dhe në shoqëri, pasurohet së tepërmi».^[165]

159. Virgjëria është një formë dashurie. Si shenjë, na kujton kujdesin për Mbretërinë, ngutshmërinë për t'iu kushtuar pa rezerva shërbimit të ungjillizimit (krh. 1 Kor 7,32), dhe është një refleks i plotësisë së Qiellit, ku «meshkujt s'marrin gra as femrat burra»

(Mt 22,30). Shën Pali e porosiste këtë sepse priste një kthim të shpejtë të Jezusit dhe donte që të gjithë të përqendroheshin vetëm në ungjillizim: «Koha është e shkurtër» (1 Kor 7,29). Megjithatë, mbetej e qartë se ishte një opinion personal dhe një dëshirë e tija (krh. 1 Kor 7,6-8) dhe jo një kërkesë e Krishtit: «Nuk kam farë urdhri prej Zotit» (1 Kor 7,25). Në të njëjtën kohë, pranonte vlerën e thirrjeve të ndryshme: «Secili e ka prej Hyjit dhuratën e vet të veçantë – njëri kështu e tjetri ashtu» (1 Kor 7,7). Në këtë kuptim Shën Gjon Pali II ka pohuar se tekstet biblike «nuk japin arsye për të mbështetur as “inferioritetin” e martesës, as “epërsinë” e virgjërisë apo të celibatit»^[166] për arsye të vetëpërmbajtjes seksuale. Më shumë se sa të flasim për epërsi të virgjërisë në çdo profil, duket e përshtatshme të tregojmë se gjendet e ndryshme të jetës janë përplotësuese, në mënyrë të tillë që dikush mund të jetë më i përsosur për ndonjë aspekt dhe tjetri mund të jetë i tillë nga një tjetër këndvështrim. Aleksandri i Halesit, për shembull, pohonte se në një kuptim martesa mund të konsiderohet superiore ndaj sakramenteve të tjera: sepse simbolizon diçka kaq të madhe siç është «bashkimi i Krishtit me

Kishën apo bashkimi i natyrës hyjnore me atë njerëzore».^[167]

160. Prandaj, «s'bëhet fjalë për të zvogëluar vlerën e martesës në dobi të vetëpërmbytjes»^[168] dhe «në të vërtetë nuk ka asnjë bazë për një kundërvënie të hipotizuar [...]. Nëse, duke i qëndruar njëfarë tradite teologjike, flitet për gjendjen e përsosurisë (*status perfectionis*), kjo bëhet jo për arsye të vetëpërmbytjes, por për tërësinë e jetës të bazuar në këshillat ungjillore».^[169] Megjithatë, një person i martuar mund ta jetojë dashurinë në shkallë tejet të lartë. Pra «arrin në atë përsosmëri që buron prej dashurisë, nëpërmjet besnikërisë ndaj shpirtit të atyre këshillave. Kjo përsosmëri është e mundur dhe e arritshme për çdo njeri».^[170]

161. Virgjëria ka vlerën simbolike të dashurisë që nuk ka nevojë ta zotërojë tjetrin, dhe reflekton në këtë mënyrë lirinë e Mbretërisë qiellore. Është një ftesë drejtuar bashkëshortëve që ta jetojnë dashurinë e tyre bashkëshortore në perspektivën e dashurisë përfundimtare ndaj Krishtit, si një ecje e përbashkët drejt plotësisë së Mbretërisë. Nga ana e vet, dashuria e bash-

këshortëve paraqet vlera të tjera simbolike: nga njëra anë, është një refleks tipik i Trinisë. Në të vërtetë, Trinia është njësi e plotë, por në të cilën ekziston edhe dallimi. Gjithashtu, familja është një shenjë kristologjike, sepse dëfton afërsinë e Hyjit që bashkëndan jetën e qenies njerëzore duke u bashkuar me të në Mishërim, në Kryq dhe në Ringjallje: secili bashkëshort bëhet “një trup i vetëm” me tjetrin dhe kushton vetveten për ta bashkëndarë atë plotësisht me tjetrin deri në fund. Ndërsa virgjëria është një shenjë “eskatologjike” e Krishtit të ringjallur, martesë është një shenjë “historike” për ata që ecin mbi tokë, një shenjë e Krishtit tokësor që pranoi të bashkohej me ne dhe u dhurua deri në atë pikë sa të dhuronte gjakun e vet. Virgjëria dhe martesë janë, e duhet të jenë, modalitete të ndryshme të dashurisë, sepse «njeriu nuk mund të jetojë pa dashuri. Ai mbetet për vetveten një qenie e pakuptueshme, jeta e tij është pa kuptim, nëse nuk i zbulohet dashuria».^[171]

162. Celibati rrezikon të jetë një vetmi e rehatshme, që i jep njeriut liri për të lëvizur me autonomi, për të ndryshuar vend, detyra e zgjedhje, për të bërë çfarë të dojë me paratë

e veta, për të frekuentuar persona të ndryshëm sipas tërheqjes së momentit. Në këtë rast, shkëlqen dëshmia e personave të martuar. Ata që janë thirrur në virgjëri mund të gjejnë në disa çifte bashkëshortësh një shenjë të qartë të bujarisë dhe të besnikërisë së pashkatërrueshme të Hyjit ndaj Besëlidhjes së tij, që mund t'i nxisë zemrat për një gatishmëri më konkrete e dhuruese. Në fakt, ka persona të martuar që e ruajnë besnikërinë e tyre kur bashkëshorti është bërë i pakëndshëm fizikisht, ose kur s'i plotëson nevojat e tyre, pavarësisht se shumë raste i ftojnë në pabesnikëri apo braktisje. Një grua mund të kujdeset për burrin e vet të sëmurë dhe aty, pranë Kryqit, përsërit "po"-në e dashurisë së vet deri në vdekje. Në këtë dashuri dëftohet në mënyrë të shkëlqyeshme dinjiteti i atij që do, dinjitet si refleks i dashurisë, meqë është karakteristikë e dashurisë që njeriu të dojë më shumë se të jetë i dashur.^[172] Në shumë familje vërejmë edhe një aftësi shërbimi dhurues dhe të ëmbël ndaj fëmijëve të vështirë e madje edhe mosmirënjohës. Kjo gjë i bën këta prindër një shenjë të dashurisë së lirë dhe të painteres të Jezusit. Kjo bëhet një ftesë për personat beqarë që ta jetojnë përkushtimin e tyre për Mbretërinë me bu-

jari e gatishmëri më të madhe. Sot shekullarizimi e ka errësuar vlerën e një bashkimi për krejt jetën dhe e ka nënvleftësuar pasurinë e përkushtimit martesor, prandaj «duhet të thellohen aspektet pozitive të dashurisë bashkëshortore».^[173]

SHNDËRRIMI I DASHURISË

163. Zgjatja e jetës bën që të ndodhë diçka që nuk ishte e zakonshme në kohë të tjera: marrëdhënia intime dhe përkatësia e ndërsjellë duhet të ruhen për katër, pesë apo gjashtë dhjetëvjeçarë, dhe kjo sjell me vete nevojën që personat të vazhdojnë ta zgjedhin njëri-tjetrin vazhdimisht. Ndosh-ta bashkëshorti nuk është më i tërhequr nga një dëshirë seksuale e fortë që e nxit drejt personit tjetër, por ndien kënaqësinë t'i përkasë atij dhe që ai t'i përkasë, të dijë se nuk është vetëm, se ka një “bashkëpunëtor” që njeh gjithçka nga jeta e tij e nga historia e tij dhe që bashkëndan gjithçka. Është shoku i ecjes së jetës me të cilin mund të përballohen vështirësitë dhe të gëzohen gjërat e bukura. Edhe kjo krijon një kënaqësi që shoqëron dëshirën specifike të dashurisë bashkëshortore. Nuk mund t'i premtojmë

njëri-tjetrit të kemi të njëjtat ndjenja për gjithë jetën. Por me siguri mund të kemi një plan të përbashkët e të qëndrueshëm, të angazhohemi që ta duam njëri-tjetrin dhe të jetojmë të bashkuar derisa vdekja të na ndajë, dhe të jetojmë gjithmonë një intimitet të pasur. Dashuria që i premtojmë njëri-tjetrit kapërcen çdo emocion, ndjenjë apo gjendje shpirtërore, megjithëse mund t'i përfshijë ato. Është një dashuri më e thellë, me një vendim të zemrës që përfshin gjithë ekzistencën. Kështu, në mes të një konflikti të pazgjidhur, dhe megjithëse shumë ndjenja të pështjelluara enden në zemër, mbetet i gjallë çdo ditë vendimi për të dashur, për t'i përkitur njëri-tjetrit, për të bashkëndarë krejt jetën dhe për të vazhduar ta duam e ta falim njëri-tjetrin. Secili prej të dyve bën një ecje rritjeje dhe ndryshimi personal. Gjatë kësaj ecjeje, dashuria kremton çdo hap dhe çdo etapë të re.

164. Në historinë e një martese, aspekti fizik ndryshon, por kjo s'është një arsye që tërheqja e dashurisë të mungojë. Njeriu dashurohet me një person të tërë me një identitet të vetin, jo vetëm me një trup, megjithëse ky trup, përtej brejtjes së ko-

hës, nuk mbaron kurrë së shprehuri në ndonjë mënyrë atë identitet personal që e ka bërë zemrën për vete. Kur të tjerët nuk mund ta njohin më bukurinë e këtij identiteti, bashkëshorti i dashuruar vazhdon të jetë i aftë ta perceptojë atë me instinktin e dashurisë, dhe ndjenja nuk zhduket. Ripohon vendimin e vet për t'i përkatur atij, e zgjedh përsëri dhe e shpreh këtë zgjedhje nëpërmjet një afërsie besnike dhe plot ëmëlsis. Fisnikëria e vendimit të tij për të, duke qenë e fortë dhe e thellë, zgjon një formë të re emocioni në kryerjen e misionit bashkëshortor. Sepse «emocioni i shkaktuar nga një qenie tjetër si person [...] nuk priret në vetvete drejt aktit bashkëshortor».^[174] Fiton shprehje të tjera të ndjeshme sepse dashuria «është një realitet i vetëm, megjithëse me përmasa të ndryshme; herë pas here, njëra apo tjetra përmasë mund të dalë në pah më shumë».^[175] Lidhja gjen modalitete të reja dhe kërkon vendimin për ta krijuar gjithnjë e përsëri. Por, jo vetëm për ta ruajtur, por për ta bërë të rritet. Është ecja e të ndërtuarit ditë për ditë. Por asgjë nga e gjithë kjo nuk është e mundur nëse nuk e thërrasim Shpirti Shenjt, nëse nuk bërtasim çdo ditë duke kërkuar hirin e tij, nëse nuk kërkojmë forcën

e tij mbinatyrore, nëse nuk i kërkojmë me këmbëngulje që ta ndikojë zjarrin e vet mbi dashurinë tonë për ta përforcuar, orientuar dhe shndërruar atë në çdo situatë të re.

KAPITULLI I PESTË

DASHURIA QË BËHET E FRYTSHME

165. Dashuria jep gjithmonë jetë. Prandaj, dashuria bashkëshortore «nuk kufizohet vetëm brenda çiftit [...]. Bashkëshortët, ndërsa i dhurohen njëri-tjetrit, dhurojnë përtej vetvetes realitetin e fëmijës, refleksi i gjallë i dashurisë së tyre, shenjë e përherëshme e njësisë bashkëshortore e përmbledhje e gjallë dhe e pandashme e të qenit të tyre baba e nënë».^[176]

PRANIMI I NJË JETE TË RE

166. Familja është sfera jo vetëm e gjenerimit, por edhe e pranimit të jetës që arrin si dhuratë e Hyjit. Çdo jetë e re «na lejon të zbulojmë përmasën më të painteres të dashurisë, që nuk resht kurrë së mahnituri. Është bukuria e të qenit të dashur më parë: bijtë duhen para se të arrijnë».^[177] Kjo reflekton parësi-

në e dashurisë së Hyjit që merr gjithmonë nismën, sepse bijtë «duhen para se të kenë bërë çfarëdo gjëje për ta merituar këtë».^[178] Megjithatë, «shumë fëmijë që prej fillimit refuzohen, braktisen, u vidhet fëmijëria e tyre dhe e ardhmja e tyre. Dikush guxon të thotë, gati si për t'u shfajësuar, se ka qenë gabim sjellja e tyre në jetë. Kjo është e turpshme! [...] Çfarë na duhen deklaratat solemne të të drejtave të njeriut dhe të të drejtave të fëmijës, nëse pastaj i ndëshkojmë fëmijët për gabimet e të rriturve?». ^[179] Nëse një fëmijë vjen në botë në rrethana të padëshiruara, prindërit apo anëtarët e tjerë të familjes duhet të bëjnë gjithçka është e mundur për ta pranuar si dhuratë të Hyjit dhe për të marrë përsipër përgjegjësinë që ta pranojnë me hapje dhe dashuri. Sepse «kur bëhet fjalë për fëmijët që vijnë në botë, asnjë sakrificë e të rriturve nuk do të gjykohej tepër e kushtueshme apo tepër e madhe, për të mos lejuar që fëmija të mendojë se është një gabim, se nuk vlen asgjë dhe se është bërë pre e plagëve të jetës dhe e mujsharisë së njerëzve». ^[180] Dhurata e një fëmije që Zoti i beson babait e nënës e ka fillësën me mirëpritjen, vazhdon me ruajtjen gjatë jetës tokësore dhe ka si cak përfundimtar gëzimin e jetës së pasosur. Një vështrim

i kthjellët drejt përmbushjes së fundit të personit njerëzor do t'i bëjë prindërit edhe më të vetëdijshëm për dhuratën e çmueshme që u është besuar: në të vërtetë, atyre Hyji u jep të zgjedhin emrin me të cilin Ai do ta thërrasë çdo bir të vetin për amshim.^[181]

167. Familjet e mëdha në numër janë një gëzim për Kishën. Në to dashuria shpreh frytshmërinë e saj bujare. Kjo nuk do të thotë të harrojmë një paralajmërim të vlefshëm të Shën Gjon Palit II, kur shpjegonte se atësia e përgjegjshme nuk është «prokrijim i pakufizuar apo mungesë vetëdijeje në lidhje me domethënien e rritjes së fëmijëve, por është mundësia e dhënë çifteve për ta përdorur lirinë e tyre të pacenueshme me urti dhe përgjegjësi, duke mbajtur parasysh realitetet shoqërore e demografike ashtu si edhe situatën e tyre dhe dëshirat e ligjshme».^[182]

*Dashuria gjatë pritjes
që karakterizon shtatzëninë*

168. Shtatzënia është një periudhë e vështirë, por edhe një kohë e mrekullueshme. Nëna bashkëpunon me Hyjin që të krijohet

mrekullia e një jete të re. Amësia vjen nga një «potencialitet i posaçëm i organizmit femëror, që me veçanti krijuese shërben për ngjizjen dhe lindjen e qenies njerëzore».^[183] Çdo grua merr pjesë «në misterin e krijimit, që përtërihet në gjenerimin njerëzor».^[184] Siç thotë Psalmi: «Ti më ke endur në kraharonin e nënës» (139,13). Çdo fëmijë që formohet brenda nënës së vet është një plan i amshuar i Hyjit Atë dhe i dashurisë së tij të amshuar: «Para se të të trajtoja në kraharonin amënor, të njoha e, para se të dilje nga gjiri amënor, të shenjtërova» (Jer 1,5). Çdo fëmijë gjendet që prej amshimit në zemrën e Hyjit, dhe në momentin në të cilin ngjizet plotësohet ëndrra e amshuar e Krijuesit. Le të mendojmë se sa vlen embrioni që nga çasti në të cilin ngjizet! Duhet ta shikojmë me të njëjtin vështrim dashurie që ka Ati, i cili shikon përtej çdo dukjeje të jashtme.

169. Gruaja shtatzënë mund të marrë pjesë në këtë plan të Hyjit duke ëndërruar birin e vet: «Të gjitha nënat dhe të gjithë ballarët e kanë ëndërruar fëmijën e tyre për nëntë muaj. [...] Nuk është e mundur një familje pa ëndërr. Kur në një familje humbet aftësia për të ëndërruar, fëmijët nuk rriten

dhe dashuria nuk rritet, jeta dobësohet dhe shuhet».^[185] Brenda kësaj ëndrre, për një çift bashkëshortësh të krishterë, shfaqet patjetër Pagëzimi. Prindërit e përgatisin atë me lutjen e tyre, ia besojnë fëmijën e vet Jezusit që para lindjes së tij.

170. Me përparimet e shkencave sot mund të dihet që më parë se çfarë ngjyre flokësh do të ketë fëmija dhe nga cilat sëmundje mund të vuajë në të ardhmen, sepse të gjitha karakteristikat somatike të atij personi gjenden në kodin e tij gjenetik që në stadin embrional. Por vetëm Ati që e ka krijuar e njeh plotësisht. Vetëm Ai njeh atë që është më e çmueshme, atë që është më e rëndësishme, sepse Ai e di se kush është ai fëmijë, cili është identiteti i tij më i thellë. Nëna që e mban në barkun e vet ka të drejtën t'i kërkojë dritë Hyjit që të mund ta njohë në thellësi fëmijën e vet dhe ta presë ashtu siç është me të vërtetë. Disa prindër ndiejnë se fëmija i tyre nuk arrin në momentin më të mirë. Kanë nevojë t'i kërkojnë Zotit që t'i shërojë dhe t'i forcojë për ta pranuar plotësisht atë fëmijë, që të mund ta presin me zemër. Është e rëndësishme që ai fëmijë të ndihet i pritur. Ai nuk është një shtesë

apo një zgjidhje për një aspiratë personale. Është një qenie njerëzore, me një vlerë tejet të madhe dhe nuk mund të përdoret për dobinë tënde. Pra, nuk është e rëndësishme nëse kjo jetë e re do të të shërbejë apo jo, nëse ka karakteristika që të pëlqejnë apo jo, nëse u përgjigjet apo jo planeve të tua dhe ëndrrave të tua. Sepse «bijtë janë një dhuratë. Secili është i vetëm dhe i papërsëritshëm [...]. Një bir duhet sepse është bir: jo sepse është i bukur, ose sepse është kështu apo ashtu; jo, por sepse është bir! Jo sepse mendon si unë, ose mishëron dëshirat e mia. Një bir është një bir».^[186] Dashuria e prindërve është mjet i dashurisë së Hyjit Atë që pret me ëmbëlsi lindjen e çdo fëmije, e pranon pa kushte dhe e mirëpret falas.

171. Çdo gruaje shtatzënë dëshiroj t'i kërkoj me dashuri: ki kujdes për gëzimin tënd, që asgjë të mos të ta heqë gëzimin e brendshëm të amësisë. Ai fëmijë meriton gëzimin tënd. Mos lejo që frikat, shqetësimet, komentet e të tjerëve apo problemet ta shuajnë lumturinë e të qenit mjet i Hyjit për të sjellë në botë një jetë të re. Merru me atë që duhet bërë apo përgatitur, por pa e torturuar veten, dhe lavdëro sikurse Ma-

ria: «Shpirti im e madhëron Zotin, shpirti im me hare i brohorit Hyjit, Shëlbuesit tim, sepse shikoi me pëlqim mbi shërbëtoreshen e vet të përvuajtur» (Lk 1,46-48). Jeto me entuziazëm të kthjellët në mes të problemeve të tua, dhe lutju Zotit që ta ruajë gëzimin tënd në mënyrë që të mund t'ia komunikosh atë fëmijës tënd.

Dashuria e nënës dhe e babait

172. «Fëmijët, sapo lindin, fillojnë të marrin si dhuratë, së bashku me ushqimin dhe përkujdesjet, edhe konfirmimin e cilësive shpirtërore të dashurisë. Aktet e dashurisë kalojnë nëpërmjet dhurimit të emrit personal, bashkëndarjes së gjuhës, qëllimeve të vështrimeve, ndriçimeve të buzëqeshjeve. Kështu mësojnë se bukuria e lidhjes mes qenieve njerëzore synon shpirtin tonë, kërkon lirinë tonë, pranon ndryshueshmërinë e tjetrit, e njeh dhe e respekton atë si bashkëbisedues. [...] Dhe kjo është dashuri, që bart një shkëndijë të dashurisë së Hyjit!». ^[187] Çdo fëmijë ka të drejtën të marrë dashuri nga një nënë dhe një baba, të dy të nevojshëm për një pjekurim të tij të tërësishëm dhe të harmonishëm. Siç kanë

pohuar Ipeshkvijtë e Australisë, të dy «ndihmojnë, secili në një mënyrë të ndryshme, në rritjen e një fëmije. Të respektojmë dinjitetin e një fëmije do të thotë të pohojmë nevojën e tij dhe të drejtën e tij natyrore për të pasur një nënë dhe një baba».^[188] Nuk bëhet fjalë vetëm për dashurinë e babait dhe të nënës të marrë ndarazi, por edhe për dashurinë mes tyre, të perceptuar si burim i ekzistencës së vet, si çerdhe që mirëpret dhe si themel i familjes. Përndryshe, fëmija duket se kthehet në një zotërim tekanj. Të dy, burri dhe gruaja, babai dhe nëna, janë «bashkëpunëtorë të dashurisë së Hyjit Krijues dhe pothuajse interpretues të saj».^[189] U dëftojnë bijve të tyre fytyrën amënore dhe fytyrën atërore të Zotit. Gjithashtu, ata së bashku u mësojnë vlerën e ndërsjellshmërisë, të takimit mes të ndryshëmve, ku secili sjell identitetin e vet dhe di edhe të marrë prej tjetrit. Nëse për ndonjë arsye të pashmangshme mungon njëri prej të dyve, është e rëndësishme të kërkohet ndonjë mënyrë për ta kompensuar, që të favorizohet pjekurimi i duhur i fëmijës.

173. Ndjenja e të qenit jetimë që përjetojnë sot shumë fëmijë dhe të rinj është më e thellë

se sa mendojmë. Sot e pranojmë si plotësisht të ligjshme, si dhe të dëshirueshme, që gratë të duan të studiojnë, të punojnë, të zhvillojnë aftësitë e tyre dhe të kenë objektiva personale. Por në të njëjtën kohë nuk mund ta shpërfillim nevojën që kanë fëmijët për praninë amënore, sidomos në muajt e parë të jetës. Realiteti është se «gruaja rri para njeriut si nënë, subjekt i jetës së re që në të është ngjizur dhe zhvillohet, dhe prej saj lind në botë».^[190] Pakësimi i pranisë amënore me cilësitë e saj femërore përbën një rrezik të madh për tokën tonë. E çmoj feminizmin kur nuk pretendon njëformësinë dhe as mohimin e amësisë. Sepse madhështia e gruas përmban të gjitha të drejtat që rrjedhin prej dinjitetit të saj të patjetërsueshëm njerëzor, por edhe prej gjenisë së saj femërore, e domosdoshme për shoqërinë. Aftësitë e saj në mënyrë specifike femërore – në veçanti amësia – i japin asaj edhe disa detyra, sepse të qenit e saj grua sjell me vete edhe një mision të posaçëm mbi këtë tokë, që shoqëria duhet ta mbrojë e ta ruajë për të mirën e të gjithëve.^[191]

174. Faktikisht, «nënat janë kundërhelmi më i fortë për përhapjen e individualizmit egoist. [...] Janë ato që dëshmojnë bukurinë

e jetës».^[192] Pa dyshim, «një shoqëri pa nëna do të ishte një shoqëri çnjerëzore, sepse nënat dinë të dëshmojnë gjithmonë, edhe në momentet më të këqija, ëmbëlsinë, përkushtimin, forcën morale. Nënat përçojnë shpesh edhe ndjenjën më të thellë të praktikës fetare: në lutjet e para, në gjestet e para të devocionit që një fëmijë mëson [...]. Pa nënat, jo vetëm nuk do të kishte besimtarë të rinj, por feja do të humbiste një pjesë të mirë të ngrohtësisë së vet të thjeshtë dhe të thellë. [...] Shumë të dashura nëna, faleminderit, faleminderit për çka jeni në familje dhe për çka i jepni Kishës e botës».^[193]

175. Nëna, që e mbron fëmijën me ëmbëlsinë e vet dhe dhembshurinë e vet, e ndihmon atë të nxjerrë në pah besimin, të përjetojë se bota është një vend i mirë që e mirëpret, dhe kjo lejon të zhvillohet një vetëvlerësim që favorizon aftësinë për intimitet dhe empati. Figura atërore, nga ana tjetër, ndihmon që të perceptohen kufizimet e realitetit dhe karakterizohet më shumë prej orientimit, prej daljes drejt botës më të gjerë dhe të pasur me sfida, prej ftesës në përpjekje dhe në luftë. Një baba me një identitet të qartë e të lumtur mashkollor, që

nga ana e vet bashkon në sjelljen e vet ndaj gruas dashurinë dhe pranimin, është po aq i nevojshëm sa edhe përkujdesjet amënore. Ka role dhe detyra elastike, që u përshtaten rrethanave konkrete të çdo familjeje, por prania e qartë dhe e përcaktuar mirë e dy figurave, femërore dhe mashkullore, krijon mjedisin më të përshtatshëm për pjekurin e fëmijës.

176. Thuhet se shoqëria jonë është një “shoqëri pa etër”. Në kulturën perëndimore, figura e babait duket se simbolikisht mungon, është e shtrembëruar, e dalë boje. Madje edhe burrëria duket se është vënë në diskutim. Ka ndodhur një pështjellim i kuptueshëm, sepse «në një moment të parë, kjo gjë është perceptuar si çlirim: çlirim prej babait-pronar, prej babait si përfaqësues i ligjit që imponohet nga jashtë, prej babait si shqyrtues i lumturisë së bijve dhe pengesë për emancipimin dhe për autonominë e të rinjve. Nganjëherë, në disa shtëpi, në të kaluarën sundonte autoritarizmi, në disa raste madje edhe mujsharia».^[194] Megjithatë, «siç ndodh shpesh, kalohet nga një skaj në tjetrin. Problemi i ditëve tona nuk duket se është edhe aq prania e tepruar e etërve, por

mungesa e tyre, mosveprimi i tyre. Etërit nganjëherë janë aq të përqendruar në vet-vete dhe në punën e tyre, e nganjëherë në realizimet e tyre individuale, sa harrojnë edhe familjen. Dhe i lënë vetëm të vegjlit e të rinjtë».^[195] Prania atërore, e prandaj autoriteti i saj, duket se dëmtohet edhe prej kohës gjithnjë e më të madhe që u kushtohet mjeteve të komunikimit dhe teknologjisë së zbavitjes. Gjithashtu, sot autoriteti shikohet me dyshim dhe të rriturit vihen shumë në diskutim. Ata vetë i braktisin siguritë dhe prandaj nuk u japin bijve të tyre orientime të sigurta dhe të bazuara. Nuk është e dobishme që të këmbehen rolet mes prindërve dhe bijve: kjo dëmton procesin e përshtatshëm të pjekurimit që fëmijët kanë nevojë të kryejnë dhe u mohon atyre një dashuri të aftë t'i orientojë dhe t'i ndihmojë të piquen.^[196]

177. Hyji e vë babain në familje që, me karakteristikat e çmueshme të mashkullisë së tij, «të jetë afër gruas, për të bashkëndarë gjithçka, gëzimet e dhimbjet, mundimet e shpresat. Dhe [që] të jetë afër bijve në rritjen e tyre: kur luajnë dhe kur angazhohen, kur janë në hare dhe kur janë në ankth,

kur shprehen dhe kur janë të heshtur, kur guxojnë dhe kur kanë frikë, kur bëjnë një hap të gabuar dhe kur e rigjejnë rrugën; babai i pranishëm, gjithmonë. Të themi i pranishëm nuk është e njëjta gjë si të themi kontrollor. Sepse etërit tepër kontrollorë i asgjësojnë bijtë».^[197] Disa etër ndihen të padobishëm apo të panevojshëm, por e vërteta është se «bijtë kanë nevojë të gjejnë një baba që i pret kur kthehen prej dështimeve të tyre. Do të bëjnë gjithçka për të mos e pranuar, për të mos lënë që kjo të bjerë në sy, por kanë nevojë për këtë».^[198] Nuk është mirë që fëmijët të mbeten pa etër dhe kështu të reshtin së qeni fëmijë para kohe.

FRYTSHMËRIA E ZGJERUAR

178. Shumë çifte të martuarish nuk mund të kenë fëmijë. E dimë se sa vuajtje sjell kjo. Nga ana tjetër, dimë edhe se «martesa nuk është themeluar vetëm për prokrijimin [...]. Dhe prandaj edhe pse nuk vijnë fëmijët, aq të dëshiruar, martesa vazhdon si bashkësi e bashkim i gjithë jetës dhe e ruan vlerën e vet e pazgjidhshmërinë e vet».^[199] Gjithashtu «amësia nuk është një realitet ekskluzivisht biologjik, por shprehet në mënyra të

ndryshme». ^[200]

179. Birësimi është një rrugë për të realizuar amësinë dhe atësinë në një mënyrë shumë zemërgjerë, dhe dëshiroj t'i nxis ata që nuk mund të kenë fëmijë që ta zgjerojnë dhe ta hapin dashurinë e tyre bashkëshortore për të pranuar ata që janë të privuar nga një kontekst i përshtatshëm familjar. Nuk do të pendohen kurrë që kanë qenë zemërgjerë. Birësimi është akti i dashurisë i dhurimit të një familjeje atij që nuk e ka. Është e rëndësishme të këmbëngulim që legjislacioni të mund t'i lehtësojë procedurat për birësimin, sidomos në rastet e fëmijëve të padëshiruar, me qëllim që të parandalohet aborti apo braktisja. Ata që përballojnë sfidën e birësimit dhe pranojnë një person në mënyrë të pakushtëzuar e falas, bëhen ndërmjetësim i dashurisë së Hyjit që pohon: "Po edhe nëse nëna jote do të të harronte, unë ty kurrë nuk të harroj" (krh. Is 49,15).

180. «Zgjedhja e birësimit dhe e marrjes së fëmijës në besim shpreh një frytshmëri të veçantë të përvojës bashkëshortore, përtej rasteve në të cilat është e karakterizuar në mënyrë të dhimbshme prej shterpësisë. [...]

Përballë atyre situatave në të cilat fëmija pretendohet me çdo kusht, si e drejtë e plotësimit vetjak, birësimi dhe marrja në besim të kuptuar drejtë tregojnë një aspekt të rëndësishëm të të qenit prindër dhe të të qenit bij, pasi ndihmojnë të pranohet se bijtë, si ata natyrorë ashtu edhe ata të birësuar apo të marrë në besim, janë dikush tjetër nga vetvetja dhe duhet të pranohen, të duhen, të kihet kujdes për ta dhe jo vetëm të nxirren në dritë. Interesi mbizotërues i fëmijës duhet t'i frymëzojë gjithmonë vendimet në lidhje me birësimin dhe marrjen në besim».^[201] Nga ana tjetër «trafiku i fëmijëve mes Vendeve dhe Kontinenteve duhet të ndalohet me ndërhyrjet e duhura legislative dhe kontrollet e Shteteve».^[202]

181. Është mirë edhe të kujtojmë se prokrijimi dhe birësimi nuk janë mënyrat e vetme për të jetuar frytshmërinë e dashurisë. Edhe familja me shumë fëmijë është e thirrur të lërë gjurmën e vet në shoqërinë ku është e përfshirë, për të zhvilluar forma të tjera të frytshmërisë që janë si zgjatje e dashurisë që e mbështet atë. Familjet e krishtera të mos harrojnë se «feja s'na heq prej botës, por na shtie më thellë në të. [...] Në fakt, secili prej

nesh kryen një rol të veçantë në përgatitjen e ardhjes së Mbretërisë së Hyjit». ^[203] Familja nuk duhet ta mendojë vetveten si një rrethim i thirrur për të mbrojtur prej shoqërisë. Nuk rri të presë, por del prej vetvetes në kërkim solidar. Në këtë mënyrë shndërrohet në një vend integrimi të personit me shoqërinë dhe një pikë referimi mes publikes dhe private. Bashkëshortët kanë nevojë të fitojnë një vetëdije të qartë dhe të bindur në lidhje me detyrat e veta shoqërore. Kur ndodh kjo, dashuria që i bashkon nuk zhduket, por mbushet me dritë të re, siç shprehin vargjet që vijojnë:

«Duart e tua janë përkëdhelja ime,
akordet e mia të përditshme,
të dua sepse duart e tua
punojnë për drejtësinë.
Nëse të dua, kjo është sepse je
dashuria ime, bashkëpunëtorja ime
dhe gjithçka dhe e rrugës,
krah për krah
jemi shumë më tepër se dy». ^[204]

182. Asnjë familje nuk mund të jetë e frytshme nëse konceptohet si tepër e ndryshme apo “e ndarë”. Për ta shmangur këtë rrezik, le të kujtojmë se familja e Jezusit, plot hir dhe

urti, nuk shihej si një familje “e çuditshme”, si një shtëpi e huaj dhe larg prej popullit. Pikërisht për këtë arsye njerëzit e kishin të vështirë ta pranonin urtinë e Jezusit dhe thoshin: «Nga i vijnë këtij këto? [...] Po a nuk është ky zdrukthëtar, i biri i Marisë?» (Mk 6,2-3). «Po a nuk është biri i zdrukthëtarit?» (Mt 13,55). Kjo pohon se ishte një familje e thjeshtë, e afërt me të gjithë, e përfshirë në mënyrë normale në popull. As Jezusi nuk u rrit në një marrëdhënie të mbyllur dhe ekskluzive me Marinë e Jozefin, por lëvizte me kënaqësi në familjen e zgjeruar në të cilën ishin të afërmit dhe miqtë. Kjo shpjegon faktin pse, kur po ktheheshin nga Jerusalemi, prindërit e tij të pranonin që fëmija dymbëdhjetëvjeçar të humbiste në karvan për një ditë të tërë, duke dëgjuar tregimet dhe duke bashkëndarë shqetësimet e të gjithëve: «Duke qenë të bindur se është me turmën, ecën ashtu një ditë rrugë» (Lk 2,44). Ndërsa nganjëherë ndodh që disa familje të krishtera, për gjuhën që përdorin, për mënyrën se si i thonë gjërat, për stilin e sjelljes së tyre, për përsëritjen e vazhdueshme të dy apo tri temave, shikohen si të largëta, si të ndara prej shoqërisë, madje edhe vetë të afërmit e tyre ndihen të përbu-

zur apo të gjykuar prej tyre.

183. Një çift të martuarish që përjeton forcën e dashurisë, e di se kjo dashuri është e thirrur të shërojë plagët e të braktisurve, të vendosë kulturën e takimit, të luftojë për drejtësinë. Hyji i ka besuar familjes planin që ta bëjë botën “shtëpiake”,^[205] me qëllim që të gjithë të arrijnë ta ndiejnë çdo qenie njerëzore si vëlla: «Një vështtrim i vëmendshëm ndaj jetës së përditshme të burrave dhe të grave të sotme tregon menjëherë nevojën që ekziston kudo për një injektim të fortë të shpirtit familjar. [...] Jo vetëm organizimi i jetës së përbashkët ndesh gjithnjë e më shumë në një burokraci krejtësisht të huaj për lidhjen njerëzore themelore, por, madje, praktika shoqërore e politike tregon shpesh shenja degradimi».^[206] Ndërsa familjet e hapura e solidare u bëjnë hapësirë të varfërve, janë të afta të krijojnë miqësi me ata që janë më keq se ato. Nëse realisht e kanë për zemër Ungjillin, nuk mund ta harrojnë atë që thotë Jezusi: «Çkado bëtë për njërin ndër këta vëllezërit e mi më të vegjël, e bëtë për mua» (Mt 25,40). Si përfundim, jetojnë atë që na kërkohet në mënyrë aq të qartë në këtë temë: «Kur shtron drekë

ose darkë, mos i thirr miqtë e tu, as vëllezërit e tu, as farefisin tënd, as fqinjët e pasur, sepse mund të ndodhë që edhe ata të thërrasin ty për ta kthyer nderën e kështu ta shpërblejnë. Por, kur të bësh gosti, grish skamnorë, të gjymtë, të çalë e të verbër. Atëherë do të jesh i lum» (Lk 14,12-14). Do të jesh i lum! Ja ku gjendet sekreti i një familjeje të lumtur.

184. Me anë të dëshmisë, si dhe me fjalën e tyre, familjet u flasin për Jezusin të tjerëve, përçojnë fenë, zgjojnë dëshirën për Hyjin, dhe dëftojnë bukurinë e Ungjillit e të stilit të jetës që na propozon ai. Kështu bashkëshortët e krishterë e ngjyrosin të përhirtën e hapësirës publike duke e mbushur atë me ngjyrat e vëllazërisë, të ndjeshmërisë shoqërore, të mbrojtjes së personave të brishtë, të fesë së ndritshme, të shpresës vepruese. Frytshmëria e tyre zgjerohet dhe kthehet në një mijë mënyra për ta bërë të pranishme dashurinë e Hyjit në shoqëri.

Shoshitja e trupit

185. Në këtë linjë është mirë ta marrim shumë seriozisht një tekst biblik që është zakon të interpretohet jashtë kontekstit të tij,

ose në një mënyrë shumë të përgjithshme, prandaj mund të lihet pas dore domethënia e tij më e drejtpërdrejtë, që është tejet shoqërore. Bëhet fjalë për 1 Kor 11,17-34, ku Shën Pali përballon një situatë të turpshme të bashkësisë. Në atë kontekst disa persona të kamur prireshin t'i diskriminon të varfrit, dhe kjo ndodhte madje edhe në takimin e ngrënies së bashku që shoqëronte kremtimin e Eukaristisë. Ndërsa të pasurit shijonin ushqimet e tyre të mira, të varfrit rrinin si spektatorë dhe ishin të uritur: «dikush mbetet i uritur e tjetri dehet. Po a thua nuk keni shtëpi për të ngrënë e për të pirë? A mos doni të përbuzni Kishën e Hyjit e t'i turpëroni ata që nuk kanë?» (rr. 21-22).

186. Eukaristia kërkon integrimin në të vetmin trup kishtar. Kush i afrohet Trupit e Gjakut të Krishtit nuk mundet në të njëjtën kohë ta fyejë po atë Trup duke bërë përçarje skandaloze dhe diskriminime mes gjymtyrëve të tij. Në të vërtetë, bëhet fjalë për "të shoshitur" Trupin e Zotërisë, për ta njohur me fe dhe dashuri si në shenjat sakramentale ashtu edhe në bashkësi, përndryshe hamë dhe pijmë dënimin tonë (krh. rr. 29). Ky tekst biblik është një paralajmërim serioz

për familjet që mbyllen në rehatinë e tyre dhe izoloohen, por në mënyrë më specifike për familjet që mbeten indiferente para vuajtjeve të familjeve të varfra dhe më nevojtare. Kremtimi eukaristik bëhet kështu një thirrje e vazhdueshme e drejtuar secilit që «të shqyrtojë vetveten» (rr. 28) me qëllim që t'ia hapë dyert e familjes së vet një bashkimi më të madh me ata që janë skartuar prej shoqërisë dhe kështu të marrin me të vërtetë Sakramentin e dashurisë eukaristike që na bën neve një trup të vetëm. Nuk duhet të harrojmë se «“mistika” e Sakramentit ka një karakter shoqëror».^[207] Kur ata që kungohen nuk pranojnë të lejojnë të nxiten drejt një angazhimi me të varfrit dhe të vuajturit apo lejojnë forma të ndryshme përçarjeje, përbuzjeje dhe padrejtësie, Eukaristia merret në mënyrë të padenjë. Ndërsa, familjet që ushqehen me Eukaristinë në qëndrimin e duhur, forcojnë dëshirën e tyre për vëllazëri, ndjenjën e tyre shoqërore dhe angazhimin e tyre me nevojtarët.

JETA NË FAMILJE NË KUPTIMIN E GJERË

187. Bërthama e vogël familjare nuk duhet të izolohehet prej familjes së zgjeruar, ku janë

prindërit, xhaxhallarët, kushërinjtë si dhe fqinjët. Në këtë familje të gjerë mund të jenë disa që kanë nevojë për ndihmë ose të paktën për shoqëri dhe për një gjest dashurie, ose mund të ketë vuajtje të mëdha që kanë nevojë për një ngushëllim.^[208] Individualizmi i këtyre kohëve nganjëherë i bën njerëzit të mbyllën në sigurinë e një çerdheje të vogël dhe t'i perceptojnë të tjerët si një rrezik. Megjithatë, ky izolim nuk jep më paqe dhe lumturi, por e mbyll zemrën e familjes dhe e privon atë prej horizontit të gjerë të ekzistencës.

Të qenit bij

188. Në radhë të parë të flasim për prindërit. Jezusi u kujtonte farisenjve se braktisja e prindërve është kundër Ligjit të Hyjit (krh. Mk 7,8-13). Askujt nuk i bën mirë ta humbasë vetëdijen se është bir. Në çdo person, «edhe nëse dikush bëhet i rritur, ose i moshuar, dhe nëse bëhet prind, nëse zë një vend me përgjegjësi, nën të gjitha këto mbetet identiteti i birit. Të gjithë jemi bij. Dhe kjo na kthen gjithmonë në faktin se jetën nuk ia kemi dhënë vetvetes por e kemi marrë. Dhurata e madhe e jetës është dhu-

rata e parë që kemi marrë».^[209]

189. Prandaj «urdhërimi i katërt u kërkon bijve [...] që të nderojnë babain dhe nënën (krh. Dal 20,12). Ky urdhërim vjen menjëherë pas atyre që kanë lidhje me vetë Hyjin. Në të vërtetë, përmban diçka të shenjtë, diçka hyjnore, diçka që gjendet në rrënjën e çdo lloji tjetër respekti mes njerëzve. Dhe në formulimin biblik të urdhërimit të katërt shtohet: “që ta kesh jetën e gjatë përmbi tokë që do të ta japë Zoti, Hyji yt”. Lidhja e mirë mes breznive është garanci e së ardhmes, dhe është garanci e një historie me të vërtetë njerëzore. Një shoqëri bijsh që nuk i nderojnë prindërit është një shoqëri pa nder [...]. Është një shoqëri e destinuar të mbushet me të rinj të thatë e grykës».^[210]

190. Por është edhe faqja tjetër e medaljes: «Njeriu do ta lërë të atin dhe të ëmën» (Zan 2,24), pohon Fjala e Hyjit. Kjo nganjëherë nuk realizohet, dhe martesë nuk merret përsipër deri në fund sepse nuk është bërë kjo heqje dorë dhe ky përkushtim. Prindërit nuk duhet të braktisen dhe as të lihen pas dore, megjithatë, për t’u lidhur në martesë duhet që ata të lihen, në mënyrë që shtë-

pia e re të jetë banesa, mbrojtja, platforma dhe projekti, dhe të jetë e mundur të bëhen realisht «një trup i vetëm» (ibid.). Në disa martesa ndodh që njëri t'i fshehë shumë gjëra bashkëshortit, gjëra që përkundrazi ua thotë prindërve të vet, deri në atë pikë sa më shumë rëndësi kanë mendimet e prindërve se sa ndjenjat dhe mendimet e bashkëshortit. Nuk është e lehtë të tolerohet kjo situatë për shumë kohë, dhe ajo është e mundur vetëm përkohësisht, ndërsa krijohen kushtet për t'u rritur në besim dhe në dialog. Martesa sfidon për të gjetur një mënyrë të re të të qenit bij.

Të moshuarit

191. «Mos më lësho dore në pleqëri, kur të më lënë fuqitë, mos hiq dorë prej meje» (Ps 71,9). Është britma e të moshuarit, që druan harresën dhe përbuzjen. Ashtu sikurse Hyji na fton të jemi mjetet e tij për të dëgjuar lutjen e të varfërve, Ai pret edhe prej nesh që ta dëgjojmë britmën e të moshuarve.^[211] Kjo u bën thirrje familjeve dhe bashkësive, sepse «Kisha nuk mundet dhe nuk dëshiron të bashkohet me një mentalitet padurimi dhe aq më pak mospërfilljeje e përbuzjeje

ndaj pleqërisë. Duhet të zgjojmë ndjenjën kolektive të mirënjohjes, të vlerësimit, të pranimit, që ta bëjnë të moshuarin të ndihet pjesë e gjallë e bashkësisë së tij. Të moshuarit janë burra e gra, etër e nëna që kanë qenë para nesh në rrugën tonë, në shtëpinë tonë, në betejën tonë të përditshme për një jetë të denjë».^[212] Prandaj, «sa do ta doja një Kishë që sfidon kulturën e skartimit me gëzimin e plotë të një përqafimi të ri mes të rinjve dhe të moshuarve!».^[213]

192. Shën Gjon Pali II na ka ftuar t'i kush-tojmë vëmendje vendit të të moshuarit në familje, sepse ka kultura që «si rrjedhojë e një zhvillimi të çrregullt industrial dhe urbanistik, i kanë çuar dhe vazhdojnë t'i çojnë të moshuarit drejt formash të papranueshme të mënjanimi».^[214] Të moshuarit ndihmojnë të perceptohet «vazhdimësia e breznive», me «karizmen e riqepjes së grisjeve».^[215] Shumë herë janë gjyshërit ata që sigurojnë përçimin e vlerave të mëdha nipërve të tyre dhe «shumë persona mund të vërejnë se pikërisht gjyshërit i kanë futur në jetën e krishterë».^[216] Fjalët e tyre, përkëdheljet e tyre apo edhe vetëm prania e tyre i ndihmojnë fëmijët të kuptojnë se historia nuk fi-

llon me ta, se janë trashëgimtarë të një ecjeje të gjatë dhe se duhet të respektohet sfondi që na paraprin. Ata që i këpusin lidhjet me historinë do të kenë vështirësi për të krijuar marrëdhënie të qëndrueshme dhe për të kuptuar se nuk janë zotërinjtë e realitetit. Pra, «vëmendja e të moshuarve bën ndryshimin e një qytetërimi. Në një qytetërim a ka vëmendje ndaj të moshuarit? A ka vend për të moshuarin? Ky qytetërim do të ecë përpara nëse do të dijë të respektojë urtinë, dijen e të moshuarve».^[217]

193. Mungesa e kujtesës historike është një e metë e madhe e shoqërisë sonë. Është mendësia e papjekur e “tashmë ka kaluar”. Të njohim dhe të mund të marrim pozicion përballë ngjarjeve të kaluara është e vetmja mundësi për të ndërtuar një të ardhme që ka kuptim. Nuk mund të edukohet pa kujtesë: «Le t’ju bien në mend ditët e para» (Heb 10,32). Tregimet e të moshuarve u bëjnë shumë mirë fëmijëve dhe të rinjve, sepse i vënë në lidhje me historinë e jetuar qoftë të familjes qoftë të lagjes dhe të vendit. Një familje që nuk i respekton dhe nuk kujdeset për gjyshërit e vet, të cilët janë kujtesa e saj e gjallë, është një familje e shpërbërë;

ndërsa një familje që kujton është një familje që ka të ardhme. Prandaj, «në një qytetërim në të cilin nuk ka vend për të moshuarit apo ata skartohen sepse krijojnë probleme, kjo shoqëri mban në vete virusin e vdekjes»,^[218] meqë «shkëputet prej rrënjëve të veta».^[219] Dukuria bashkëkohore e të ndierit jetimë, në terma mosvazhdimësie, çrrënjosjeje dhe rrëzimi të sigurive që i japin formë jetës, na sfidon t'i bëjmë familjet tona një vend në të cilin fëmijët të mund të rrënjosen në terrenin e një historie kolektive.

Të qenit vëllezër

194. Marrëdhënia mes vëllezërve thellohet me kalimin e kohës, dhe «lidhja e vëllazërisë që formohet në familje mes bijve, nëse ndodh në një klimë edukimi në hapjen ndaj të tjerëve, është shkolla e madhe e lirisë dhe e paqes. Në familje, mes vëllezërve mësohet bashkëjetesa njerëzore [...]. Ndoshta jo gjithmonë jemi të vetëdijsëm për këtë, por pikërisht familja e sjell vëllazërinë në botë! Duke nisur nga kjo përvojë e parë vëllazërie, e ushqyer prej ndjenjave dhe prej edukimit familjar, stili i vëllazërisë rrezaton si një premtim mbi gjithë shoqërinë».^[220]

195. Rritja mes vëllezërve ofron përvojën e bukur të një kujdesi të ndërsjellë, të ndihmës së ndërsjellë. Prandaj «vëllazëria në familje shkëlqen në mënyrë të veçantë kur shohim kujdesin, durimin, dashurinë me të cilët rrethohen vëllai i vogël apo motra e vogël më të dobët, të sëmurë, ose bartës handikapi».^[221] Duhet ta pranojmë se «të kesh një vëlla, një motër që të do fort është një përvojë e fortë, e paçmueshme, e pazëvendësueshme»,^[222] por duhet që bijve t'u mësohet me durim që ta trajtojnë njëritjetrin si vëllezër. Kjo praktikë, nganjëherë e mundimshme, është një shkollë e vërtetë socialiteti. Në disa Vende ekziston një prirje e fortë për të pasur vetëm një fëmijë, prandaj përvoja e të qenit vëlla fillon të jetë jo shumë e zakonshme. Në rastin në të cilin nuk ka qenë e mundur të ketë më shumë se një fëmijë, duhet të gjendet mënyra që fëmija të mos rritet i vetëm apo i izoluar.

Një zemër e madhe

196. Përveç rrethit të vogël të formuar prej bashkëshortëve dhe prej bijve të tyre, është edhe familja e zgjeruar që nuk mund të shpërfillet. Në të vërtetë, «dashu-

ria mes burrit e gruas në martesë dhe, në formë të rrjedhuar e të zgjeruar, dashuria mes anëtarëve të së njëjtës familje – mes prindërve e bijve, mes vëllezërve e motrave, mes të afërmeve e familjarëve - frymëzohet e nxitet nga një dinamizëm i brendshëm dhe i pareshtur, që e çon familjen në një bashkim gjithnjë e më të thellë dhe të fortë, themel dhe shpirt i bashkësisë bashkëshortore e familjare».^[223] Në këtë sferë përfshihen edhe miqtë dhe familjet mike, si edhe bashkësitë e familjeve që mbështesin njëra-tjetrën në vështirësi, angazhim shoqëror dhe fe.

197. Kjo familje e zgjeruar duhet t'i pranojë me shumë dashuri vajzat nëna, fëmijët pa prindër, gratë e vetmuara që duhet të kujdesen për edukimin e bijve të tyre, personat me paaftësi që kërkojnë shumë dashuri dhe afërsi, të rinjtë që luftojnë kundër një varësie, personat e pamartuar, ata të ndarë apo vejanë që vuajnë prej vetmisë, të moshuarit dhe të sëmurët që s'kanë mbështetje prej bijve të tyre, derisa të përfshijnë në gjirin e tyre «madje edhe ata më të shkatërruarit në sjelljet e tyre».^[224] Mund të kompensojë edhe brishtësitë e prindërve ose të zbulojë e të padisë në kohë të mundshme situata

dhune apo edhe abuzimi të pësuar prej fëmijëve, duke u dhënë atyre një dashuri të shëndoshë dhe një mbështetje familjare kur prindërit e tyre nuk mund ta sigurojnë këtë.

198. Së fundi, nuk mund të harrohet se në këtë familje të zgjeruar janë edhe vjehri, vjehrra dhe të gjithë të afërmit e bashkëshortit/tes. Një delikatesë karakteristike e dashurisë bën që të mos shihen si konkurrentë, si persona të rrezikshëm, si pushtues. Bashkimi martesor kërkon që të respektohen traditat e tyre dhe doket e tyre, të bëhen përpjekje për ta kuptuar gjuhën e tyre, të kufizohen kritikrat, të bëhet kujdes për ta dhe të përfshihen në ndonjë mënyrë në zemër, edhe kur duhet të ruhet autonomia e ligjshme dhe intimiteti i çiftit. Këto qëndrime janë edhe një mënyrë e shkëlqyeshme për të shprehur bujarinë e përkushtimit plot dashuri ndaj bashkëshortit.

KAPITULLI I GJASHTË

DISA PERSPEKTIVA BARITORE

199. Dialogjet e ecjes sinodale kanë bërë që të paraqitet nevoja për të zhvilluar rrugë të reja baritore, që tani do të përpiqem t'i përmbledh në mënyrë të përgjithshme. Do të jenë bashkësitë e ndryshme ato që duhet të përpunojnë propozime më praktike dhe efikase, që të mbajnë parasysht qoftë mësimet e Kishës qoftë nevojat dhe sfidat lokale. Pa pretenduar që të paraqes një baritore të familjes, dua të kufizohem vetëm që të përmbledh disa sfida kryesore baritore.

KUMTIMI I UNGJILLIT TË FAMILJES SOT

200. Etërit sinodalë kanë këmbëngulur në faktin se familjet e krishtera, prej hirit të sakramentit të martesës, janë subjektet kryesore të baritores familjare, sidomos

duke dhënë «dëshminë e gëzueshme të bashkëshortëve e të familjeve, kishave shtëpiake».^[225] Prandaj kanë theksuar se «bëhet fjalë t'i nxisim njerëzit të provojnë që Ungjilli i familjes është gëzim që "mbush zemrën dhe krejtjetën", sepse në Krishtin jemi "liruar prej mëkatit, prej trishtimit, prej zbrazëtirës së brendshme, prej izolimit" (Evangelii gaudium, 1). Në dritën e shëmbëlltyrës së mbjellësit (krh. Mt 13,3-9), detyra jonë është të bashkëpunojmë në mbjelljen: të tjerat janë vepër e Hyjit. Nuk duhet të harrojmë as që ç'ka Kisha predikon në lidhje me familjen është shenjë kundërshtie»,^[226] por bashkëshortët e vlerësojnë që Barinjtë t'u japin atyre motivime për një bast të guximshëm të vendosur mbi një dashuri të fortë, të qëndrueshme, që zgjat, që është e aftë t'i bëjë ballë gjithçkaje që do të paraqitet në rrugën e tyre. Kisha dëshiron të arrijë te familjet me një kuptim të përvuajtur, dhe dëshira e saj «është të shoqërojë secilën dhe të gjitha familjet që të zbulojnë rrugën më të mirë për të kapërcyer vështirësitë që takojnë në rrugën e tyre».^[227] Nuk mjafton të përfshijmë një shqetësim të përgjithshëm për familjen në projektet e mëdha baritore. Që familjet të mund të jenë gjithnjë e më shumë subjekte aktive të bari-

tores familjare, kërkohet «një përpjekje ungjillizuese dhe kateketike e adresuar brendësisë së familjes»,^[228] që e orienton në këtë drejtim.

201. «Prandaj i kërkohet gjithë Kishës një kthim misionar: është e nevojshme që të mos ndalemi në një kumtim thjesht teorik dhe të shkëputur prej problemeve reale të personave». ^[229] Baritorja familjare «duhet t'i bëjë njerëzit të përjetojnë se Ungjilli i familjes është përgjigje ndaj aspiratave më të thella të personit njerëzor: ndaj dinjitetit të tij dhe ndaj realizimit të plotë në ndërsjellshmëri, në bashkim dhe në frytshmëri. Nuk bëhet fjalë vetëm për të paraqitur një normativë, por për të propozuar vlera, duke iu përgjigjur nevojës për to e që vërehet sot edhe në vendet më të shekullarizuara». ^[230] Gjithashtu, «është nënvizuar edhe nevoja për një ungjillizim që padit me ndershmëri kushtëzimet kulturore, shoqërore, politike dhe ekonomike, sikurse fjala vjen hapësira e tepruar që i jepet logjikës së tregut, kushtëzime që pengojnë një jetë të përnjëmendtë familjare, duke shkaktuar diskriminime, varfëri, përjashtime dhe dhunë. Prandaj duhet të zhvillohet një dialog dhe një bashkëpunim me

strukturat shoqërore, dhe duhet të nxiten e mbështeten laikët që angazhohen, si të krishterë, në sferën kulturore dhe sociopolitike».^[231]

202. «Ndihma kryesore për baritoren familjare jepet prej famullisë, që është familja e familjeve, ku harmonizohen ndihmat e bashkësive të vogla, të lëvizjeve dhe të shoqatave kishtare».^[232] Së bashku me një baritore të orientuar specifikisht ndaj familjeve, paraqitet nevoja për «një formim më të përshtatshëm për presbiterët, diakonët, rregulltarët e rregulltaret, për katekistët dhe për vepruesit e tjerë baritorë».^[233] Në përgjigjet ndaj konsultimeve të dërguara në të gjithë botën, ka dalë në pah se mbarështuesve të shuguruar u mungon shpesh një formim i përshtatshëm për të trajtuar problemet komplekse aktuale të familjeve. Në këtë kuptim mund të jetë e dobishme edhe përvoja e traditës së gjatë lindore të meshtarëve të martuar.

203. Seminaristët duhet të marrin një formim ndërdisiplinor më të gjerë në lidhje me fejesën e martesën, dhe jo vetëm në lidhje me doktrinën. Gjithashtu, formimi

jo gjithmonë u lejon atyre të shprehin botën e tyre psikoafektive. Disa bartin në jetën e tyre përvojën e familjes së tyre të plagosur, me mungesën e prindërve dhe me paqëndrueshmërinë emotive. Do të duhet që gjatë formimit të garantohet një pjekurim në mënyrë që mbarështuesit e ardhshëm të kenë ekuilibrin psikik që detyra e tyre kërkon. Lidhjet familjare janë themelore për të përforcuar vetëvlerësimin e shëndoshë të seminaristëve. Prandaj është e rëndësishme që familjet të shoqërojnë gjithë procesin e seminarit dhe të meshtarisë, sepse e ndihmojnë të përforcohet në mënyrë realiste. Në këtë kuptim është e dobishme ndërthurja e kohëve të jetës në seminar me kohë të tjera jete në famulli, që të lejojnë të merret një kontakt më i madh me realitetin konkret të familjeve. Në të vërtetë, gjatë gjithë jetës së tij baritore meshtari takohet sidomos me familjet. «Prania e laikëve dhe e familjeve, në veçanti prania femërore, në formimin meshtarak, favorizon vlerësimin për larminë dhe përplotësimin e thirrjeve të ndryshme në Kishë».^[234]

204. Përgjigjet nga konsultimet shprehin me këmbëngulje edhe nevojën për formimin

e vepruesve laikë të baritores familjare me ndihmën e psikopedagogjistëve, mjekëve të familjes, mjekëve të bashkësisë, asistentëve shoqërorë, avokatëve për të miturit dhe familjet, me hapjen për të marrë ndihmesat e psikologjisë, të sociologjisë, të seksologjisë si dhe të *counseling*. Profesionistët, sidomos ata që kanë përvojën e shoqërimit, ndihmojnë që të mishërohen propozimet baritore në situatat reale dhe në shqetësimet konkrete të familjeve. «Itineraret dhe kurset e formimit të caktuara në mënyrë specifike për vepruesit baritorë do të mund t'i bëjnë ata të aftë për ta përfshirë vetë ecjen e përgatitjes për martesë në dinamikën më të gjerë të jetës kishtare».^[235] Një përgatitje e mirë baritore është e rëndësishme “edhe me qëllim përballimin e situatave emergjente si shkak i dhunës në shtëpi apo abuzimit seksual^[236]. E gjitha kjo jo vetëm nuk e pakëson, por përkundrazi e integron vlerën themelore të udhëheqjes shpirtërore, të burimeve të paçmueshme shpirtërore të Kishës e të Pajtimit sakramentor”.

UDHËHEQJA E TË FEJUARVE
NË ECJEN E PËRGATITJES PËR MARTESË

205. Etërit sinodalë kanë pohuar në mënyra të ndryshme se të rinjtë duhet të ndihmohen për të zbuluar vlerën dhe pasurinë e martesës.^[237] Duhet të mund të kuptojnë bukurinë e një bashkimi të plotë që lartëson dhe përsos përmasën shoqërore të ekzistencës, i jep seksualitetit kuptimin e vet më të madh, dhe në të njëjtën kohë nxit të mirën e fëmijëve dhe u jep atyre kontekstin më të mirë për pjekurimin dhe edukimin e tyre.

206. «Realiteti kompleks shoqëror dhe sfidat që familja sot është e thirrur të përballojë kërkojnë një angazhim më të madh të të gjithë bashkësisë së krishterë për përgatitjen e të fejuarve për martesë. Është e nevojshme të kujtojmë rëndësinë e virtyteve. Mes tyre pastërtia dëftohet si kusht i çmueshëm për rritjen e njëmendtë të dashurisë ndërpersonale. Në lidhje me këtë nevojë Etërit sinodalë njëzëri kanë theksuar kërkesën për një përfshirje më të madhe të krejt bashkësisë duke privilegjuar dëshminë e vetë familjeve, si dhe për një

rrënjosje të përgatitjes për martesë në ecjen e fillimit të krishterë, duke nënvizuar lidhjen e martesës me pagëzimin dhe me sakramentet e tjera. Po ashtu është vënë në dukje edhe nevoja e programeve specifike për përgatitjen e afërt për martesë, programe që të jenë përvojë e vërtetë e pjesëmarrjes në jetën kishtarë dhe të thellojnë aspektet e ndryshme të jetës familjare».^[238]

207. I ftoj bashkësitë e krishtera që të pranojnë se shoqërimi i ecjes së dashurisë së të fejuarve është një e mirë për ato vetë. Sikurse kanë thënë me të drejtë Ipeshkvijtë e Italisë, ata që martohen janë për bashkësinë e krishterë «një burim i çmueshëm sepse, duke u angazhuar me sinqeritet për t'u rritur në dashuri dhe në dhurimin e ndërsjellë, mund të ndihmojnë për të përtërirë vetë kontekstin e trupit kishtar: forma e veçantë e miqësisë që ata jetojnë mund të bëhet ngjithëse, dhe ta bëjë të rritet në miqësi e në vëllazëri bashkësinë e krishterë pjesë e së cilës janë».^[239] Ka mënyra të ndryshme të ligjshme për të organizuar përgatitjen e afërt për martesë, dhe çdo Kishë lokale do të gjykojë se cila është më e mirë, duke u kujdesur për një formim të përshtatshëm

që në të njëjtën kohë të mos i largojë të rinjtë prej sakramentit. Nuk bëhet fjalë për t'u dhënë atyre gjithë Katekizmin, as për t'i mbushur me tepër argumente. Në të vërtetë, edhe në këtë rast vlen ajo se «jo dija e shumë e ngin dhe e kënaq shpirtin, por të ndierit dhe të shijuarit e gjërave përbrenda».^[240] Na intereson më shumë cilësia se sa sasia, dhe duhet t'u japim përparësi – së bashku me një kumtim të përtërirë të kerygma-s – atyre përmbajtjeve që, të përçuara në mënyrë tërheqëse e të përzemërt, i ndihmojnë të angazhohen në një rrugëtim të të gjithë jetës «me shpirtmadhësi dhe lirshmëri».^[241] Bëhet fjalë për njëfarë “fillimi” në sakramentin e martesës që u jep atyre elementet e nevojshme që të mund ta marrin atë me qëndrimet më të mira dhe ta fillojnë me njëfarë qëndrueshmërie jetën familjare.

208. Gjithashtu, është mirë të gjenden mënyrat, nëpërmjet familjeve misionare, vetë familjeve të të fejuarve dhe burimeve të ndryshme baritore, për të bërë një përgatitje të hershme që e bën dashurinë e tyre të piqet me anë të një shoqërimi të pasur me afërsi dhe dëshmi. Janë shpesh shumë të dobishme grupet e të fejuarve dhe propozi-

met e konferencave fakultative në lidhje me një larmi temash që u interesojnë realisht të rinjve. Sidoqoftë, janë të domosdoshme disa momente të personalizuar, meqenëse objektivi kryesor është që të ndihmohet secili që të mësojë ta dojë atë person konkret, me të cilin dëshiron të bashkëndajë gjithë jetën. Të mësosh të duash dikë nuk është diçka që improvizohet, as nuk mund të jetë objektivi i një kursi të shkurtër para kremtimit të martesës. Në realitet, çdo person përgatitet për martesën që prej lindjes. Gjithçka që familja e tij i ka dhënë duhet t'i lejojë të mësojë prej historisë së vet dhe ta bëjë atë të aftë për një angazhim të plotë dhe përfundimtar. Ndoshta ata që arrijnë të përgatitur më mirë për t'u martuar janë ata që kanë mësuar prej prindërve të tyre se çfarë është një martesë e krishterë, në të cilën të dy e kanë zgjedhur njëri-tjetrin pa kushte dhe vazhdojnë ta përtërijnë atë vendim. Në këtë kuptim, të gjitha veprimet baritore që priren t'i ndihmojnë bashkëshortët për t'u rritur në dashuri dhe për të jetuar Ungjillin e familjes, janë një ndihmë tejet e çmueshme që bijtë e tyre të përgatiten për jetën e tyre të ardhshme martesore. Nuk duhet të harrojmë as ndihmesat e vlefshme të baritores popullore.

Për të dhënë një shembull të thjeshtë, po kujtoj ditën e Shën Valentinit, që në disa vende shfrytëzohet më mirë prej tregtarëve se sa prej krijimtarisë së barinjve.

209. Përgatitja e atyre që tashmë kanë formalizuar një fejesë, kur bashkësia famullitare arrin t'i ndjekë mjaft herët në kohë, duhet edhe t'u japë atyre mundësinë të njohin papajtueshmëritë dhe rreziqet. Në këtë mënyrë personat mund të arrijnë të kuptojnë se nuk është e arsyeshme të bazohen në atë marrëdhënie, për të mos rrezikuar një dështim të parashikueshëm që do të ketë pasoja shumë të dhimbshme. Problemi është se gabimi fillestar e bën njeriun të përpiket të fshehë apo të relativizojë shumë gjëra, të shmangë mospajtimet, dhe kështu vetëm shtyhen për më vonë vështirësitë. Të fejuarit duhet të jenë të nxitur dhe të ndihmuar që të mund të shprehin atë që secili pret nga një martesë e mundshme, mënyrën e tyre për ta kuptuar atë që është dashuria dhe angazhimi, atë që dëshirojnë prej tjetrit, llojin e jetës së përbashkët që do të donin të projektonin. Këto biseda mund t'i ndihmojnë që të shohin se në realitet pikat e kontaktit janë të mangëta, dhe se vetëm tërheqja e ndërsjellë nuk do

të jetë e mjaftueshme për ta mbajtur bashkimin. Nuk ka gjë më të ndryshueshme, të përkohshme dhe të paparashikueshme se sa dëshira, dhe nuk duhet të nxitet kurrë një vendim për të lidhur martesën nëse nuk janë thelluar motivime të tjera që i japin atij pakti mundësi reale për qëndrueshmëri.

210. Në çdo rast, nëse njeriu i njeh qartë pikat e dobëta të tjetrit, duhet të ketë një besim realist në mundësitë për ta ndihmuar atë që të zhvillojë maksimumin e personit të vet për të ekuilibruar peshën e brishtësive të tij, me një interes të vendosur që ta nxisë si qenie njerëzore. Kjo kërkon që të pranojë me vullnet të patundur mundësinë për të përballuar disa vetëmohime, momente të vështira e situata konfliktuale, si dhe vendimin e patundur për t'u përgatitur për këtë. Duhet të vërehen sinjalet e rrezikut, që mund të ketë marrëdhënia, në mënyrë që të gjenden para martesës mjetet që mundësojnë të përballohen ato me sukses. Mjerisht, shumë vetë arrijnë në martesë pa e njohur njëri-tjetrin. Vetëm janë zbavitur së bashku, kanë bërë disa përvoja, por nuk kanë përballuar sfidën e dëftimit të vetvetes dhe të të mësuarit se kush është realisht tjetri.

211. Si përgatitja e afërt ashtu edhe shoqërimi më i zgjatur duhet të krijojnë mundësinë që të fejuarit të mos e shohin martesën si cakun e ecjes, por që ta marrin përsipër martesën si një thirrje që i shtyn përpara, me vendimin e patundur dhe realist për t'i kapërcyer së bashku të gjitha provat dhe momentet e vështira. Baritorja paramartesore dhe baritorja martesore duhet të jenë para së gjithash një baritore e lidhjes, ku të sillen elemente që ndihmojnë qoftë pjekurimin e dashurisë qoftë kapërcimin e momenteve të vështira. Këto ndihmesa nuk janë vetëm bindje doktrimore, dhe as nuk mund të kufizohen në burimet e çmueshme shpirtërore që jep gjithmonë Kisha, por duhet të jenë edhe rrugëtime praktike, këshilla të mishëruara mirë, strategji të marra prej përvojës, orientime psikologjike. E gjithë kjo përfaqëson një pedagogji të dashurisë që nuk mund ta shpërfillë ndjeshmërinë aktuale të të rinjve, që të mund t'i nxisë për brenda. Në të njëjtën kohë, në përgatitjen e të fejuarve duhet të mund t'u tregojmë atyre vende e persona, këshillimore apo familje të gatshme, të cilave do të mund t'u drejtohen për të kërkuar ndihmë kur të paraqiten disa vështirësi. Por nuk duhet të harrojmë kurrë

t'u propozojmë atyre Pajtimin sakramental, që i lejon t'i vënë mëkatet dhe gabimet e jetës së kaluar, si dhe të vetë marrëdhënies, nën ndikimin e faljes së mëshirshme të Hyjit dhe të forcës së tij shëruese.

Përgatitja e kremtimit

212. Përgatitja e afërt për martesë priret të përqendrohet në ftesat, veshjet, festën dhe hollësitë e panumërta që konsumojnë si burimet ekonomike ashtu edhe energjitë dhe gëzimin. Të fejuarit arrijnë të lodhur e të sflitur në martesë, në vend që t'i kush-tojnë energjitë më të mira për t'u përgatitur si çift për hapin e madh që do të bëjnë së bashku. Kjo mendësi ndeshet edhe në disa bashkime faktike, që nuk arrijnë kurrë në martesë sepse mendojnë për festime tepër të kushtueshme, në vend që t'i japin përparësi dashurisë së ndërsjellë dhe formalizimit të saj para të tjerëve. Të dashur të fejuar, kini guximin të jeni të ndryshëm, mos lini t'ju përpijë shoqëria e konsumit dhe e dukjes. Ajo që ka rëndësi është dashuria që ju bashkon, e forcuar dhe e shenjtëruar prej hirit. Ju jeni të aftë të zgjidhni një festim të matur dhe të thjeshtë, për ta vënë dashurinë mbi

gjithçka. Vepruesit baritorë dhe e gjithë bashkësia mund të ndihmojnë që kjo përparësi të bëhet normaliteti dhe jo përjashtimi.

213. Në përgatitjen më të afërt është e rëndësishme të formohen bashkëshortët që ta jetojnë me thellësi të madhe kremtimin liturgjik, duke i ndihmuar që ta kuptojnë dhe ta jetojnë domethënien e secilit gjest. Le të kujtojmë se një angazhim kaq i madh si ai që shpreh po-ja e martesës, dhe bashkimi i trupave që konsumon martesën, kur bëhet fjalë për dy të pagëzuar, mund të interpretohen vetëm si shenja të dashurisë së Birit të Hyjit të bërë njeri dhe të bashkuar me Kishën e vet në besëlidhje dashurie. Në të pagëzuarit, fjalët dhe gjestet shndërrohen në një gjuhë që dëfton fenë. Trupi, me domethëniet që Hyji ka dashur të vërë në të duke e krijuar, «shndërrohet në gjuhë të mbarështuesve të sakramentit, të vetëdijshëm se në paktin bashkëshortor dëftohet dhe realizohet misteri».^[242]

214. Nganjëherë të fejuarit nuk e perceptojnë peshën teologjike dhe shpirtërore të pëlqimit martesor, që ndriçon domethënien e të gjitha gjesteve të mëtejshme. Është e

nevojshme të vihet në dukje se ato fjalë nuk mund të kufizohen në të tashmen; ato përmbajnë një tërësi që përfshin të ardhmen: «derisa vdekja të mos ju ndajë». Domethënia e miratimit tregon se «liria dhe besnikëria nuk kundërvihen, madje ato mbështesin njëra-tjetrën, si në marrëdhëniet ndërpersonale, ashtu edhe në ato shoqërore. Efektivisht, mendojmë për dëmet që prodhojnë, në qytetërimin e komunikimit global, inflacioni i premtimeve të pambajtura [...]. Nderimi i fjalës së dhënë, besnikëria ndaj premtimit, as nuk mund të blihen as nuk mund të shiten. S'mund të imponohen me forcë, por as të ruhen pa sakrificë».^[243]

215. Ipeshkvijtë e Kenias kanë vënë në dukje se «tepër të përqendruar në ditën e dasmës, bashkëshortët e ardhshëm harrojnë se janë duke u përgatitur për një angazhim që zgjat gjithë jetën».^[244] Duhet të ndihmojmë që të kuptohet se sakramenti s'është vetëm një moment që pastaj bëhet pjesë e së kaluarës dhe e kujtimeve, sepse ushtron ndikimin e vet në të gjithë jetën martesore, në mënyrë të përhershme.^[245] Domethënia prokrijuese e seksualitetit, gjuha e trupit dhe gjestet e dashurisë të jetuara në

historinë e një çifti bashkëshortësh, bëhen një «vazhdimësi e pandërprerë e gjuhës liturgjike», dhe «jeta bashkëshortore, në një-farë kuptimi, bëhet liturgji».^[246]

216. Mund edhe të meditohet me lexi-met biblike, dhe të pasurohet kuptimi i do-methënies së unazave që personat i dhuroj-në njëri-tjetrit, ose i shenjave të tjera që bëjnë pjesë në rit. Por nuk do të ishte mirë që të arrijnë në martesë pa u lutur së bashku, për njëri-tjetrin, duke i kërkuar ndihmë Hyjit që të jenë besnikë e zemërgjerë, duke i kërkuar së bashku Hyjit se çfarë pret Ai prej tyre, si dhe duke e shuguruar dashurinë e tyre para një figure të Marisë. Ata që i shoqërojnë në përgatitjen për martesë duhet t'i orientojnë në mënyrë që të dinë t'i jetojnë këto mo-mente lutjeje që mund t'u bëjnë atyre shumë mirë. «Liturgjia martesore është një ngjarje unike, që jetohet në kontekstin famil-jar dhe shoqëror të një feste. E para shenjë e Jezusit ndodhi në dasmën e Kanës: vera e mirë e mrekullisë së Zotërisë, që gëzon lindjen e një familjeje të re, është vera e re e Besëlidhjes së Krishtit me burrat e gratë e çdo kohe. [...] Shpeshherë, kremtuesi ka mundësinë t'i drejtohet një asambleje të

përbërë nga persona që marrin pjesë pak në jetën kishtare ose i përkasin një konfesionit tjetër të krishterë apo një bashkësie tjetër fetare. Bëhet fjalë për një rast të çmueshëm për të kumtuar Ungjillin e Krishtit».^[247]

SHOQËRIMI NË VITET E PARA TË JETËS MARTESORE

217. Duhet ta pranojmë si një vlerë të madhe që të kuptohet se martesë është një çështje dashurie, se mund të martohen vetëm ata që e zgjedhin lirisht dhe e duan njëri-tjetrin. Pavarësisht nga kjo, kur dashuria bëhet thjesht një tërheqje apo një afektivitet i vagët, kjo bën që bashkëshortët të vuajnë nga një brishtësi e jashtëzakonshme kur afektiviteti hyn në krizë ose kur tërheqja fizike mbaron. Meqenëse këto pështjellime janë të shpeshta, bëhet e domosdoshme që të shoqërohen bashkëshortët në vitet e para të jetës martesore për të pasuruar dhe thelluar vendimin e vetëdijshëm dhe të lirë për t'i përkitur njëri-tjetrin dhe për ta dashur njëri-tjetrin deri në fund. Shumë herë koha e fejesës nuk është e mjaftueshme, vendimi për t'u martuar përshpejtohet për arsye të ndryshme, ndërsa, si të mos mjaftonte, pjekurimi i të rinjve është vonuar. Pra, bash-

këshortëve të rinj u duhet të plotësojnë atë rrugëtim që do të ishte dashur të realizohej gjatë fajesës.

218. Nga ana tjetër, dëshiroj të këmbëngul në faktin se një sfidë e baritores familjare është të ndihmojë të zbulohet se martesë nuk mund të kuptohet si diçka e përfunduar. Bashkimi është real, është i pakthyeshëm, dhe është miratuar e shuguruar prej sakramentit të martesës. Por në bashkim, bashkëshortët bëhen protagonistë, zotër të historisë së tyre dhe krijues të një projekti që duhet ta çojnë përpara së bashku. Vështrimi drejtohet nga e ardhmja që duhet ndërtuar ditë pas dite me hirin e Hyjit, dhe pikërisht për këtë nuk pretendohet prej bashkëshortit që të jetë i përsosur. Duhet lënë mënjanë iluzionet dhe të pranohet ashtu siç është: i papërkryer, i thirrur të rritet, në ecje. Kur vështrimi drejt bashkëshortit është vazhdimisht kritik, kjo tregon se martesë nuk është marrë përsipër edhe si një projekt që duhet ndërtuar së bashku, me durim, mirëkuptim, tolerancë dhe zemërgjerësi. Kjo bën që dashuria të zëvendësohet pak nga pak prej një vështrimi zhbirues dhe të egër, prej kontrollit të meritave e të të drejtave të se-

cilit, prej protestave, prej garës dhe prej vetëmbrojtjes. Kështu bëhen të paaftë ta mbështesin njëri-tjetrin për pjekurimin e të dyve dhe për rritjen e bashkimit. Bashkëshortëve të rinj është e nevojshme t'u paraqitet kjo me qartësi realiste që prej fillimit, në mënyrë që të ndërgegjegjësohen për faktin se janë duke filluar. "Po"-ja që kanë shkëmbyer është fillimi i një rrugëtimi, me një objektiv të aftë të kapërcejë atë çka mund të parashtrojnë rrethanat apo pengesat që mund të dalin përpara. Bekimi i marrë është një hir dhe një shtytje për këtë ecje gjithnjë të hapur. Shpesh është mirë që të ulen e të dialogojnë për të përpunuar projektin e tyre konkret në objektivat e tij, në mjetet e tij, në hollësitë e tij.

219. Më kujtohet një refren që thoshte se uji i ndenjuri prishet. Është ajo që ndodh kur jeta e dashurisë në vitet e para të martesës mbetet në vend, resht së qeni në lëvizje, resht së pasuri atë shqetësim të shëndoshë që e nxit përpara. Vallja e projektuar përpara me atë dashuri të re, vallja me ata sy të mrekulluar plot me shpresë nuk duhet të ndalet. Në fejesë dhe në vitet e para të martesës shpresa është ajo që ka në vetvete forcën e tharmit, ajo që e bën

njeriun të shohë përtej kundërshtive, konflikteve, rrethanave, ajo që e bën njeriun të shohë gjithmonë përtej. Është ajo që vë në lëvizje çdo pritshmëri për të mbetur në një ecje rritjeje. Vetë shpresa na fton ta jetojmë plotësisht të tashmen, duke vënë zemrën në jetën familjare, sepse mënyra më e mirë për ta përgatitur dhe përforcuar të ardhmen është ta jetojmë mirë të tashmen.

220. Ecje do të thotë të kalosh nëpër etapa të ndryshme që të thërrasin të dhurohesh me zemërgjerësi: prej efektit fillestar të karakterizuar nga një tërheqje shumë shqisore, kalon në nevojën për tjetrin, të ndier si pjesë e jetës tënde. Prej aty kalon në dëshirën për përkatësinë e ndërsjellë, pastaj në kuptimin e krejt jetës si projekt i të dyve, në aftësinë për ta vënë lumturinë e tjetrit mbi nevojën tënde, dhe në gëzimin që jep fakti se e sheh martesën tënde si një të mirë për shoqërinë. Pjekuria e dashurisë kërkon edhe që të mësosh se si “të trajtosh”. Nuk është një qëndrim me interes apo një lojë e tipit komercial, por në fund të fundit një ushtrim i dashurisë së ndërsjellë, sepse ky trajtim është një gërshetim ofertash të ndërsjellta dhe vetëmohimesh për të mirën

e familjes. Në çdo etapë të re të jetës martesore, duhet që bashkëshortët të ulen dhe të trajtojnë përsëri në lidhje me marrëveshjet, në mënyrë që të mos ketë fitimtarë dhe të humbur, por që të fitojnë të dy. Në shtëpi vendimet nuk merren në mënyrë të njëanshme, dhe të dy bashkëndajnë përgjegjësinë për familjen, por çdo shtëpi është unike dhe çdo sintezë martesore është e ndryshme.

221. Një prej shkaqeve që çojnë në prishjen e martesave është se personat kanë pritshmëri tepër të larta në lidhje me jetën bashkëshortore. Kur zbulojnë realitetin, më të kufizuar dhe problematik se ai që e kishin ëndërruar, zgjidhja nuk është të mendojnë shpejt dhe në mënyrë të papërgjegjshme për ndarjen, por ta marrin përsipër martesën si një ecje pjekurimi, në të cilën secili prej bashkëshortëve është një mjet i Hyjit për ta bërë tjetrin të rritet. Ndryshimi, rritja, zhvillimi i potencialiteteve të mira që secili ka në vetvete është i mundur. Çdo martesë është një “histori shpëtimi”, dhe kjo supozon se personat nisen nga një brishtësi që, falë dhuratës së Hyjit dhe një përgjigjeje krijuese e zemërgjerë, pak nga pak i lë hapësirë një realiteti gjithnjë e më të qëndrueshëm dhe të

çmueshëm. Misioni ndoshta më i madh i burrit dhe i gruas në dashuri është ky: ta bëjnë njëri-tjetrin më shumë burrë dhe më shumë grua. Ta bësh tjetrin të rritet do të thotë ta ndihmosh atë që të modelohet në identitetin e vet. Prandaj dashuria është artizanale. Kur lexojmë pjesën e Biblës në lidhje me krijimin e burrit dhe të gruas, vërejmë më parë Hyjin që formon burrin (krh. Zan 2,7), pastaj vëren se mungon diçka thelbësore dhe formon gruan, e atëherë sheh befasinë e burrit: “Ah, tani po, kjo po!”. E pastaj duket se dëgjohet ai dialog i mrekullueshëm në të cilin burri e gruaja fillojnë të zbulojnë njëri-tjetrin. Në të vërtetë, edhe në momentet e vështira tjetri befason përsëri dhe hapen dyer të reja për t’u takuar përsëri si të ishte e para herë; dhe në çdo etapë të re “formojnë” përsëri njëri-tjetrin. Dashuria bën që njëri ta presë tjetrin dhe të ushtrojë durimin karakteristik të artizanit që është trashëguar prej Hyjit.

222. Shoqërimi duhet t’i nxisë bashkëshortët që të jenë bujarë në komunikimin e jetës. «Në përputhje me karakterin personal dhe njerëzisht të plotë të dashurisë bashkëshortore, rruga e drejtë për planifikimin familjar është ajo e një dialogu konsensual

mes bashkëshortëve, e respektimit të kohëve dhe e vlerësimit të dinjitetit të partnerit. Në këtë kuptim Enciklika *Humanæ vitæ* (krh. 10-14) dhe Nxitja apostolike *Familiaris consortio* (krh. 14; 28-35) duhet të rizbulohen me qëllim që të rizgjojnë gatishmërinë për të prokuruar në kundërshtim me një mendësi shpesh kundërshtare të jetës [...]. Zgjedhja e përgjegjshme për të qenë prind presupozon formimin e ndërgjegjes, që është “bërthama më sekrete dhe shenjtërore e njeriut, ku ai është vetëm me Hyjin, zëri i të cilit jehon në brendësi” (*Gaudium et spes*, 16). Sa më shumë që bashkëshortët të përpiqen ta dëgjojnë në ndërgjegjen e tyre Hyjin dhe urdhërimet e tij (krh. Rom 2,15), dhe të pranojnë të shoqërohen shpirtërisht, aq më shumë vendimi i tyre do të jetë intimisht i lirë nga një vullnet subjektiv dhe nga përshtatja me mënyrat e sjelljes të mjedisit të tyre».^[248] Mbetet e vlefshme ajo që është pohuar me qartësi në Koncilin II të Vatikanit: «Bashkëshortët [...], në marrëveshje të përbashkët dhe me përpjekje të përbashkët, do të formojnë një gjykim të drejtë: duke mbajtur parasysh qoftë të mirën e tyre personale qoftë atë të bijve, si të atyre të lindur ashtu edhe të atyre që parashikohet se do

të lindin; duke vlerësuar kushtet qoftë materiale qoftë shpirtërore të epokës së tyre dhe të gjendjes së tyre të jetës; dhe, së fundi, duke mbajtur parasysh të mirën e bashkësisë familjare, të shoqërisë shekullore dhe të vetë Kishës. Në fund të fundit, këtë analizë duhet ta formulojnë, para Hyjit, vetë bashkëshortët».^[249] Nga ana tjetër, «përdorimi i metodave të bazuara në “ritmet natyrore të pjellshmërisë” (Humanæ vitæ, 11) do të nxitet. Do të vihet në dritë se “këto metoda respektojnë trupin e bashkëshortëve, nxisin ëmbëlsinë mes tyre dhe favorizojnë edukimin e një lirie të përnjëmendtë” (Katekizmi i Kishës Katolike, 2370). Duhet vënë gjithmonë në dukje se fëmijët janë një dhuratë e mrekullueshme e Hyjit, një gëzim për prindërit dhe për Kishën. Nëpërmjet tyre Zoti përtërin botën».^[250]

Disa burime

223. Etërit sinodalë kanë vënë në dukje se «vitet e para të martesës janë një periudhë jetësore dhe delikate gjatë së cilës çiftet rriten në vetëdijen për sfidat dhe për domethënien e martesës. Prej këtu rrjedh nevoja për një shoqërim baritor që vazhdon pas kremtimit

të sakramentit (krh. Familiaris consortio, pjesa III). Del se në këtë baritore ka një rëndësi të madhe prania e çifteve bashkëshortore me përvojë. Famullia konsiderohet si vendi ku çiftet eksperte mund të vihen në dispozicion të atyre më të reja, me ndihmesën e mundshme të shoqatave, lëvizjeve kishtare dhe bashkësive të reja. Duhet të nxiten bashkëshortët për një qëndrim themelor mirëpritjeje të dhuratës së madhe që përbëjnë fëmijët. Duhet të nënvizohet rëndësia e përshtetërisë familjare, e lutjes dhe e pjesëmarrjes në Eukaristinë e së dielës, duke i nxitur çiftet që të mblidhen rregullisht për të mbështetur rritjen e jetës shpirtërore dhe solidaritetin në nevojat konkrete të jetës. Liturgjitë, praktikat devocionale dhe Eukaristitë e kremtuara për familjet, sidomos në përvjetorin e martesës, janë përmendur si jetësore për të favorizuar ungjillizimin nëpërmjet familjes».^[251]

224. Kjo ecje është çështje kohe. Dashuria ka nevojë për kohë të gatshme dhe falas, që i vë gjërat e tjera në plan të dytë. Duhet kohë për të dialoguar, për t'u përqafuar pa ngut, për të bashkëndarë projektet, për ta dëgjuar, për ta vështruar, për ta çmuar njëri-tjetrin,

për të përforcuar marrëdhënien. Nganjëherë problemi është ritmi tejet i shpejtë i shoqërisë, ose kohët e imponuara nga angazhimet në punë. Herë të tjera problemi është se koha që kalojmë së bashku nuk ka cilësi. Bashkëndajmë vetëm një hapësirë fizike, por pa i kushtuar vëmendje njëri-tjetrit. Vepruesit baritorë dhe grupet e familjeve duhet t'i ndihmojnë çiftet e bashkëshortëve të rinj apo të brishtë që të mësojnë të takohen në ato momente, të ndalen përballë njëri-tjetrit, si dhe të bashkëndajnë momente heshtjeje që i detyrojnë të përjetojnë praninë e bashkëshortit.

225. Bashkëshortët që kanë një përvojë të mirë “praktike” në këtë kuptim mund t'u japin çifteve të tjera mjetet praktike që kanë qenë të dobishme për ta: programimi i momenteve për të qëndruar së bashku falas, kohët e zbavitjes me fëmijët, mënyrat e ndryshme për të kremtuar gjëra të rëndësishme, hapësirat e përshtirësisë së bashkëndarë. Por munden edhe t'u mësojnë marifete që i ndihmojnë t'i mbushin me përmbajtje dhe domethënie këto momente, në mënyrë që të mësojnë të komunikojnë më mirë. Kjo ka shumë rëndësi kur është shuar

risia e fejesës. Sepse kur personat nuk dinë se çfarë të bëjnë me kohën e bashkëndarë, njëri ose tjetri bashkëshort do të shkojë e të strehohet tek teknologjia, do të sajojë angazhime të tjera, do të kërkojë krahë të tjerë ose do të ikë nga një intimitet i vështirë.

226. Bashkëshortët e rinj duhet edhe të nxiten që të krijojnë disa zakone të vetat, që japin një përshtypje të shëndoshë qëndrueshmërie e mbrojtjeje, dhe që ndërtohen me një seri ritualesh të përditshme të bashkëndara. Është gjë e mirë që ata t'i japin gjithmonë njëri-tjetrit një puthje në mëngjes, ta bekojnë njëri-tjetrin çdo natë, ta presin tjetrin kur vjen, të dalin nganjëherë së bashku, të bashkëndajnë punët e shtëpisë. Por në të njëjtën kohë, është mirë të ndërpriten zakonet me ndonjë festë, të mos humbasë aftësia për të kremtuar në familje, për të gëzuar e për të festuar përvojat e bukura. Kanë nevojë të befasohen së bashku për dhuratat e Hyjit dhe të ushqejnë së bashku entuziazmin për jetën. Kur dinë të kremtojnë, kjo aftësi përtërin energjinë e dashurisë, e liron atë prej monotonisë dhe i mbush me ngjyra e me shpresë zakonet e përditshme.

227. Ne Barinjtë duhet t'i inkurajojmë familjet që të rriten në fe. Prandaj është mirë t'i nxisim në Rrëfimin e shpeshtë, në drejtimin shpirtëror, në pjesëmarrjen në tërheqjet shpirtërore. Por nuk duhet të harrojmë t'i ftojme që të krijojnë hapësira javore për lutjen familjare, sepse "familja që lutet e bashkuar mbetet e bashkuar". Ashtu si edhe, kur vizitojmë shtëpitë, duhet t'i ftojme të gjithë anëtarët e familjes të luten për njëri-tjetrin dhe ta besojnë familjen në duart e Zotit. Në të njëjtën kohë, është mirë të inkurajohet secili prej bashkëshortëve që të rezervojë disa momente lutjeje në vetmi para Hyjit, sepse secili ka kryqet e veta sekrete. Pse të mos ia tregojmë Hyjit atë që e turbullon zemrën tonë, apo t'i kërkojmë forcën për të shëruar plagët tona dhe të kërkojmë dritën për të cilën kemi nevojë që të përballojmë angazhimin tonë? Etërit sinodalë kanë vënë në dukje edhe se «Fjala e Hyjit është burim jete e përshtetësie për familjen. Baritorja familjare duhet të lejojë të modelohet përbrenda dhe t'i formojë anëtarët e Kishës shtëpiake nëpërmjet leximit lutës e kishtar të Shkrimit të Shenjtë. Fjala e Hyjit jo vetëm është një lajm i mirë për jetën private të personave, por edhe një kriter gjykimi e një dritë për

shoshitjen e sfidave të ndryshme me të cilat ballafaqohen bashkëshortët e familjet». ^[252]

228. Është e mundur që njëri prej bashkëshortëve të mos jetë i pagëzuar, ose që të mos dojë t'i jetojë angazhimet e fesë. Në këtë rast, dëshira e tjetrit për të jetuar e për t'u rritur si i krishterë bën që mospërfillja e bashkëshortit të jetohet me dhimbje. Pavarësisht prej kësaj, është e mundur të gjenden disa vlera të përbashkëta që të mund të bashkëndahen dhe të kultivohen me entuziazëm. Në çdo rast, ta dojë bashkëshortin jo besimtar, t'i japë lumturi, t'i zbusë vuajtjet e tij dhe të bashkëndajë jetën me të është një ecje e vërtetë shenjtërimi. Nga ana tjetër, dashuria është dhuratë e Hyjit, dhe aty ku përhapet bën që të ndihet forca e saj shndërruese, në mënyra nganjëherë të mistershme, deri në atë pikë sa «burri i pafe shenjtërohet prej gruas dhe gruaja e pafe shenjtërohet prej burrit të krishterë» (1 Kor 7,14).

229. Famullitë, lëvizjet, shkollat dhe institucionet e tjera të Kishës mund të kryejnë ndërmjetësime të ndryshme në përkujdesjen ndaj familjeve dhe në gjallërimin e tyre. Për shembull, me anë të mjeteve si: mbledhjet

e çifteve fqinje apo mike, tërheqjet e shkurtër shpirtërore për bashkëshortë, konferencat e specialistëve mbi problematika shumë konkrete të jetës familjare, qendrat e këshillimit martesor, vepruesit misionarë të përgatitur të flasin me bashkëshortët në lidhje me vështirësitë dhe aspiratat e tyre, konsulencat në lidhje me situata të ndryshme familjare (varësitë, pabesnikëria, dhuna familjare), hapësirat e përshpirtërisë, labororet e formimit për prindërit me fëmijë problematikë, asamblëtë familjare. Sekretaria famullitare duhet të jetë në gjendje të mirëpresë me përzemërsi dhe të merret me rastet familjare urgjente, ose të adresojë menjëherë tek dikush që mund të japë ndihmë. Ekziston edhe një mbështetje baritore që jepet në grupet e bashkëshortëve, si për shërbimin ashtu edhe për misionin, për lutjen, për formimin apo për ndihmën e ndërsjellë. Këto grupe krijojnë mundësinë të jepet, të jetohet hapja e familjes ndaj të tjerëve, të bashkëndahet feja, por në të njëjtën kohë janë edhe një mjet për të përforcuar bashkëshortët dhe për t'i bërë ata të rriten.

230. Është e vërtetë se shumë çifte bashkëshortësh zhduken prej bashkësisë së

krishterë pas martesës, por shumë herë i humbasim disa raste në të cilat shfaqen përsëri, ku do të mund t'u ripropozonim atyre në mënyrë tërheqëse idealin e martesës së krishterë dhe t'i afronim në hapësirat e shoqërimit: e kam fjalën, për shembull, për Pagëzimin e një fëmije, për Kungimin e parë, apo kur marrin pjesë në një funeral a martesë të një të afërmi apo të një miku. Gati të gjithë bashkëshortët rishfaqen në këto raste, që mund të vlerësohen më mirë. Një rrugë tjetër afrimi është bekimi i shtëpive, ose vizita e një figure të Virgjërës, që japin rastin të zhvillohet një dialog baritor në lidhje me situatën e familjes. Mund të jetë e dobishme edhe që t'u besohet çifteve më të rritura detyra që të ndjekin çifte më të reja që jetojnë në afër tyre, për t'i takuar, për t'i ndjekur në fillimet e tyre dhe për t'u propozuar atyre një ecje rritjeje. Me ritmin e jetës aktuale, pjesa më e madhe e bashkëshortëve s'do të jenë të gatshëm për takime të shpeshta, dhe s'mund të kufizohemi në një baritore elitash të vogla. Sot baritorja familjare duhet të jetë thelbësisht misionare, në dalje, në afërsi, në vend që të kthehet në një fabrikë kursesh në të cilat pak vetë marrin pjesë.

SQARIMI I KRIZAVE,
I ANKTHEVE DHE I VËSHTIRËSIVE

231. Një fjalë u drejtohet edhe atyre që në dashuri kanë vjetruar verën e re të fejesës. Kur vera vjetrohet me këtë përvojë të ecjes, aty duket, lulëzon në të gjithë plotësinë e vet, besnikëria e momenteve të vogla të jetës. Është besnikëria e pritjes dhe e durimit. Kjo besnikëri plot me sakrifica dhe me gëzime sikur lulëzon në moshën në të cilën gjithçka bëhet “e stazhionuar” dhe sytë shkëlqejnë duke soditur fëmijët e fëmijëve. Kështu ishte që prej fillimit, por tashmë është bërë e vetëdijshme, e përpunuar, e pjekur në befasinë e përditshme të rizbulimit ditë pas dite, vit pas viti. Siç mësonte Shën Gjoni i Kryqit, «të dashurit e vjetër [janë] ata tashmë të ushtruar e të provuar». Ata janë pa «hovet shqisore, pa valimet dhe zjarret e jashtme të pasioneve. Ata tashmë shijojnë ëmbëlsinë e verës së dashurisë në substancë, tashmë e fermentuar dhe e vendosur brenda shpirtit».^[253] Kjo supozon se kanë qenë të aftë t’i kapërcejnë të bashkuar krizat dhe kohët e ankthit, pa iu shmangur sfidave dhe pa i fshehur vështirësitë.

232. Historia e një familjeje është e shënuar prej krizave të çdo lloji, që janë edhe pjesë e bukurisë së saj dramatike. Duhet t'i ndihmojmë njerëzit të zbulojnë se një krizë e kapërcyer nuk çon në një marrëdhënie më pak të fortë, por bën që të përmirësohet, të përpunohet dhe të piquet vera e bashkimit. Njerëzit nuk jetojnë së bashku për të qenë gjithnjë e më pak të lumtur, por për të mësuar të jenë të lumtur në mënyrë të re, duke nisur prej mundësive të hapura nga një etapë e re. Çdo krizë do të thotë një kohë praktikimi që lejon të shtohet intensiteti i jetës së bashkëndarë, ose të paktën t'i gjendet një kuptim i ri përvojës martesore. Në asnjë mënyrë personat nuk duhet t'i dorëzohen një lakoreje zbritëse, një përkeqësimi të pashmangshëm, një mediokriteti që mezi durohet. Përkundrazi, kur martesa merret si një detyrë, që do të thotë edhe të kapërcehen pengesa, çdo krizë perceptohet si rast për bashkëshortët që të arrijnë të pijnë së bashku verën më të mirë. Është mirë të shoqërohen bashkëshortët që të jenë në gjendje t'i pranojnë krizat që mund të arrijnë, ta pranojnë dorezën e sfidës dhe t'u caktojnë

këtyre krizave një vend në jetën e tyre familjare. Bashkëshortët ekspertë dhe të formuar duhet të jenë të gatshëm t'i shoqërojnë edhe të tjerët në këtë zbulim, në mënyrë që krizat të mos i frikësojnë dhe as t'i bëjnë të marrin vendime të ngutshme. Çdo krizë fsheh një lajm të mirë që ata duhet të dinë ta dëgjojnë duke mprehur dëgjimin e zemrës.

233. Reagimi i menjëhershëm është të rezistosh para sfidës së një krize, të viresh në pozicion mbrojtës duke ndier se ajo i ikën kontrollit tënd, sepse tregon pamjaf-tueshmërinë e mënyrës tënde të të jetuarit e kjo të bezdis. Atëherë përdor metodën e mohimit të problemeve, duke i fshehur ato, për të relativizuar rëndësinë e tyre, për t'iu besuar vetëm kalimit të kohës. Kjo e vonon zgjidhjen e merr shumë energji për një fshehje të kotë që i ndërlikon gjërat më shumë. Lidhjet dëmtohen ndërsa forcohet një izolim që dëmton intimitetin. Në një krizë të papërballuar, çka dëmtohet më shumë është komunikimi. Në këtë mënyrë, pak nga pak, ai që ishte "personi që dua" fillon të jetë "ai që më shoqëron gjithmonë në jetë", pastaj vetëm "babai ose nëna e fëmijëve të mi", dhe në fund një i huaj.

234. Për të përballuar një krizë duhet të jesh i pranishëm. Është e vështirë, sepse nganjëherë personat izoloohen për të mos treguar atë që ndiejnë, dalin mënjanë në një heshtje meskine dhe mashtruese. Në këto momente duhet të krijohen hapësira për të komunikuar zemër me zemër. Problemi është se bëhet më e vështirë të komunikohet kështu në një moment krize nëse personat nuk kanë mësuar kurrë ta bëjnë këtë. Është një art i vërtetë që mësohet në kohë qetësie, për ta vënë pastaj në praktikë në kohë të vështira. Duhet të ndihmohen bashkëshortët të zbulojnë shkaqet më të fshehura në zemrat e tyre, dhe t'i përballojnë ato si një lindje që do të kalojë dhe do të lërë një thesar të ri. Por përgjigjet e konsultimeve të realizuara dëftojnë se në situata të vështira ose kritike pjesa më e madhe nuk i drejtohet shoqërimit baritor, sepse nuk e ndien të kuptueshëm, të afërt, realist, të mishëruar. Prandaj, le të përpiqemi tani t'i analizojmë krizat martesore me një vështrim që nuk shpërfill ngarkesën e tyre të dhimbjes dhe të ankthit.

235. Ka kriza të zakonshme që ndodhin përgjithësisht në të gjitha martesat, sikurse kriza e fillimeve, kur bashkëshortët duhet të

mësojnë t'i bëjnë të pajtueshme ndryshimet dhe të shkëputen prej prindërve; ose kriza e mbërritjes së fëmijës, me sfidat e saj të reja emotive; kriza e rritjes së një fëmije, që ndryshon zakonet e prindërve; kriza e adoleshencës së fëmijës, që kërkon shumë energji, i destabilizon prindërit dhe nganjëherë i kundërvë ndaj njëri-tjetrit; kriza e “çerdhes së zbrazët”, që e detyron çiftin ta shikojë përsëri vetveten; kriza e shkaktuar prej pleqërisë së prindërve të bashkëshortëve, që kërkojnë më shumë prani, më shumë vëmendje dhe vendime të vështira. Janë situata kërkuese, që shkaktojnë frika, ndjenja faji, depresione apo lodhje që mund ta dëmtojnë rëndë bashkimin.

236. Këtyre u shtohen krizat personale që ndikojnë mbi çiftin, të lidhura me vështirësitë ekonomike, të punës, ato afektive, shoqërore, shpirtërore. Shtohen rrethana të papritura që mund ta tjetërsojnë jetën familjare dhe që kërkojnë një ecje faljeje e pajtimi. Në momentin kur bëhen përpyekje për të bërë hapin e faljes, secili duhet ta pyesë veten me përvujtëri të kthjellët nëse i ka krijuar vetë kushtet për ta nxitur tjetrin që të

bëjë gabime të caktuara. Disa familje mbarojnë kur bashkëshortët akuzojnë njëri-tjetrin, por «përvoja tregon se me një ndihmë të përshtatshme dhe me veprimin pajtues të hirit një përbindje e madhe krizash martesore kapërcehet kënaqshëm. Të dish të falësh dhe të ndihesh i falur është një përvojë themelore në jetën familjare».^[254] «Arti i mundimshëm i pajtimit, që lyp mbështetjen e hirit, ka nevojë për bashkëpunimin bujar të të afërmeve dhe të miqve, dhe nganjëherë edhe për një ndihmë të jashtme e profesionale».^[255]

237. Është bërë e shpeshtë që, kur dikush ndien se nuk e merr atë që dëshiron, ose se nuk realizohet ajo që ëndërronte, kjo duket e mjaftueshme për t'i dhënë fund një martese. Kështu nuk do të ketë martesë që do të rezistojë. Nganjëherë, për të vendosur se gjithçka ka mbaruar mjafton një zhgënjim, një mungesë në një moment në të cilin njëri kishte nevojë për tjetrin, një krenari e plagosur apo një druajtje e papërcaktuar. Ka situata karakteristike të brishtësisë së pashmangshme njerëzore, të cilave u jepet një peshë emotive tepër e madhe. Për shembull, përshtypja e njeriut se nuk gjen përgjigjen

e merituar prej tjetrit, xhelozitë, ndryshimet që mund të dalin në pah mes dy bashkëshortëve, tërheqja e ngjallur nga persona të tjerë, interesat e reja që priren ta bëjnë zemrën për vete, ndryshimet fizike të bashkëshortit, dhe shumë gjëra të tjera që, më shumë se atentate kundër dashurisë, janë mundësi që ftojnë për ta rikrijuar atë edhe një herë.

238. Në këto rrethana, disa kanë pjekuri në e nevojshme për ta zgjedhur përsëri tjetrin si shok rruge, përtej kufizimeve të marrëdhënies, dhe pranojnë me realizëm se ai nuk mund t'i realizojë të gjitha ëndrrat e dëshiruara. Nuk e konsiderojnë veten martirët e vetëm, i çmojnë mundësitë e vogla dhe të kufizuara që u jep atyre jeta në familje dhe synojnë ta forcojnë lidhjen në një ndërtim që do të kërkojë kohë dhe përpjekje. Sepse në fund të fundit pranojnë se çdo krizë është si një "po" e re e cila bën të mundur që dashuria të rilindë e përforcuar, e shndërruar, e pjekur, e ndriçuar. Duke nisur nga një krizë kanë guximin t'i kërkojnë rrënjët e thella të asaj që është duke ndodhur, të trajtojnë përsëri marrëveshjet themelore, të gjejnë një ekuilibër të ri dhe të përshkojnë së bashku

një etapë të re. Me këtë qëndrim hapjeje të vazhdueshme mund të përballohen shumë situata të vështira! Sidoqoftë, duke pranuar se pajtimi është i mundur, sot zbulojmë se «një shërbesë e kushtuar atyre marrëdhënia martesore e të cilave është prishur, duket se është veçanërisht e ngutshme».^[256]

Plagë të vjetra

239. Është e kuptueshme që në familje të ketë shumë vështirësi kur dikush prej anëtarëve të saj nuk e ka pjekur mënyrën e vet të sjelljes në marrëdhënie, sepse nuk i ka shëruar plagët e ndonjë faze të jetës së vet. Fëmijëria e adoleshencia, të jetuara keq, janë tokë pjellore për kriza personale që arrijnë ta dëmtojnë martesën. Nëse të gjithë do të ishin persona të pjekur në mënyrë normale, krizat do të ishin më pak të shpeshta dhe më pak të dhimbshme. Por fakti është se disa herë personat kanë nevojë të realizojnë në moshën dyzetvjeçare një pjekurim të prapambetur, që do të ishte dashur ta kishin arritur në fund të adoleshencës. Nganjëherë dikush do me një dashuri egocentrike karakteristike e fëmijës, fiksuar në një fazë në të cilën realiteti shtrembërohet dhe me tekën

se gjithçka duhet të sillet përreth unit të vet. Është një dashuri e pangishme, që bërtet e qan kur nuk e arrin atë që do. Herë të tjera dikush do me një dashuri të fiksuar në një fazë adoleshenciale, të karakterizuar nga kontrasti, nga kritika e ashpër, nga zakoni për të fajësuar të tjerët, nga logjika e ndjenjës dhe e fantazisë, ku të tjerët duhet t'i mbushin zbrazëtirat e tij ose të mbështesin tekat e tij.

240. Shumë vetë e përfundojnë fëmijërinë e vet pa përjetuar kurrë të qenit të dashur në mënyrë të pakushtëzuar, dhe kjo e plagos aftësinë e tyre për të pasur besim e për t'u dhuruar. Një marrëdhënie e jetuar keq me prindërit e vëllezërit e vet, që nuk është shëruar kurrë, rishfaqet, dhe e dëmton jetën bashkëshortore. Pra, duhet të përshkojë një rrugëtim çlirimi me të cilin nuk është përballuar kurrë. Kur marrëdhënia mes bashkëshortëve nuk funksionon mirë, para se të marrin vendime të rëndësishme, duhet që ata të sigurohen se secili e ka bërë këtë ecje përkujdesjeje për historinë e vet. Kjo lyp që ta pranojnë se kanë nevojë të shërohen, të kërkojnë me këmbëngulje hirin që të falin tjetrin e veten, të pranojnë ndihmë, të

kërkojnë motivime pozitive dhe të provojnë gjithnjë e përsëri. Secili duhet të jetë shumë i singertë me vetveten për të kuptuar se mënyra e tij e të jetuarit të dashurisë i ka këto papjekuri. Sado e qartë të mund të duket se i gjithë faji është i tjetrit, nuk është kurrë e mundur të kapërcehet një krizë duke pritur që vetëm tjetri të ndryshojë. Njeriu duhet edhe ta pyesë veten në lidhje me gjërat që personalisht mund t'i pjekë apo shërojë për të favorizuar kapërcimin e konfliktit.

Shoqërimi pas ndarjeve dhe divorceve

241. Në disa raste, vlerësimi i dinjitetit vetjak dhe i së mirës së fëmijëve kërkon që t'u vihet një kufi i vendosur pretendimeve të tepruara të tjetrit, një padrejtësie të madhe, dhunës apo një mungese respekti që është bërë kronike. Duhet të pranojmë se «ka raste në të cilat ndarja është e pashmangshme. Nganjëherë mund të bëhet madje moralisht e nevojshme, kur, pikërisht, bëhet fjalë për ta shpëtuar bashkëshortin më të dobët, ose fëmijët e vegjël, prej plagëve më të rënda të shkaktuara nga mujsharia dhe nga dhuna, nga shkurajimi dhe nga shfrytëzimi, nga largësia dhe nga mospërfillja».^[257] Sidoqoftë

«duhet të konsiderohet si zgjidhje e skajshme, pasi që çdo përpjekje tjetër e arsyeshme është dëftuar e kotë».^[258]

242. Etërit kanë treguar se «një shoshitje e veçantë është e domosdoshme për t'i shoqëruar nga ana baritore të ndarët, të divorcuarit, të braktisurit. Duhet pranuar dhe vlerësuar sidomos vuajtja e atyre që kanë pësuar padrejtësisht ndarjen, divorcin ose braktisjen, apo janë detyruar ta ndërpresin bashkëjetesën për arsye të keqtrajtimeve të bashkëshortit. Falja për padrejtësinë e pësuar nuk është e lehtë, por është një ecje që hiri e bën të mundur. Prej këtui vjen nevoja për një baritore të pajtimit dhe të ndërmjetësimit edhe me anë të qendrave të specializuara të dëgjimit që duhet të krijohen nëpër dioqeza».^[259] Në të njëjtën kohë, «personat e divorcuar por jo të rimartuar, që shpesh janë dëshmitarë të besnikërisë martesore, duhet të nxitën që të gjejnë në Eukaristinë ushqimin që i mbështet në gjendjen e tyre. Bashkësia lokale dhe Barinjtë duhet t'i shoqërojnë këta persona me kujdes, sidomos kur kanë fëmijë apo kur është e rëndë situata e tyre e varfërisë».^[260] Një dështim martesor bëhet shumë më traumatik dhe i dhimbshëm kur

ka varfëri, sepse njeriu ka shumë më pak burime për ta riorientuar ekzistencën. Një person i varfër që e humb mjedisin mbrojtës të familjes mbetet dyfish viktimë e braktisjes dhe e çdo lloji rreziku për integritetin e vet.

243. Të divorcuarit që jetojnë një bashkim të ri, është e rëndësishme t'i bëjmë të ndiejnë se janë pjesë e Kishës, se “nuk janë të çkishëruar” dhe nuk trajtohen si të tillë, sepse formojnë gjithmonë bashkësinë kishtarë.^[261] Këto situata «kërkojnë një shoshitje të vëmendshme dhe një shoqërim me respekt të madh, duke shmangur çdo gjuhë dhe qëndrim që i bën të ndihen të diskriminuar dhe duke nxitur pjesëmarrjen e tyre në jetën e bashkësisë. Përkujdesja për ta nuk është për bashkësinë e krishterë një dobësim i fesë së saj dhe i dëshmisë së saj në lidhje me pazgjidhshmërinë e martesës, madje ajo shpreh pikërisht në këtë kujdes dashurinë e vet».^[262]

244. Nga ana tjetër, një numër i madh i Etërve «ka theksuar nevojën për t'i bërë më të arritshme dhe të shpejta, mundësisht krejtësisht falas, procedurat për njohjen e rasteve të pavlefshmërisë së martesës».^[263]

Ngadalësia e proceseve krijon vështirësi dhe i lodh personat. Dy dokumentet e mia të vona në lidhje me këtë lëndë^[264] kanë çuar në një thjeshtësim të procedurave për një deklaratë të mundshme të pavlefshmërisë së martesës. Nëpërmjet tyre kam dashur edhe «të bëj të qartë se vetë Ipeshkvi në Kishën e vet, në të cilën është caktuar bari dhe krye, është pikërisht për këtë arsye gjykatës mes besimtarëve të besuar atij».^[265] Prandaj, «zbatimi i këtyre dokumenteve përbën një përgjegjësi të madhe për Ordinaret dioqeza-në, të thirrur t'i gjykojnë ata vetë disa çështje dhe, sidoqoftë, të sigurojnë një qasje më të lehtë të besimtarëve në drejtësi. Kjo kërkon përgatitjen e një personeli të mjaftueshëm, të përbërë prej klerikësh dhe laikësh, që t'i kushtohet në mënyrë parësore këtij shërbi-mi kishtar. Prandaj do të jetë e nevojshme të vihet në dispozicion të personave të ndarë apo të çifteve në krizë, një shërbim informacioni, këshillimi dhe ndërmjetësimi, i lidhur me baritoren familjare, që po ashtu do të mund t'i pranojë personat për hetimin para procesit martesor (krh. *Mitis Iudex*, nenet 2-3)».^[266]

245. Etërit Sinodalë kanë vënë në dukje edhe «pasojat e ndarjes apo të divorcit mbi fëmijët, sidoqoftë viktima të pafajshme të situatës».^[267] Mbi të gjitha konsideratat që mund të bëhen, ata janë shqetësimi i parë, që nuk duhet të errësohet prej asnjë interesi apo objektivi tjetër. Prindërve të ndarë u drejtoj këtë lutje: «Kurrë, kurrë, kurrë mos e merrni fëmijën si peng! Jeni ndarë për shumë vështirësi dhe arsye, jeta ju ka dhënë këtë provë, por fëmijët të mos jenë ata që bartin peshën e kësaj ndarjeje, të mos përdoren si pengje kundër bashkëshortit tjetër, të rriten duke ndier se nëna flet mirë për babain, megjithëse nuk janë së bashku, dhe se babai flet mirë për nënën».^[268] Është diçka e papërgjegjshme të shkatërrohet figura e babait apo e nënës me objektivin që të bëhet për vete dashuria e fëmijës, për t'u hakmarrë apo për t'u mbrojtur, sepse kjo do ta dëmtojë jetën e brendshme të atij fëmije dhe do të shkaktojë plagë të vështira për t'u shëruar.

246. Kisha, megjithëse i kupton situatat konfliktuale që bashkëshortëve u duhet të kalojnë, nuk mund të reshtë së qeni zë për më të dobëtit, që janë fëmijët që vuajnë, shpesh në heshtje. Sot, «pavarësisht prej

ndjeshmërisë sonë në dukje të përparuar, e prej të gjitha analizave tona të rafinuara psikologjike, pyes veten se mos jemi anestetizuar edhe në lidhje me plagët e shpirtit të fëmijëve. [...] A e ndiejmë peshën e malit që shtyp shpirtin e një fëmije, në familjet ku personat e trajtojnë keq dhe e lëndojnë njëritjetrin, derisa ta këpusin lidhjen e besnikërisë bashkëshortore?».^[269] Këto përvoja të këqija nuk ndihmojnë që ata fëmijë të piquen për të qenë të aftë për angazhime përfundimtare. Prandaj, bashkësitë e krishtera nuk duhet t'i lënë vetëm prindërit e divorcuar që jetojnë një bashkim të ri. Përkundrazi, duhet t'i përfshijnë dhe t'i shoqërojnë në funksionin e tyre edukativ. Në të vërtetë, «si mund t'i porosisim këta prindër që të bëjnë çka është e mundur për t'i edukuar fëmijët në jetën e krishterë, duke u dhënë atyre shembullin e një feje të bindur e të praktikuar, nëse i mbajmë larg prej jetës së bashkësisë, a thua se janë të ekskomunikuar? Duhet të mos u shtojmë pesha të tjera përveç atyre që fëmijëve, në këto situata, u duhet të bartin!».^[270] Të ndihmojmë që të shërohen plagët e prindërve dhe t'i pranojmë shpirtërisht, është një e mirë edhe për fëmijët, të cilët kanë nevojë për fytyrën familjare të Kishës

që t'i mirëpresë në këtë përvojë traumatike. Divorci është një e keqe, dhe është shumë shqetësuese rritja e numrit të divorceve. Prandaj, pa dyshim, detyra jonë baritore më e rëndësishme në lidhje me familjet, është të përforcojmë dashurinë dhe të ndihmojmë të shërohen plagët, në mënyrë që të mund të parandalojmë përhapjen e kësaj drame të epokës sonë.

Disa situata komplekse

247. «Problematikat në lidhje me martesat e përzjera kërkojnë një vëmendje specifike. Martesat mes katolikëve dhe të pagëzuarve të tjerë “megjithëse në fizionominë e tyre të veçantë, paraqesin elemente të shumta që është mirë të vlerësohen dhe të zhvillohen, qoftë për vlerën e tyre përkatëse, qoftë për ndihmesën që mund t'i japin lëvizjes eku-menike”. Për këtë qëllim “duhet kërkuar [...] një bashkëpunim i përzemërt mes mbarështuesit katolik dhe atij jokatolik, qysh prej kohës së përgatitjes për martesë dhe të dasmës” (Familiaris consortio, 78). Në lidhje me bashkëndarjen eukaristike kujtojmë se “vendimi për ta pranuar apo jo palën jo katolike të martesës në kungi-

min eukaristik duhet të merret në përputhje me normat e përgjithshme që ekzistojnë në këtë fushë, si për të krishterët lindorë ashtu edhe për të krishterët e tjerë, dhe duke mbajtur parasysh këtë situatë të veçantë, që të marrin sakramentin e martesës së krishterë dy të krishterë të pagëzuar. Megjithëse bashkëshortët e një martese të përzjerë kanë të përbashkët sakramentin e pagëzimit dhe të martesës, bashkëndarja e Eukaristisë nuk mund të jetë ndryshe veçse e jashtëzakonshme dhe, në çdo rast, duhet të zbatohen dispozitat e caktuara” (Këshilli Papnor për Nxitjen e Bashkimit të të Krishterëve, Udhëzuesi për Zbatimin e Parimeve dhe të Normave në lidhje me Ekumenizmin, 25 mars 1993, 159-160)».^[271]

248. «Martesat me mospërputhje kulti përfaqësojnë një hapësirë të privilegjuar dialogu ndërfaqetarak [...] sjellin disa vështirësi të veçanta qoftë në lidhje me identitetin e krishterë të familjes, qoftë në lidhje me edukimin fetarak të fëmijëve. [...] Numri i familjeve të përbëra nga bashkime bashkëshortore me mospërputhje kulti, në rritje në territoret e misionit si dhe në vendet me traditë të gjatë të krishterë, nxit urgjencën

për të ofruar një kujdes baritor të diferencuar sipas konteksteve të ndryshme shoqërore e kulturore. Në disa vende, ku liria e besimit nuk ekziston, bashkëshorti i krishterë është i detyruar të kalojë në një besim tjetër që të mund të martohet, dhe nuk mund ta kremtojë martesën kanonike me mospërputhje kulturi e as të pagëzojë fëmijët. Prandaj duhet të theksojmë nevojën që liria fetare të respektohet për të gjithë». ^[272] «Është e nevojshme t'u drejtohet një vëmendje e veçantë personave që bashkohen në këto martesë, jo vetëm në periudhën para dasmës. Sfidë të posaçme përballojnë çiftet dhe familjet në të cilat një partner është katolik dhe tjetri jo besimtar. Në këto raste është e nevojshme të dëshmohet aftësia e Ungjillit për t'u zbatuar në këto situata në mënyrë që ta bëjë të mundur edukimin e fëmijëve në fenë e krishterë». ^[273]

249. «Vështirësi të veçantë paraqesin situatat që kanë lidhje me marrjen e pagëzimit nga ana e personave që gjenden në një gjendje martesore komplekse. Bëhet fjalë për persona që kanë bërë një bashkim martesor të qëndrueshëm në një kohë në të cilën ende të paktën njëri prej tyre nuk e njihte fenë e krishterë. Ipeshkvijtë janë të thirrur që, në

këto raste, të bëjnë një shoshitje baritore në përkim me të mirën e tyre shpirtërore».^[274]

250. Kisha ndjek me qëndrimin e saj Zotin Jezus që në një dashuri të pakufishme e ka flijuar veten për çdo person pa përjash-tim.^[275] Me Etërit sinodalë kam marrë në shqyrtim situatën e familjeve që jetojnë për-vojën e pasjes në brendësi të tyre persona me prirje homoseksuale, përvojë jo e lehtë si për prindërit ashtu edhe për bijtë e tyre. Prandaj dëshirojmë para së gjithash të thek-sojmë se çdo person, pavarësisht prej orien-timit të tij seksual, duhet të respektohet në dinjitetin e vet dhe të pranohet me respekt, me kujdesin për të shmangur «çdo vulë dis-kriminimi të padrejtë»^[276] dhe veçanërisht çdo formë sulmi e dhune. Ndërsa, për sa u përket familjeve, bëhet fjalë për të siguruar një shoqërim respektues, me qëllim që ata të cilët shfaqin prirjen homoseksuale të mund të kenë ndihmat e nevojshme për ta kuptuar dhe realizuar plotësisht vullnetin e Hyjit në jetën e tyre.^[277]

251. Gjatë debatit mbi dinjitetin dhe misionin e familjes, Etërit sinodalë kanë vënë në dukje se «në lidhje me projektet

e barazimit me martesën të bashkimeve mes personave homoseksualë, nuk ekziston asnjë themel për të barazuar apo për të bërë analogji, as të largëta, mes bashkimeve homoseksuale dhe planit të Hyjit mbi martesën e familjen»; dhe është e papranueshme «që Kishat lokale të pësojnë presione në këtë lëndë dhe që organizmat ndërkombëtare të kushtëzojnë ndihmat financiare për vendet e varfra në bazë të pranimi të ligjeve që vendosin “martesën” mes personave të së njëjtës gjini».^[278]

252. Familjet me një prind shpesh e kanë origjinën duke nisur nga «nëna apo baballarë biologjikë që nuk kanë dashur kurrë të integrohen në jetën familjare, situata dhune prej të cilave një prindi i është dashur të ikë bashkë me fëmijët, vdekje të një prej prindërve, braktisje të familjes nga ana e njërit prej prindërve, dhe situata të tjera. Cilido të jetë shkaku, prindi që banon me fëmijën duhet të gjejë mbështetje e ngushëllim pranë familjeve të tjera që formojnë bashkësinë e krishterë, ashtu sikurse pranë organizmave baritore famullitare. Këto familje shpesh mundohen edhe më shumë prej peshës së problemeve ekonomike, prej pasigurisë së

një pune të pasigurt, prej vështirësisë për të mbajtur fëmijët, prej mungesës së një shtëpie».^[279]

KUR VDEKJA NGUL THIMTHIN E VET

253. Nganjëherë jeta familjare sprovohet nga vdekja një personi të dashur. Nuk mund të lëmë pa ofruar dritën e fesë për të shoqëruar familjet që vuajnë në këto momente.^[280] Ta braktisim një familje kur vdekja e plagos do të ishte një mungesë mëshire, humbje e një rasti baritor, dhe ky qëndrim mund të na i mbyllë dyert për çfarëdo veprimi tjetër ungjillizues.

254. E kuptoj ankthin e atij që ka humbur një person shumë të dashur, një bashkëshort me të cilin ka bashkëndarë shumë gjëra. Vetë Jezusi është prekur dhe ka qarë në vigjiljen e përmortshme të një miku (krh. Gjn 11,33.35). E si të mos e kuptojmë ankimin e atij që ka humbur një fëmijë? Në të vërtetë, «është sikur ndalet koha: hapet një humnerë që përpin të kaluarën si dhe të ardhmen. [...] Dhe nganjëherë dikush arrin edhe ta akuzojë Hyjin. Sa njerëz – i kuptoj – zemërohen me Hyjin».^[281] «Vejeria është

një përvojë veçanërisht e vështirë [...] disa tregojnë se dinë t'i derdhin energjitë e veta edhe me më shumë përkushtim mbi fëmijët e nipat, duke gjetur në këtë shprehje dashurie një mision të ri edukativ. [...] Ata që nuk mund të bazohen në praninë e familjarëve të cilëve t'u kushtohen dhe prej të cilëve të marrin dashuri e afërsi, duhet të mbështeten prej bashkësisë së krishterë me vëmendje e gatishmëri të veçantë, sidomos nëse genden në kushte të mjeruara».^[282]

255. Në përgjithësi zia për të ndjerët mund të zgjasë shumë, dhe kur një bari dëshiron ta shoqërojë këtë rrugëtim, duhet t'u përshtatet nevojave të secilës prej fazave të saj. I gjithë rrugëtimi është i shënuar prej pyetjesh: mbi shkaqet e vdekjes, mbi atë që do të ishte mundur të bëhej, mbi atë se çfarë jeton një person në momentin para vdekjes... Me një ecje të sinqertë dhe të durueshme luftjeje e lirimi të brendshëm, rikthehet pagja. Në njëfarë pike të zisë duhet të ndihmohen njerëzit të kuptojnë se të gjithë ne që kemi humbur një person të dashur kemi ende një mision për të kryer, dhe se nuk na bën mirë të dëshirojmë ta zgjasim vuajtjen, a thua se kjo është një akt respekti. Personi i dashur

nuk ka nevojë për vuajtjen tonë, as nuk e miklon fakti se ne shkatërrojmë jetën tonë. As nuk është shprehja më e mirë e dashurisë ta kujtojmë dhe ta përmendim në çdo moment, sepse do të thotë të rrimë të lidhur me një të kaluar që nuk ekziston më, në vend që të duam personin real që tani gjendet në jetën e përtejme. Prania e tij fizike nuk është më e mundur, por, nëse vdekja është diçka e fuqishme, «dashuria është e fortë si vdekja» (Kk 8,6). Dashuria ka një intuitë që e lejon të dëgjojë pa nevojën e tingujve dhe të shohë brenda të padukshmes. Kjo nuk do të thotë ta përfytyrojmë personin e dashur ashtu siç ishte, por të mund ta pranojmë të shndërruar, siç është tani. Jezusi i ringjallur, kur mikja e tij Maria deshi ta përqafojë me forcë, i kërkoi të mos e prekte (krh. Gjn 20,17), për ta çuar drejt një takimi të ndryshëm.

256. Na ngushëllon të dimë se nuk ekziston shkatërrimi i plotë i atyre që vdesin, dhe feja na siguron se i Ringjalluri nuk do të na braktisë kurrë. Kështu mund të mos i lejojmë vdekjes që «të na helmojë jetën, t'i bëjë të kota ndjenjat tona, të na bëjë të biem në zbrazëtirën më të errët».^[283] Bibla flet për një Hyj që na ka krijuar për dashuri, dhe që na ka bërë në

mënyrë të tillë që jeta jonë të mos mbarojë me vdekjen (krh. Urt 3,2-3). Shën Pali na flet për një takim me Krishtin menjëherë pas vdekjes: «Dëshiroj të shkoj e të jem me Krishtin» (Fil 1,23). Me Të, pas vdekjes na pret ajo që Hyji ka përgatitur për ata që e duan (krh. 1 Kor 2,9). Prefacioni i Liturgjisë së të vdekurve e shpreh këtë në mënyrë të mrekullueshme: «Nëse na trishton siguria se duhet të vdesim, na ngushëllon premtimi i pavdekshmërisë së ardhshme. Besimtarëve të tu, o Zot, jeta nuk u merret, por u shndërrohet». Në të vërtetë «njerëzit tanë të dashur nuk shpërbëhen në errësirën e asgjësë: shpresa na siguron se ata janë në duart e mira dhe të forta të Hyjit».^[284]

257. Një mënyrë për të komunikuar me njerëzit tanë të dashur që kanë vdekur është të lutemi për ta.^[285] Bibla thotë se «lutja për të vdekurit» është gjë «e shenjtë dhe e përshpirtshme» (krh. 2 Mak 12,44-45). Të lutemi për ta «mundet jo vetëm t'i ndihmojë, por edhe ta bëjë efikas ndërmjetësimin e tyre në dobinë tonë».^[286] Zbulesa paraqet martirët ndërsa ndërmjetësojnë për ata që vuajnë prej padrejtësisë në tokë (krh. 6,9-11), solidarë me këtë botë në ecje. Disa shenjtër,

para se të vdisnin, i ngushëllonin njerëzit e tyre të dashur duke premtuar se do të ishin pranë tyre për t'i ndihmuar. Shenjtja Tereza e Lizjësë ndiente se donte të vazhdonte të bënte mirë prej Qiellit.^[287] Shën Domeniku pohonte se «do të ishte më i dobishëm pas vdekjes, [...] më i fuqishëm për të fituar hire».^[288] Janë lidhje dashurie,^[289] sepse «bashkimi i atyre që janë në ecje me vëllezërit e vdekur në paqen e Krishtit nuk prishet aspak [...], përforcohet prej komunikimit të të mirave shpirtërore».^[290]

258. Nëse e pranojmë vdekjen mund të përgatitemi për të. Rruga për këtë është të rritemi në dashurinë ndaj atyre që ecin bashkë me ne, deri në ditën në të cilën «as vdekja më s'do të jetë, as vaj, as ofshamë, as dhimbje» (Zb 21,4). Në këtë mënyrë do të përgatitemi edhe që të takohemi përsëri me njerëzit tanë të dashur që kanë vdekur. Ashtu sikurse Jezusi i ktheu së ëmës birin që kishte vdekur (krh. Lk 7,15), po ashtu do të bëjë me ne. Të mos harxhojmë energji duke u ndalur vite e vite në të kaluarën. Sa më mirë të jetojmë mbi këtë tokë, aq më shumë lumturi do të mund të bashkëndajmë me njerëzit tanë të dashur në qiell. Sa më shumë të arrijmë të piqemi e të rritemi, aq më shumë

do të mund të çojmë gjëra të bukura në sofrën qiellore.

KAPITULLI I SHTATË

PËRFORCIMI I EDUKIMIT TË FËMIJËVE

259. Prindërit ndikojnë gjithmonë në zhvillimin moral të fëmijëve të tyre, për mirë e për keq. Si rrjedhojë, gjëja më e mirë është që ta pranojnë këtë përgjegjësi të pashmangshme dhe ta realizojnë atë në mënyrë të vetëdijshme, entuziaste, të arsyeshme dhe të përshtatshme. Meqë ky funksion edukativ i familjeve është kaq i rëndësishëm dhe është bërë shumë kompleks, dëshiroj të ndalem në mënyrë të veçantë në këtë pikë.

KU JANË FËMIJËT?

260. Familja nuk mund të heqë dorë prej të qenit vend mbështetjeje, shoqërimi, udhëheqjeje, edhe pse duhet t'i rigjejë metodat e veta

dhe burime të reja. Ka nevojë të tregojë se ku dëshiron t'i drejtojë bijtë e vet. Për këtë qëllim nuk duhet të lërë pa pyetur veten se kush janë ata që kujdesen për t'i argëtuar e mbajtur ata, kush janë ata që hyjnë në bane-sat e tyre nëpërmjet ekraneve, kush janë ata të cilëve ua besojnë për t'i drejtuar në kohën e tyre të lirë. Vetëm momentet që kalojmë me ta, duke folur me thjeshtësi e dashuri për gjërat e rëndësishme, dhe mundësitë e shëndosha që krijojmë që të mund ta zënë kohën e tyre do të lejojnë të shmanget një ndërhyrje e dëmshme. Ka gjithmonë nevojë për të qëndruar syçelur. Braktisja nuk bën kurrë mirë. Prindërit duhet t'i orientojnë dhe t'i përgatisin fëmijët e adoleshentët që të dinë të përballojnë situata në të cilat mund të ketë, për shembull, rreziqe sulmesh, abuzimesh apo varësie nga lëndët toksike.

261. Megjithatë obsesioni nuk është edukativ, dhe nuk mund të kemi një kontroll të të gjitha situatave të cilat do të duhet t'i kalojë një fëmijë. Këtu vlen parimi për të cilin «koha është mbi hapësirën».^[291] Do të thotë, bëhet fjalë për të krijuar procese më shumë se për të sunduar hapësira. Nëse një prind është i obsesionuar për të ditur se ku

gjendet biri i vet dhe për të kontrolluar të gjitha lëvizjet e tij, do të përpiqet vetëm që të sundojë hapësirën e tij. Në këtë mënyrë nuk do ta edukojë, nuk do ta forcojë, nuk do ta përgatisë të përballojë sfidat. Ajo që ka kryesisht rëndësi është të krijohen në fëmijën, me shumë dashuri, procese pjekurimi të lirisë së tij, të përgatitjes, të rritjes së tërësishme, të kultivimit të autonomisë së njehmendtë. Vetëm kështu ai fëmijë do të ketë në vetvete elementet për të cilat ka nevojë që të dijë të mbrohet dhe të veprojë me inteligjencë e mendjemprehtësi në rrethana të vështira. Prandaj pikëpyetja e madhe nuk është se ku gjendet fizikisht fëmija, me kë gjendet në këtë moment, por ku gjendet në një kuptim ekzistencial, ku është i pozicionuar nga këndvështrimi i bindjeve të tij, i objektivave të tij, i dëshirave të tij, i planit të tij të jetës. Prandaj pyetjet që u bëj prindërve janë: «A përpiqemi të kuptojmë “ku” janë me të vërtetë fëmijët në ecjen e tyre? Ku është realisht shpirti i tyre, a e dimë? Dhe sidomos: a duam ta dimë?».^[292]

262. Sikur pjekuria të ishte vetëm zhvillimi i diçkaje që përmbahet në kodin gjenetik, nuk do të kishte shumë punë për t'u bërë.

Maturia, gjykimi dhe urtia nuk varen prej faktorëve thjeshtë sasiorë të rritjes, por prej një zinxhiri të tërë elementesh që përmbliidhen në jetën e brendshme të personit; për të qenë më të saktë, në qendrën e lirisë së tij. Është e pashmangshme që çdo fëmijë të na befasojë me planet që burojnë prej kësaj lirie, që t'i prishë skemat tona, dhe është mirë që kjo të ndodhë. Edukimi përfshin detyrën për të nxitur liri të përgjegjshme, që në pikat e kryqëzimit të dinë të zgjedhin me urti dhe zgjuarsi; persona që të kuptojnë pa rezerva se jeta e tyre dhe ajo e bashkësisë së tyre është në duart e tyre dhe se kjo liri është një dhuratë e pamasë.

FORMIMI ETIK I FËMIJËVE

263. Edhe pse prindërit kanë nevojë për shkollën që t'u sigurojnë një arsimim bazë fëmijëve të tyre, s'mund ta delegojnë kurrë krejtësisht formimin e tyre moral. Zhvillimi afektiv dhe etik i një personi kërkon një përvojë themelore: të besojë se prindërit e tij janë të denjë për besim. Kjo përbën një përgjegjësi edukative: me dashurinë e dëshminë të krijohet besim te fëmijët, të frymëzohet në ta një respekt plot dashuri. Kur një

fëmijë s'ndien më se është i çmueshëm për prindërit e tij pavarësisht se është i papërsosur, ose nuk percepton se ata ushqejnë një shqetësim të sinqertë për të, kjo krijon plagë të thella që shkaktojnë shumë vështirësi në pjekurimin e tij. Kjo mungesë, kjo braktisje afektive, shkakton një dhimbje më të thellë se sa një qortim i mundshëm që mund të marrë për një veprim të keq.

264. Detyra e prindërve përfshin një edukim të vullnetit e një zhvillim të zakoneve të mira e të prirjeve afektive në dobi të së mirës. Kjo kërkon që të paraqiten si të dëshirueshme sjellje të cilat duhet të mësohen e prirje që duhet të piquen. Bëhet fjalë për një proces që shkon nga papërsosmëria drejt një plotësie më të madhe. Dëshira për t'iu përshtatur shoqërisë apo zakoni për të hequr dorë nga një kënaqje e menjëhershme për t'iu përshtatur një norme e për të siguruar një bashkëjetesë të mirë, është në vetvete një vlerë fillestare që krijon kushtet për t'u lartësuar pastaj drejt vlerave më të larta. Formimi moral duhet të realizohet gjithmonë me metoda vepruese e me një dialog edukues që përfshin ndjeshmërinë e gjuhën përkatëse të fëmijëve. Ky formim duhet të

zbatohet në mënyrë induktive, që fëmija ta zbulojë vetë rëndësinë e vlerave, parimeve dhe normave të caktuara, në vend që t'i imponohen si të vërteta të padiskutueshme.

265. Për të vepruar mirë nuk mjafton “të gjykojmë në mënyrë të përshtatshme” apo të dimë me qartësi se çfarë duhet të bëjmë, megjithëse kjo është parësore. Shumë herë jemi jo koherentë me bindjet tona personale, madje edhe kur ato janë të forta. Sado që ndërgjegjja të na diktojë një gjykim të caktuar moral, nganjëherë kanë më shumë fuqi gjëra të tjera që na tërheqin, nëse nuk kemi arritur që e mira e pranuar prej mendjes të rrënjohet në ne si prirje e thellë afekvite, si shije për të mirën që peshkon më shumë se tërheqje të tjera dhe që na bën të perceptojmë se ajo të cilën e kemi pranuar si të mirë është e tillë edhe “për ne” këtu e tani. Një formim etik efikas kërkon që t'i tregohet personit se deri në çfarë pike i leverdis atij vetë të veprojë mirë. Sot është shpesh jo efikase të kërkojmë diçka që lyp përpjekje e vetëmohime, pa treguar qartë të mirën që mund të arrihet me këtë.

266. Është e nevojshme të pihen disa zakone. Edhe zakonet e fituara në kohën e fëmijërisë kanë një funksion pozitiv, duke lejuar që vlerat e mëdha të përbrendësuara të kthehen në sjellje të jashtme të shëndosha e të qëndrueshme. Dikush mund të ketë ndjenja shoqërore dhe një gatishmëri të mirë ndaj të tjerëve, por nëse për shumë kohë nuk është mësuar me këmbëngulje prej të rriturve që të thotë “të lutem”, “me leje”, “faleminderit”, prirja e tij e mirë e brendshme nuk do të përkthehet lehtë në këto shprehje. Forcimi i vullnetit dhe përsëritja e veprimeve të caktuara përbëjnë sjelljen morale, dhe pa përsëritjen e vetëdijshme, të lirë dhe të çmuar të disa sjelljeve të mira nuk kryhet edukimi për këtë sjellje. Motivimet, apo tërheqja që ndiejmë nga një vlerë e caktuar, nuk bëhen virtyte pa këto akte të movituara në mënyrën e duhur.

267. Liria është diçka madhështore, por mund ta humbasim atë. Edukimi moral është një kultivim i lirisë përmes propozimeve, motivimeve, zbatimeve praktike, shtytjeve, vlerësimeve, shembujve, modeleve, simboleve, përsiatjeve, nxitjeve, rishikimeve të mënyrës së të vepruarit e dia-

logjeve që i ndihmojnë personat të zhvillojnë ato parime të brendshme të qëndrueshme që mund të nxisin për ta bërë vetvetiu të mirën. Virtyti nuk është një bindje që është shndërruar në një parim të brendshëm dhe të qëndrueshëm të të vepruarit. Prandaj, jeta e virtytshme përbën lirinë, e forcon dhe e edukon atë, duke mos lejuar që personi të bëhet skllav i prirjeve kompulsive çnjerëzuese dhe antishoqërore. Në të vërtetë, vetë dinjiteti njerëzor kërkon që secili «të veprojë sipas zgjedhjeve të vetëdijshme e të lira, pra i nxitur dhe i përcaktuar nga bindje personale».^[293]

VLERA E NDËSHKIMIT SI NXITJE

268. Po ashtu, është e domosdoshme të sensibilizohet fëmija dhe adoleshenti që të kuptojë se veprimet e këqija kanë disa pasoja. Duhet të rizgjohet aftësia për ta vënë veten në vendin e tjetrit dhe për t'u penduar për vuajtjen e tij kur i është bërë keq. Disa ndëshkime – ndaj sjelljeve antishoqërore agresive – mund ta arrijnë pjesërisht këtë qëllim. Është e rëndësishme të orientohet fëmija me vendosmëri për të kërkuar falje dhe për ta ndrequr dëmin e shkaktuar të

tjerëve. Kur rrugëtimi edukues tregon frytet e veta në një pjekurim të lirisë personale, vetë fëmija në njëfarë pike do të fillojë të pranojë me mirënjohje se ka qenë një gjë e mirë për të që të rritet në një familje si dhe të durojë kërkesat e paraqitura nga gjithë procesi edukativ.

269. Qortimi është një nxitje kur në të njëjtën kohë vlerësohen dhe njihen përpjekjet dhe kur fëmija zbulon se prindërit e tij mbajnë të gjallë një besim të durueshëm. Një fëmijë i qortuar me dashuri ndihet i konsideruar, percepton se është dikush, ndien se prindërit e tij i njohin potencialitetet e tij. Kjo nuk kërkon që prindërit të jenë të papërllyer, por që të dinë t'i pranojnë me përvujtëri kufizimet e veta dhe të dëftojnë përpjekjen e tyre personale për të qenë më të mirë. Por një dëshmi për të cilën fëmijët kanë nevojë nga ana e prindërve është që ata të mos lejojnë të bëhen pre e zemërimit. Fëmija që bën një veprim të keq, duhet të qortohet, por kurrë si një armik apo si dikush mbi të cilin tjetri shkarkon agresivitetin e vet. Gjithashtu, një i rritur duhet të pranojë se disa veprime të këqija janë të lidhura me brishtësitë dhe me kufizimet përkatëse të moshës. Prandaj

do të ishte i dëmshëm një qëndrim vazhdimisht ndëshkues, që nuk do të ndihmonte për t'u perceptuar rëndësia e ndryshme e veprimeve dhe do të shkaktonte shkurajim e acarim: «Ju, o prindër, mos i hidhëroni fëmijët tuaj» (Ef 6,4; krh. Kol 3,21).

270. Gjëja themelore është që disiplina të mos shndërrohet në një cungim të dëshirës, por në një nxitje për të shkuar gjithmonë përtej. Si t'i integrojmë disiplinën dhe dinamizmin e brendshëm? Si të bëjmë që disiplina të jetë një kufizim konstruktiv i ecjes që duhet të ndërmarrë një fëmijë dhe jo një mur që e asgjëson apo një përmasë e edukimit që e pengon? Duhet të dimë të gjejmë një ekuilibër mes dy skajeve njësoj të dëmshme: njëri është të pretendojmë që të ndërtojmë një botë sipas dëshirave të fëmijës, i cili rritet duke u ndier subjekt të drejtash por jo përgjegjësish. Skaji tjetër është ta bëjmë të jetojë pa vetëdijen për dinjitetin e tij, për identitetin e tij të posaçëm dhe për të drejtat e tij, i torturuar prej detyrave dhe i nënshtruar për të realizuar dëshirat e të tjerëve.

271. Edukimi moral përfshin edhe atë që t'i kërkohej një fëmije apo një të riu vetëm ato gjëra që nuk përbëjnë për të një sakrificë të pamasë, t'i kërkohej vetëm ajo dozë përpjekjeje që nuk shkakton inat apo veprime thjesht të detyruara. Rrugëtimi i zakonshëm është të propozohen hapa të vegjël që mund të kuptohen, të pranohen dhe të çmohen, si dhe të kërkojnë një vetëmohim të përshtatshëm. Përndryshe, duke kërkuar tepër, nuk arrihet asgjë. Personi, sapo të mund të lirohet prej autoritetit, ndoshta nuk do të veprojë më mirë.

272. Formimi etik nganjëherë shkakton përbuzje për arsye të përvojave të braktisjes, të zhgënjimit, të mangësisë afektive, apo të një imazhi të keq të prindërve. Projektohen në vlerat etike imazhet e shtrembëruara të figurave të babait dhe të nënës, ose dobësitë e të rriturve. Duhet t'i ndihmojmë adoleshentët që të zbatojnë analogjinë: vlerat përmbushen në mënyrë të veçantë prej disa personave shumë shembullorë, por realizohen edhe në mënyrë të papërsosur e në shkallë të ndryshme. Në të njëjtën kohë, meqenëse

rezistencat e të rinjve janë shumë të lidhura me përvoja negative, duhet t'i ndihmojmë të përshkojnë një rrugë shërimi të kësaj bote të brendshme të plagosur, që të arrijnë kuptimin e pajtimin me personat dhe shoqërinë.

273. Kur propozojmë vlerat, duhet të ecim pak nga pak, të përparojmë në mënyra të ndryshme sipas moshës dhe mundësive konkrete të personave, pa pretenduar që të zbatojmë metodologji të ngurta dhe të pandryshueshme. Ndihtesat e çmueshme të psikologjisë dhe të shkencave të edukimit tregojnë se nevojitet një proces gradual në arritjen e ndryshimeve të sjelljes, por edhe se liria ka nevojë të adresohet e të nxitet, sepse nëse lihet vetëm nuk mund të garantojë pjekurimin e vet. Liria e pozicionuar, reale, është e kufizuar dhe e kushtëzuar. Nuk është një aftësi e pastër për të zgjedhur të mirën me vetvetishmëri të plotë. Jo gjithmonë bëhet siç duhet dallimi mes aktit "të vullnetshëm" dhe aktit "të lirë". Dikush mund të dojë diçka të mbrapshtë me një forcë të madhe vullneti, por për shkak të një pasioni të parezistueshëm apo të një edukimi të keq. Në këtë rast, vendimi i tij është shumë i vullnetshëm, nuk i kundërshton prirjes së

vullnetit të tij, por nuk është i lirë, sepse e ka pothuajse të pamundur të mos e zgjedhë atë të keqe. Është ajo që ndodh me një vartës kompulsiv prej drogës. Kur e dëshiron e bën këtë me të gjitha forcat e veta, por është aq i kushtëzuar sa për momentin nuk është i aftë të marrë një vendim të ndryshëm. Prandaj vendimi i tij është i vullnetshëm, por jo i lirë. Nuk ka kuptim “të lejojmë që të zgjedhë me liri”, meqë faktikisht nuk mund të zgjedhë, dhe ta vëmë para drogës nuk bën tjetër veçse shton vartësinë. Ka nevojë për ndihmën e të tjerëve dhe të një ecjeje edukative.

JETA FAMILJARE SI KONTEKST EDUKUES

274. Familja është shkolla e parë e vlerave njerëzore, ku mësohet përdorimi i mirë i lirisë. Ekzistojnë prirje të pjekura në fëmijëri të cilat mbushin thellësinë e një personi dhe mbeten për gjithë jetën si një emocion i favorshëm ndaj një vlere apo si një refuzim i vetvetishëm i disa sjelljeve të caktuara. Shumë persona veprojnë për gjithë jetën në njëfarë mënyre sepse e konsiderojnë të vlefshme atë mënyrë të vepruari që kanë përvetësuar që prej fëmijërisë, si për ozmozë: “Mua më kanë mësuar kështu”; “kjo është ajo që më kanë mësuar të bëj”. Në

mjedisin familjar personi mund të mësojë të shohisë në mënyrë kritike mesazhet e mjeteve të ndryshme të komunikimit. Mjerisht, shumë herë disa programe televizive apo disa forma reklamash ndikojnë negativisht dhe dobësojnë vlerat e marra në jetën familjare.

275. Në epokën aktuale, në të cilën mbretërojnë ankthi dhe nguti teknologjik, detyrë shumë e rëndësishme e familjeve është të edukojnë në aftësinë për të pritur. Nuk bëhet fjalë për t'u ndaluar fëmijëve që të luajnë me dispozitivët elektronikë, por për të gjetur mënyrën që të nxitet në ta aftësia për të diferencuar logjikat e ndryshme dhe për të mos zbatuar shpejtësinë dixhitale në çdo fushë të jetës. Të shtysh për më vonë nuk do të thotë të mohosh dëshirën, por të vonosh plotësimin e saj. Kur fëmijët apo adoleshentët nuk edukohen për të pranuar se disa gjëra duhet të presin, bëhen mujsharë, ia nënshtrajnë gjithçka përmbushjes së nevojave të tyre të menjëhershme dhe rriten me vesin e "gjithçka dhe menjëherë". Ky është një mashtrim i madh që nuk favorizon lirinë, por e intoksikon atë. Ndërsa, kur ata edukohen të mësojnë që t'i shtyjnë disa gjëra dhe të presin momentin e përshtatshëm, u mëso-

het se çfarë do të thotë të jesh zot i vetvetes, autonom para shtytjeve vetjake. Kështu, kur fëmija përjeton se mund të marrë përsipër vetveten, pasuron vetëvlerësimin e vet. Në të njëjtën kohë, kjo i mëson të respektojë lirinë e të tjerëve. Natyrisht, kjo nuk do të thotë të pretendojmë prej fëmijëve që të veprojnë si të rritur, por as nuk duhet ta përçmojmë aftësinë e tyre për t'u rritur në pjekurinë e një lirie të përgjegjshme. Në një familje të shëndoshë, kjo praktikë zbatohet në mënyrë të zakonshme nëpërmjet kërkesave të bashkëjetesës.

276. Familja është mjedisi i shoqërizimit parësor, sepse është vendi i parë në të cilin njeriu mëson të vendoset përballë tjetrit, të dëgjojë, të bashkëndajë, të durojë, të respektojë, të ndihmojë, të bashkëjetojë. Detyra edukative duhet të ngjallë ndjenjën e botës dhe të shoqërisë si “mjedis familjar”, është një edukim që njeriu të dijë “të banojë”, përtej kufijve të shtëpisë së vet. Në kontekstin familjar mësohet të rifitohet afërsia, mësohet përkujdesja, përshëndetja. Aty prishet rrethi i parë i egoizmit vdekjeprurës për të pranuar se jetojmë së bashku me të tjerë, me të tjerë që janë të denjë për vëmendjen tonë,

për mirësjelljen tonë, për dashurinë tonë. Nuk ka lidhje shoqërore pa këtë përmasë të parë të përditshme, pothuajse mikroskopike: të qëndruarit së bashku në afërsi, duke u kryqëzuar në momente të ndryshme të ditës, duke u shqetësuar për atë që u intereson të gjithëve, duke ndihmuar njëri-tjetrin në gjërat e vogla të përditshme. Familja duhet të shpikë çdo ditë mënyra të reja për të nxitur njohjen e ndërsjellë.

277. Në mjedisin familjar mund edhe të ndryshohen zakonet e konsumit në mënyrë që personat të kujdesen së bashku për shtëpinë e përbashkët: «Familja është subjekti protagonist i një eklogjie të tërësishme, sepse është subjekti shoqëror parësor, që përmban brenda vetes dy parimet-bazë të qytetërimit njerëzor në tokë: parimin e bashkimit dhe parimin e frytshmërisë».^[294] Po ashtu, momentet e vështira dhe të rënda të jetës familjare mund të jenë shumë edukativë. Është ajo që ndodh, për shembull, kur arrin një sëmundje, sepse «përballë sëmundjes, edhe në familje lindin vështirësi, për shkak të dobësisë njerëzore. Por, në përgjithësi, koha e sëmundjes bën që të rritet forca e lidhjeve familjare. [...] Një edukim që mbron prej

ndjeshmërisë për sëmundjen njerëzore, e than zemrën. Dhe bën që fëmijët të jenë “të anestezizuar” ndaj vuajtjes së tjetrit, të paaf-të të ballafaqohen me vuajtjen dhe të jetojnë përvojën e kufizimit».^[295]

278. Takimi edukativ mes prindërve dhe fëmijëve mund të lehtësohet apo dëmtohet prej teknologjive të komunikimit dhe të zbavitjes, gjithnjë e më të sofistikuar. Kur përdoren mirë mund të jenë të dobishme për të ndërlidhur anëtarët e familjes pavarësisht prej largësisë. Kontaktet mund të jenë të shpeshta dhe të ndihmojnë që të zgjidhen vështirësi.^[296] Por duhet të jetë e qartë se nuk zëvendësojnë e as nuk mbulojnë nevojën e dialogut më personal dhe të thellë që kërkon kontaktin fizik, ose të paktën, zërin e personit tjetër. E dimë se nganjëherë këto mjete largojnë në vend që të afrojnë, si atëherë kur në orën e ngrënies secili është i përqendruar në celularin e vet, ose si atëherë kur njërin prej bashkëshortëve e merr gjumi duke pritur tjetrin, i cili kalon orë të tëra me ndonjë dispozitiv elektronik. Në familje, edhe kjo duhet të jetë arsye dialogu dhe marrëveshjes, që të lejojnë t'i jepet përparësi takimit të anëtarëve të saj pa rënë

në ndalesa të paarsyeshme. Sidoqoftë, nuk mund të shpërfillen rreziqet e formave të reja të komunikimit për fëmijët dhe adoleshentët, që nganjëherë i bëjnë ata të pavullnetshëm, të shkëputur prej botës reale. Ky “autizëm teknologjik” i vë më lehtë para rrezikut të manipulimit nga ata që përpiqen të hyjnë në intimitetin e tyre me interesa egoiste.

279. Nuk është mirë as që prindërit të bëhen qenie të gjithëpushtetshme për bijtë e tyre, që do të mund të kishin besim vetëm në ta, sepse kështu pengojnë një proces të përshtatshëm shoqërizimi dhe pjekurimi afektiv. Për ta bërë efikase zgjatjen e atësisë dhe të amësisë drejt një realiteti më të gjerë, «bashkësitë e krishtera janë të thirrura t’i japin mbështetje misionit edukativ të familjeve»,^[297] në mënyrë të veçantë nëpërmjet katekezës së fillimit të krishterë. Për të favorizuar një edukim të tërësishëm kemi nevojë «të gjallërojmë besëlidhjen mes familjeve dhe bashkësisë së krishterë».^[298] Sinodi ka dashur të vërë në dukje rëndësinë e shkollave katolike, që «kryejnë një funksion jetësor duke ndihmuar prindërit në detyrën e tyre për të edukuar fëmijët. [...] Shkollat katolike duhet të nxiten në misionin e tyre

për të ndihmuar nxënësit që të rriten si të rritur të pjekur që mund ta shohin botën me vështrimin e dashurisë së Jezusit dhe që ta kuptojnë jetën si një thirrje për t'i shërbyer Hyjit».^[299] Në këtë kuptim, «duhen pohuar me vendosmëri liria e Kishës për të mësuar doktrinën e vet dhe e drejta për kundërshtim ndërgjegjeje nga ana e edukatorëve».^[300]

PO, EDUKIMIT SEKSUAL

280. Koncili II i Vatikanit paraqiste nevojën për «një edukim pozitiv dhe të matur seksual» që të arrinte tek fëmijët dhe adoleshentët «pak nga pak moshë e tyre rritet» dhe «duke mbajtur parasysh përparimin e psikologjisë, të pedagogjisë dhe të didaktikës».^[301] Duhet të pyesim veten nëse institucionet tona edukative e kanë marrë përsipër këtë sfidë. Është e vështirë të mendohet edukimi seksual në një epokë në të cilën ekziston prirja për të banalizuar dhe varfëruar seksualitetin. Do të mund të kuptohej vetëm në kuadrin e një edukimi në dashuri, në dhurim të ndërsjellë. Në këtë mënyrë gjuha e seksualitetit nuk shihet e varfëruar në mënyrë të trishtë, por e ndriçuar. Shtytja seksuale mund të kultivo-

het në një rrugëtim njohjeje të vetvetes dhe në zhvillimin e një aftësie për të zotëruar vetveten, që të mund të ndihmojnë për të nxjerrë në pah aftësi të çmueshme gëzimi dhe takimi plot dashuri.

281. Edukimi seksual jep informacion, por pa harruar se fëmijët dhe të rinjtë nuk kanë arritur një pjekuri të plotë. Informacioni duhet të arrijë në momentin e përshtatshëm dhe në një mënyrë të përshtatshme për fazën që jetojnë. Nuk shërben për gjë t'i mbushim me të dhëna pa zhvillimin e një ndjenje kritike para një sulmi propozimesh, para pornografisë pa kontroll dhe mbingarkesës me stimuj që mund ta gjymtojnë seksualitetin. Të rinjtë duhet të mund të kuptojnë se janë të bombarduar nga mesazhe që nuk kërkojnë të mirën e tyre dhe pjekurinë e tyre. Duhet t'i ndihmojmë të njohin dhe të kërkojnë ndikimet pozitive, në po atë kohë në të cilën distancohen nga gjithçka që e deformon aftësinë e tyre për të dashur. Po ashtu, duhet të pranojmë se «nevoja për një gjuhë të re dhe më të përshtatshme paraqitet para së gjithash në momentin e paraqitjes së temës së seksualitetit fëmijëve dhe adoleshentëve».^[302]

282. Një edukim seksual që ruan një lloj ndrojtje të shëndoshë ka një vlerë të pamasë, edhe pse sot disa mendojnë se është diçka e kohëve të vjetra. Është një mbrojtje natyrore e personit që ruan brendësinë e vet dhe nuk lejon të shndërrohet thjesht në një objekt. Pa këtë ndrojtje, mund t'i kthejmë ndjenjat dhe seksualitetin në obsesione që na përqendrojnë vetëm në gjenitalitetin, në ndjeshmëri të sëmura që e deformojnë aftësinë tonë për të dashur dhe në forma të ndryshme të dhunës seksuale që na bëjnë të trajtohem në mënyrë jo njerëzore ose të dëmtojmë të tjerët.

283. Shpesh edukimi seksual përqendrohet në ftesën për "t'u mbrojtur", duke kërkuar një "seks të sigurt". Këto shprehje përçojnë një qëndrim negativ drejt qëllimit natyror prokrijues të seksualitetit, a thua se një fëmijë i mundshëm është një armik prej të cilit njeriu duhet të mbrohet. Kështu nxitet agresiviteti narcizist në vend të mirëpranimi. Është diçka e papërgjegjshme çdo ftesë drejtuar adoleshentëve për të luajtur me trupat e tyre dhe dëshirat e tyre, a thua se kanë pjekurinë, vlerat, angazhimin e ndërsjellë dhe objektivat tipike të mar-

tesës. Kështu ata nxiten lehtazi që ta përdorin personin tjetër si objekt përvojash për të mbushur mangësitë dhe kufizimet e mëdha. Ndërsa është e rëndësishme t' u mësojmë një rrugëtim në lidhje me shprehjet e ndryshme të dashurisë, kujdesin e ndërsjellë, ëmbëlsinë në plot respekt, komunikimin e pasur me kuptim. Në të vërtetë, e gjithë kjo e përgatit personin për një dhurim të vetvetes të tërësishëm dhe zemërgjerë që do të shprehet, pas një angazhimi publik, në dhurimin e trupave. Bashkimi seksual në martesë do të shfaqet kështu si shenjë e një angazhimi totalizues, të pasuruar nga e gjithë ecja e mëparshme.

284. Nuk duhet t' i mashtrojmë të rinjtë duke i bërë të pështjellojnë planet: tërheqja «krijon, për momentin, një iluzion bashkimi, megjithatë pa dashuri ky “bashkim” lë dy qenie të huaja për njëra-tjetrën dhe të ndara si më parë».^[303] Gjuha e trupit kërkon praktikën e durueshme që na lejon t' i interpretojmë dhe t' i edukojmë dëshirat tona për t' u dhuruar me të vërtetë. Kur dikush pretendon të dhurojë gjithçka menjëherë është e mundshme që të mos dhurojë asgjë. Një gjë është t' i kuptojmë dobësitë e moshës

apo pështjellimet e saj, tjetër gjë është t'i nxisim adoleshentët ta zgjasin papjekurinë e mënyrës së tyre për të dashur. Por kush flet sot për këto gjëra? Kush është i aftë t'i marrë seriozisht të rinjtë? Kush i ndihmon ata të përgatiten seriozisht për një dashuri të madhe e bujare? Edukimi seksual merret tepër me mendjelehtësi.

285. Edukimi seksual duhet të përfshijë edhe respektin e vlerësimin për të ndryshmen, që i tregon secilit mundësinë për ta kapërcyer mbylljen në kufizimet e veta për t'iu hapur pranimit të tjetrit. Përtej vështirësive të kuptueshme që mund të jetojë secili, duhet t'i ndihmojmë personat ta pranojnë trupin e tyre ashtu siç është krijuar, sepse «një logjikë e sundimit mbi trupin tonë shndërrohet në një logjikë nganjëherë të hollë të sundimit mbi botën e krijuar [...] Edhe vlerësimi i trupit tonë në femërinë apo mashkullinë e vet është i nevojshëm që të mund ta njohim vetveten në takimin me tjetrin që është i ndryshëm nga ne. Në këtë mënyrë është e mundur ta pranojmë me gëzim dhuratën specifike të tjetrit apo të tjetres, vepër e Hyjit krijues, dhe të pasurohemi në mënyrë të ndërsjellë».^[304] Vetëm duke

e braktisur frikën nga ndryshimi mund të arrijmë të lirohemi prej imanencës së qenies sonë dhe prej tërheqjes nga vetvetja. Edukimi seksual duhet ta ndihmojë personin ta pranojë trupin e vet, në mënyrë që ai të mos pretendojë «të zhdukë ndryshimin seksual sepse nuk di më të ballafaqohet me të».^[305]

286. Nuk mund të shpërfillim as faktin se në paraqitjen e mënyrës sonë të të qenit, femërore apo mashkullore, nuk bashkohen vetëm faktorë biologjikë apo gjenetikë, por edhe shumë elemente që kanë lidhje me temperamentin, me historinë familjare, me kulturën, me përvojat e jetuara, me formimin e marrë, me ndikimet e miqve, familjarëve dhe personave të admiruar, si dhe me rrethana të tjera konkrete që kërkojnë një përpjekje për t'u përshtatur. Është e vërtetë se nuk mund ta ndajmë atë që është mashkullore dhe femërore prej veprës së krijuar nga Hyji, që u paraprin të gjitha vendimeve e përvojave tona dhe ku gjenden elemente biologjike që është e pamundur të shpërfillen. Por është edhe e vërtetë se mashkullorja e femërorja nuk janë diçka e ngurtë. Prandaj është e mundur, për shembull, që mënyra e të qenit mashkullor e burrit të mund t'i përshtatet

me elasticitet kushteve të punës së gruas. Të marrë përsipër disa detyra shtëpiake apo disa aspekte të rritjes së fëmijëve nuk e bën më pak mashkullor, as nuk tregon një dëshitim, një rrëshqitje apo një turp. Duhet t'i ndihmojmë fëmijët t'i pranojnë si normale këto "ndërkëmbime" të shëndosha, që nuk i heqin asnjë dinjitet figurës atërore. Ngurtësia bëhet një teprim i mashkullores apo i femërores, dhe nuk i edukon fëmijët e të rinjtë për ndërsjellshmërinë e mishëruar në kushtet reale të martesës. Kjo ngurtësi, nga ana e vet, mund të pengojë zhvillimin e aftësive të secilit, deri në atë pikë sa të arrijë ta konsiderojë si jo mashkullore përkushtimin në art apo në vallëzim dhe jo femëror kryerjen e një detyre drejtuese. Kjo, faleminderit Hyjit, ka ndryshuar, por në disa vende disa konceptime të pavend vazhdojnë ta kushhtëzojnë lirinë e ligjshme dhe të gjymtojnë zhvillimin e njëmendtë të identitetit konkret të fëmijëve dhe të potencialiteve të tyre.

PËRÇIMI I FESË

287. Edukimi i fëmijëve duhet të karakterizohet nga një ecje e përcimit të fesë, që bëhet e vështirë prej stilit të jetës aktuale,

prej orareve të punës, prej kompleksitetit të botës së sotme, në të cilën shumë njerëz, për të mbijetuar, përballin ritme frenetike.^[306] Pavarësisht kësaj, familja duhet të vazhdojë të jetë vendi ku personat mësojnë të pranojnë arsyet dhe bukurinë e fesë, të luten dhe t'i shërbejnë të afërmit. Kjo fillon me Pagëzimin, në të cilin, siç thoshte Shën Agustini, nënat që çojnë fëmijët e tyre «bashkëpunojnë në lindjen e shenjtë».^[307] Pastaj fillon ecja e rritjes së asaj jete të re. Feja është dhuratë e Hyjit, e marrë në Pagëzim, dhe nuk është rezultati i një veprimi njerëzor, por prindërit janë mjete të Hyjit për pjekurimin e saj dhe zhvillimin e saj. Prandaj «është bukur kur nënat u mësojnë fëmijëve të vegjël t'i japin një puthje Jezusit apo Virgjërës. Sa ëmbëlsi ka në këtë gjest! Në atë moment zemra e fëmijëve shndërrohet në hapësirë lutjeje».^[308] Përçimi i fesë presupozon që prindërit të jetojnë përvojën reale të pasjes besim në Hyjin, të kërimit të tij, të pasjes nevojë për të, sepse vetëm në këtë mënyrë «breznia breznisë do t'ia tregojë veprat e tua dhe do ta shpallin pushtetin tënd» (Ps 144,4) dhe «babai ua mëson fëmijëve besnikërinë tënde» (Is 38,19). Kjo kërkon që të thërrasim veprimin e Hyjit në zemrat, aty ku nuk mund të arrijmë. Kokrra e sinapit, farë

shumë e vogël, bëhet një pemë e madhe (krh. Mt 13,31-32), dhe kështu shohim shpërpjesëtimin mes veprimit dhe efektit të tij. Atëherë dimë se nuk jemi pronarët e dhuratës por mbarështuesit e saj të kujdesshëm. Megjithatë, angazhimi ynë krijues është një ndihmesë që na lejon të bashkëpunojmë me nismën e Hyjit. Prandaj, «të kihet kujdes që të vlerësohen çiftet, nënat dhe etërit, si subjekte aktive të katekezës [...]. Ndhimesë të madhe jep katekeza familjare, si metodë efikase për t'i formuar prindërit e rinj dhe për t'i bërë ata të vetëdijshëm për misionin e tyre si ungjillizues të familjes së tyre».^[309]

288. Edukimi në fe di t'i përshtatet secilit fëmijë, sepse mjetet e mësuara më parë apo recetat nganjëherë nuk funksionojnë. Fëmijët kanë nevojë për nxitje, për gjeste, për tregime. Adoleshentët zakonisht hyjnë në krizë me autoritetin dhe me normat, prandaj është mirë të nxiten përvojat e tyre personale të fesë dhe t'u jepen atyre dëshmi të ndritshme që spikasin prej vetë bukurisë së tyre. Prindërit që dëshirojnë të shoqërojnë fenë e fëmijëve të tyre janë të vëmendshëm ndaj ndryshimeve të tyre, sepse e dinë se përvoja shpirtërore nuk imponohet por i propozohet lirisë së

tyre. Është themelore që fëmijët të shohin në mënyrë konkrete se për prindërit e tyre lutja është realisht e rëndësishme. Prandaj momentet e lutjes në familje dhe shprehjet e përshpirtërisë popullore mund të kenë forcë më të madhe ungjillizuese se sa të gjitha katekezat dhe të gjitha fjalimet. Dëshiroj t'u shpreh në mënyrë të veçantë mirënjohjen time të gjitha nënave që luten pareshtur, siç bënte shenjtja Monika, për fëmijët që largohen prej Krishtit.

289. Ushtrimi i përcimit të fesë fëmijëve, në kuptimin e lehtësimit të shprehjes së saj dhe rritjes së saj, lejon që familja të bëhet ungjillëzuese, dhe që vetvetiu të fillojë t'ua përçojë atë të gjithë atyre që kanë afër, edhe jashtë vetë mjedisit familjar. Fëmijët që rriten në familje misionare shpesh bëhen misionarë, nëse prindërit dinë ta jetojnë këtë detyrë në mënyrë të tillë që të tjerët t'i ndiejnë afër dhe miqësorë, e kështu që fëmijët të rriten në këtë stil marrëdhënieje me botën, pa hequr dorë prej fesë së tyre dhe prej bindjeve të tyre. Le të kujtojmë se vetë Jezusi hante dhe pinte me mëkatarët (krh. Mk 2,16; Mt 11,19), mund të ndalej e të bisedonte me samaritanen (krh. Gjñ 4,7-26), dhe

ta pranonte Nikodemin natën (krh. Gjn 3,1-21), lejonte t'ia lyente këmbët një grua prostitutë (krh. Lk 7,36-50), dhe nuk ngurronte të prekte të sëmurët (krh. Mk 1,40-45; 7,33). Të njëjtën gjë bënin apostujt e tij, që nuk ishin persona përçmues të të tjerëve, të mbyllur në grupe të vogla të zgjedhurish, të izoluar prej jetës së njerëzve. Ndërsa autoritetet i përndiqnin, ata gëzonin simpatinë e të gjithë popullit (krh. Vap 2,47; 4,21.33; 5,13).

290. «Kështu familja paraqitet si subjekt i veprimit baritor nëpërmjet kumtimit hap-tazi të Ungjillit dhe trashëgimisë së formave të shumta të dëshmisë: solidariteti ndaj të varfërve, hapja ndaj larmisë së personave, ruajtja e botës së krijuar, solidariteti moral e material ndaj familjeve të tjera sidomos ndaj atyre më nevojtarëve, angazhimi për nxitjen e së mirës së përbashkët edhe nëpërmjet shndërrimit të strukturave shoqërore të padrejta, duke nisur prej territorit në të cilin ajo jeton, duke praktikuar veprat e mëshirshme të trupit dhe të shpirtit».^[310] Kjo duhet vendosur në kuadrin e bindjes më të çmueshme të të krishterëve: dashuria e Atit që na mbështet dhe na bën të rritemi, e dëftuar në dhuratën e plotë të Jezusit, i gjallë mes nesh,

që na bën të aftë t'i përballojmë të bashkuar të gjitha stuhitë dhe të gjitha fazat e jetës. Edhe në zemrën e çdo familjeje duhet të bëjmë të jehojë kerygma, në çdo rast të përshtatshëm e të papërshtatshëm, që të ndriçojë ecjen. Të gjithë duhet të mund të themi, duke nisur prej jetës së familjeve tona: «Ne e njohëm dashurinë që Hyji ka kundrejt nesh dhe i besuam asaj» (1 Gjn 4,16). Vetëm duke nisur nga kjo përvojë, baritorja familjare do të mund të arrijë që familjet të jenë në të njëjtën kohë Kisha shtëpiake dhe tharm ungjillëzues në shoqëri.

KAPITULLI I TETË

SHOQËRIMI, SHOSHITJA DHE INTEGRIMI I BRISHTËSISË

291. Etërit sinodalë kanë pohuar se, pa-varësisht se Kisha e konsideron që çdo prishje e lidhjes martesore «është kundër vullnetit të Hyjit, është edhe e vetëdijshme për brishtësinë e shumë bijve të saj».^[311] E ndriçuar prej vështrimit të Krishtit, «Kisha u drejtohet me dashuri atyre që marrin pjesë në jetën e saj në mënyrë jo të plotë, duke pranuar se hiri i Hyjit vepron edhe në jetët e tyre duke u dhënë guximin për të bërë të mirën, për t'u kujdesur me dashuri për njëri-tjetrin dhe për të qenë në shërbim të bashkësisë në të cilën jetojnë e punojnë».^[312] Nga ana tjetër, ky qëndrim është i përforcuar në kontekstin e një Viti Jubilar kushtuar mëshirës. Megjithëse gjithmonë propozon përsosmërisë dhe fton në një përgjigje më

të plotë drejtuar Hyjit, «Kisha duhet t'i shoqërojë me vëmendje e kujdes bijtë e saj më të brishtë, të shënuar prej dashurisë së plagosur apo të humbur, duke dhuruar përsëri besim e shpresë, si drita e farit të një porti apo e një flakëze vendosur mes njerëzve për të ndriçuar ata që kanë humbur drejtimin apo gjenden në mes të stuhisë».^[313] Të mos harrojmë se shpesh puna e Kishës i ngjason asaj të një spitali fushimi.

292. Martesa e krishterë, refleksi i bashkimit mes Krishtit e Kishës së tij, realizohet plotësisht në bashkimin mes një burri e një gruaje, që i dhurohen njëri-tjetrit në një dashuri ekskluzive dhe besnikërinë e lirë, i përkasin njëri-tjetrit deri në vdekje dhe i hapen përçimit të jetës, shuguruar prej sakramentit që u jep atyre hirin për t'u formuar si Kishë shtëpiake dhe tharm i jetës së re për shoqërinë. Forma të tjera të bashkimit i kundërshtojnë rrënjësisht këtij ideal, ndërsa disa e realizojnë atë të paktën në mënyrë të pjesshme dhe të përafërt. Etërit sinodalë kanë pohuar se Kisha nuk lë pa vlerësuar elementet përbërës në ato situata që s'i përgjigjen ende ose jo më mësimit të saj në lidhje me martesën.^[314]

293. Etërit kanë marrë në shqyrtim edhe situatën e veçantë të një martese vetëm civile ose, duke mbajtur parasysh ndryshimet, edhe atë të një bashkëjetese të thjeshtë në të cilën, «kur bashkimi arrin një qëndrueshmëri të ndjeshme nëpërmjet një lidhjeje publike, karakterizohet nga një dashuri e thellë, nga përgjegjësia ndaj fëmijëve, nga aftësia për të kapërcyer provat, mund të shihet si një rast për t' u shoqëruar në zhvillimin drejt sakramentit të martesës».^[315] Nga ana tjetër, është diçka shqetësuese që shumë të rinj sot nuk kanë besim në martesën dhe bashkëjetojnë duke e shtyrë në mënyrë të papërcaktuar angazhimin bashkëshortor, ndërsa të tjerë i japin fund angazhimit të marrë përsipër dhe menjëherë krijojnë një të ri. Ata «që bëjnë pjesë në Kishë kanë nevojë për një vëmendje baritore të mëshirshme dhe inkurajuese».^[316] Në të vërtetë, Barinjve u takon jo vetëm nxitja e martesës së krishterë, por edhe «shoshitja baritore e situatave të shumë personave që nuk e jetojnë më këtë realitet», për «të hyrë në dialog baritor me këta persona me qëllim që të vihen në dukje elementet e jetës së tyre që mund të çojnë në

një hapje më të madhe ndaj Ungjillit të martesës në plotësinë e vet».^[317] Në shoshitjen baritore është mirë «të identifikohen elemente që mund të favorizojnë ungjillëzimin dhe rritjen njerëzore e shpirtërore».^[318]

294. «Zgjedhja e martesës civile ose, në raste të ndryshme, e bashkëjetesës së thjeshtë, shumë shpesh nuk motivohet nga paragjykime apo rezistenca ndaj bashkimit sakramental, por nga situata kulturore apo rastësore».^[319] Në këto situata do të mund të vlerësohen ato shenja dashurie që në ndonjë mënyrë reflektojnë dashurinë e Hyjit.^[320] E dimë se «është në rritje të vazhdueshme numri i atyre që, pasi kanë jetuar së bashku për një kohë të gjatë, kërkojnë kremtimin e martesës në kishë. Bashkëjetesa e thjeshtë shpesh zgjidhet për shkak të mendësisë së përgjithshme që është kundër institucioneve dhe angazhimeve përfundimtare, por edhe për të pritur një siguri ekzistenciale (punë apo pagë e qëndrueshme). Në fund, në vende të tjera, bashkimet faktike janë shumë më të shumta, jo vetëm për arsye të mospranimit të vlerave të familjes dhe të martesës, por sidomos se martesa perceptohet si një luks, për kushtet shoqërore, kështu

që mjerimi material i shtyn njerëzit të jetojnë bashkime faktike».^[321] Sidoqoftë, «të gjitha këto situata duhet t'i përballojmë në mënyrë konstruktive, duke u përpjekur t'i shndërrojmë në mundësi ecjeje drejt plotësisë së martesës dhe të familjes në dritën e Ungjillit. Bëhet fjalë që t'i pranojmë dhe t'i shoqërojmë ato me durim dhe delikatesë».^[322] Është ajo që ka bërë Jezusi me samaritanen (krh. Gjn 4,1-26): i drejtoi një fjalë dëshirës së saj për dashuri të vërtetë, që ta lironte nga gjithçka që e errësonte jetën e saj dhe ta udhëhiqte drejt gëzimit të plotë të Ungjillit.

295. Në këtë linjë, Shën Gjon Pali II propozonte të ashtuquajturin "ligj të gradualitetit", me vetëdijen se qenia njerëzore «e njeh, e do dhe e realizon të mirën morale sipas etapave të rritjes».^[323] Nuk është një "gradualitet i ligjit", por një gradualitet në ushtrimin e matur të akteve të lira në subjekte që nuk janë në gjendje të kuptojnë, të çmojnë apo të praktikojnë plotësisht kërkesat objektive të ligjit. Sepse edhe ligji është dhuratë e Hyjit që tregon rrugën, dhuratë për të gjithë pa përjashtim që mund të jetojë me forcën e hirit, edhe pse çdo qenie njerëzore «përparon gradualisht me inte-

grimin progresiv të dhuratave të Hyjit dhe të kërkesave të dashurisë së tij përfundimtare e absolute në krejt jetën personale dhe shoqërore të njeriut».^[324]

SHOSHITJA E SITUATAVE

TË QUAJTURA “TË PARREGULLTA”^[325]

296. Sinodi u është referuar situatave të ndryshme të brishtësisë apo papërsosmërisë. Në lidhje me këtë, dëshiroj të kujtoj këtu atë që kam dashur t’ia paraqes me qartësi gjithë Kishës, që të mos na ndodhë të gabojmë rrugë: «dy logjika përshkojnë gjithë historinë e Kishës: mënjanimi dhe riintegrimi [...]. Rruga e Kishës, prej Konkilit të Jerusalemit e më tutje, është gjithmonë ajo e Jezusit: e mëshirës dhe e integritit [...]. Historia e Kishës është ajo që të mos dënojë përjetësisht askënd; të përhapë mëshirën e Hyjit te të gjithë personat që e kërkojnë atë me zemër të sinqertë [...]. Sepse dashuria e vërtetë është gjithmonë e pamerituar, e pakushtëzuar dhe falas!».^[326] Prandaj, «duhet t’i shmangim gjykimet që nuk mbajnë parasysh kompleksitetin e situatave të ndryshme, dhe është e nevojshme të jemi të vëmendshëm ndaj mënyrës me të cilën personat jeto-

jnë e vuajnë për arsye të gjendjes së tyre».^[327]

297. Bëhet fjalë që t'i integrojmë të gjithë, duhet ta ndihmojmë secilin që të gjejë mënyrën e vet për të marrë pjesë në bashkësinë kishtare, që të ndihet objekt i një mëshire "të pamerituar, të pakushtëzuar dhe falas". Askush nuk mund të dënohet përgjithmonë, sepse kjo nuk është logjika e Ungjillit! Nuk e kam fjalën vetëm për të divorcuarit që jetojnë një bashkim të ri, por për të gjithë, në çfarëdo situatë që të gjenden. Natyrisht, nëse dikush e paraqet një mëkat objektiv sikur të bënte pjesë në idealin e krishterë, ose dëshiron të imponojë diçka të ndryshme prej asaj që mëson Kisha, nuk mund të pretendojë të bëjë katekezë apo të predikojë, dhe në këtë kuptim ka diçka që e ndan prej bashkësisë (krh. Mt 18,17). Ka nevojë ta dëgjojë përsëri kumtimin e Ungjillit dhe ftesën për kthim. Por madje edhe për këtë person mund të ketë ndonjë mënyrë për të marrë pjesë në jetën e bashkësisë: në angazhime shoqërore, në mbledhje lutjeje, ose sipas asaj që nisma e tij personale, së bashku me shoshitjen e Bariut, mund të sugjerojë. Në lidhje me mënyrën për të trajtuar situatat e ndryshme të quaj-

tura “të parregullta”, Etërit sinodalë kanë arritur një marrëveshje të përgjithshme, që e mbështes: «Për sa i përket një kontakti bari-tor me personat që kanë lidhur martesë civi-le, që janë të divorcuar dhe të rimartuar, ose që thjesht bashkëjetojnë, i takon Kishës t’u zbulojë atyre pedagogjinë hyjnore të hirit në jetën e tyre dhe t’i ndihmojë ata që të arrijnë plotësinë e planit të Hyjit në ta»,^[328] gjith-monë e mundur me forcën e Shpirtit Shenjt.

298. Të divorcuarit që jetojnë një bashkim të ri, për shembull, mund të gjenden në situa-ta shumë të ndryshme, që nuk duhet të kata-logohen apo të përmbyllen në pohime tepër të ngurta pa i lënë hapësirë një shoshitjeje të përshtatshme personale dhe baritore. Një gjë është një bashkim i dytë i përforcuar në kohë, me fëmijë të tjerë, besnikëri të provuar, me përkushtim bujar, angazhim të krishterë, vetëdije për parregullsinë e situatës perso-nale dhe vështirësi të madhe për t’u kthyer prapa pa ndier në ndërgjegje se do të bihej në gabime të reja. Kisha njeh situata në të cilat «burri dhe gruaja, për arsye serioze – si-kurse, për shembull, edukimi i fëmijëve – nuk mund ta plotësojnë detyrimin e ndarjes».^[329] Është edhe rasti i atyre që kanë bërë për-

pjekje të mëdha për ta shpëtuar martesën e parë dhe kanë pësuar një braktisje të padrejtë, ose ai i «atyre që kanë krijuar një bashkim të dytë me qëllim edukimin e fëmijëve, dhe nganjëherë janë subjektivisht të sigurt në ndërgjegje se martesë e mëparshme, e shkatërruar në mënyrë të pandreqshme, nuk ka qenë kurrë e vlefshme».^[330] Ndërsa tjetër gjë është një bashkim i ri që vjen nga një divorc i vonë, me të gjitha pasojat e vuajtjes dhe të pështjellimit që godasin fëmijët dhe familje të tëra, ose situata e ndokujt që në mënyrë të përsëritur i ka shmangur angazhimet e veta familjare. Duhet të jetë e qartë se ky nuk është ideali që Ungjilli propozon për martesën dhe familjen. Etërit sinodalë kanë pohuar se shoshitja e Barinjve duhet gjithmonë «të bëjë dallimin e duhur»,^[331] me një vështrim që i dallon mirë situatat nga njëra-tjetra.^[332] E dimë se nuk ekzistojnë «receta të thjeshta».^[333]

299. I pranoj konsideratat e shumë Etërve sinodalë, të cilët kanë dashur të pohojnë se «të pagëzuarit që janë divorcuar dhe rimartuar në mënyrë civile duhet të jenë më të integruar në bashkësitë e krishtera në mënyrat e ndryshme të mundshme, duke shmangur

çdo rast shkandulli. Logjika e integritit është çelësi i shoqërimit të tyre baritor, në mënyrë që jo vetëm të dinë se i përkasin Trupit të Krishtit që është Kisha, por edhe të mund të kenë një përvojë të gëzueshme e të frytshme të kësaj. Janë të pagëzuar, janë vëllezër e motra, Shpirti Shenjt derdh në ta dhurata e karizma për të mirën e të gjithëve. Pjesëmarrja e tyre mund të shprehet në shërbime të ndryshme kishtare: prandaj duhet të shoshitet se cilat prej formave të ndryshme të përjashtimit aktualisht të praktikuar në fushën liturgjike, baritore, edukative dhe institucionale mund të tejkalohen. Ata jo vetëm nuk duhet të ndihen të ekskomunikuar, por mund të jetojnë dhe të piquen si gjymtyrë të gjalla të Kishës, duke e ndier atë si një nënë që i pranon gjithmonë, kujdeset për ta me dashuri dhe i nxit në ecjen e jetës dhe të Ungjillit. Ky integritet është i nevojshëm edhe për kujdesin dhe edukimin e krishterë të fëmijëve të tyre, që duhet të konsiderohen më të rëndësishmit».^[334]

300. Nëse mbajmë parasysh larminë e panumërt të situatave konkrete, si ato që përmendëm më sipër, është e kuptueshme se nuk duhet pritur prej Sinodit apo prej

kësaj Nxitjeje një normativë e re e përgjithshme e tipit kanonik, e zbatueshme për të gjitha rastet. Është e mundur vetëm një nxitje e re për një shoshitje të përgjegjshme personale e baritore të rasteve të veçanta, që duhet të pranojë se, meqenëse «shkalla e përgjegjësisë nuk është e barabartë në të gjitha rastet»,^[335] pasojat apo efektet e një norme jo domosdoshmërisht duhet të jenë gjithmonë të njëjtat.^[336] Meshtarët kanë detyrën që «t'i shoqërojnë personat e interesuar në rrugën e shoshitjes sipas mësimit të Kishës dhe orientimeve të Ipeshkvit. Në këtë proces do të jetë e dobishme të bëhet një shqyrtim ndërgjegjeje, nëpërmjet momenteve të përsiatjes dhe të pendimit. Të divorcuarit e rimartuar duhet ta pyesin veten se si janë sjellur me fëmijët e tyre kur martesë ka hyrë në krizë; nëse ka pasur përpjekje për pajtim; si është situata e partnerit të braktisur; çfarë pasojash ka marrëdhënia e re mbi pjesën tjetër të familjes dhe bashkësinë e besimtarëve; çfarë shembulli u jep ajo të rinjve që duhet të përgatiten për martesë. Një përsiatje e singërtë mund të forcojë besimin në mëshirën e Hyjit që nuk i mohohet askujt».^[337] Bëhet fjalë për një itinerar shoqërimi dhe shoshitjeje që «i orienton këta besimtarë që të ndërgjegjëso-

hen për situatën e tyre para Hyjit. Biseda me meshtarin, në mënyrë private, ndihmon në formimin e një gjykimi të saktë mbi atë që e pengon mundësinë e një pjesëmarrjeje më të plotë në jetën e Kishës si dhe mbi hapat që mund ta favorizojnë atë dhe ta bëjnë të rritet. Meqenëse në vetë ligjin nuk ka gradualitet (krh. *Familiaris consortio*, 34), kjo shoshitje nuk mund të shkëputet kurrë prej kërkesave të së vërtetës dhe të dashurisë së Ungjillit të propozuara nga Kisha. Që kjo të ndodhë, duhet të garantohen kushtet e nevojshme të përvujtërisë, fshehtësisë, dashurisë ndaj Kishës e mësimit të saj, në kërkimin e sigurtë të vullnetit të Hyjit dhe me dëshirën për të arritur në një përgjigje më të përsosur ndaj saj».^[338] Këto qëndrime janë themelore për të shmangur rrezikun e madh të mesazheve të gabuara, sikurse ideja se ndonjë meshtar mund të bëjë me të shpejtë “përrjashtime”, ose se ekzistojnë persona që mund të arrijnë privilegje sakramentale në këmbim të ndereve. Kur gjendet një person i përgjegjshëm dhe i matur, që nuk pretendon t’i vërë dëshirat e veta mbi të mirën e përbashkët të Kishës, me një Bari që di ta njohë seriozitetin e çështjes që është duke trajtuar, shmanget rreziku që një shoshitje

e caktuar t'i bëjë njerëzit të mendojnë se Kisha mbështet një moral të dyfishtë.

RRETHANAT LEHTËSUESE

NË SHOSHITJEN BARITORE

301. Për ta kuptuar në mënyrën e duhur se përse është e mundur dhe e nevojshme një shoshitje e veçantë në disa situata të quajtura “të parregullta”, ekziston një çështje e cila duhet mbajtur gjithmonë parasysh, në mënyrë që të mos mendohet kurrë se pretendohet të kufizohen kërkesat e Ungjillit. Kisha ka një reflektim të qëndrueshëm në lidhje me kushtëzimet dhe rrethanat lehtësuese. Prandaj nuk është më e mundur të thuhet se të gjithë ata që gjenden në ndonjë situatë të ashtuquajtur “e parregullt” jetojnë në gjendje mëkati mortar, pa hirin shenjtëruës. Kufizimet nuk varen thjesht nga një mosnjohje e mundshme e normës. Një subjekt, megjithëse duke e njohur mirë normën, mund të ketë vështirësi të madhe të kuptojë «vlerat që gjenden në normën morale»^[339] ose mund të gjendet në kushte konkrete që nuk i lejojnë të veprojnë ndryshe dhe të marrë vendime të tjera pa një faj të ri. Sikurse janë shprehur mirë Etërit sinodalë, «mund të

ekzistojnë faktorë që kufizojnë aftësinë për të vendosur».^[340] Edhe Shën Toma i Akuinit pranonte se dikush mund të ketë hirin dhe dashurinë, por pa mundur të ushtrojë mirë ndonjërin prej virtyteve,^[341] në mënyrë që edhe duke pasur të gjitha virtytet morale të dhuruara, nuk dëfton me qartësi ekzistencën e ndonjërit prej tyre, sepse të vepruarit e jashtëm të këtij virtyti gjen vështirësi: «Thuhet se disa shenjtër nuk i kanë disa virtyte, duke pasur parasysh vështirësitë që provojnë në aktet e tyre, [...] megjithëse ata kanë petkun e të gjitha virtyteve».^[342]

302. Në lidhje me këto kushtëzime Katekizmi i Kishës Katolike shprehet në mënyrë vendimtare: «Faji dhe përgjegjësia e një veprimi mund të pakësohen apo asgjësohen prej mosnjohjes, prej pakujdesit, prej dhunës, prej druajtjes, prej zakoneve, prej ndjenjave të tepruara dhe prej faktorësh të tjerë psikikë apo shoqërorë».^[343] Në një tjetër paragraf u referohet përsëri rrethanave që lehtësojnë përgjegjësinë morale, dhe përmend, shumë gjerësisht, papjekurinë afektive, forcën e zakoneve të ngulitura, gjendjen e ankthit apo faktorë të tjerë psikikë ose shoqërorë.^[344] Për këtë

arsye, një gjykim negativ në lidhje me një situatë objektive nuk përfshin një gjykim në lidhje me fajshmërinë apo me fajësinë e personit të përfshirë.^[345] Në kontekstin e këtyre bindjeve, e konsideroj shumë të drejtë atë që kanë dëshiruar të shprehin shumë Etër sinodalë: «Në rrethana të caktuara personat kanë shumë vështirësi për të vepruar në mënyrë të ndryshme. [...] Shoshitja baritore, megjithëse duke mbajtur në konsideratë ndërgjegjen e formuar drejt të personave, duhet të marrë parasysh këto situata. Edhe pasojat e akteve të bëra nuk janë patjetër të njëjtat në të gjitha rastet».^[346]

303. Duke nisur prej njohjes së peshës së kushtëzimeve konkrete, mund të shtojmë se ndërgjegjja e personave duhet të jetë e përfshirë më mirë në praktikën e Kishës në disa situata që nuk realizojnë objektivisht konceptimin tonë të martesës. Natyrisht, duhet të nxitet pjekurimi i një ndërgjegjeje të ndriçuar, të formuar dhe të shoqëruar prej shoshitjes së përgjegjshme e serioze të Bariut, si dhe të propozohet një besim gjithnjë e më i madh në hirin. Por kjo ndërgjegje mund të pranojë jo vetëm se një situatë nuk i përgjigjet objektivisht propozimit të përgjith-

shëm të Ungjillit; mundet edhe të pranojë me sinqeritet e ndershmëri atë që për momentin është përgjigjja zemërgjerë që mund t'i jepet Hyjit, dhe të zbulojë me njëfarë sigurie morale se ai është dhurimi që vetë Hyji është duke kërkuar në mes të kompleksitetit konkret të kufizimeve, megjithëse nuk është ende plotësisht ideali objektiv. Sidoqoftë, le të kujtojmë se kjo shoshitje është dinamike dhe duhet të mbetet gjithmonë e hapur para etapave të reja të rritjes dhe vendimeve të reja që lejojnë të realizohet ideali në mënyrë më të plotë.

NORMAT DHE SHOSHITJA

304. Është meskine të ndalemi për të konsideruar vetëm nëse të vepruarit e një personi i përgjigjet apo jo një ligji apo një norme të përgjithshme, sepse kjo nuk mjafton për të shoshitur dhe për të siguruar një besnikëri të plotë ndaj Hyjit në ekzistencën konkrete të një qenieje njerëzore. Lutem shumë që ta kujtojmë gjithmonë atë që mëson Shën Toma i Akuinit dhe të mësojmë ta përvetësojmë në shoshitjen baritore: «Megjithëse në gjërat e përgjithshme ka njëfarë nevojë, sa më shumë zbritet në gjërat e veçanta, aq

më shumë gjendet pavendosmëri. [...] Në fushën praktike nuk është e barabartë për të gjithë e vërteta apo norma praktike në krahasim me të veçantën, por vetëm në krahasim me atë që është e përgjithshme; e, edhe pranë atyre që pranojnë në rastet e veçanta një normë të njëjtë praktike, kjo nuk është e njohur njësoj prej të gjithëve. [...] E aq më tepër që shtohet pavendosmëria aq më shumë zbritet në të veçantën».^[347] Është e vërtetë se normat e përgjithshme paraqesin një të mirë që nuk duhet shmangur apo lënë pas dore kurrë, por në formulimin e tyre nuk mund të përqafojnë absolutisht të gjitha situatat e veçanta. Në të njëjtën kohë duhet të themi se, pikërisht për këtë arsye, ajo që bën pjesë në një shoshitje praktike para një situatë të veçantë nuk mund të lartësohet në nivelin e një norme. Kjo jo vetëm do t'i hapte udhë një kazuistike të padurueshme, por edhe do të vinte në rrezik vlerat që duhet të ruhen me kujdes të veçantë.^[348]

305. Prandaj, një Bari nuk mund të ndihet i kënaqur vetëm duke zbatuar ligje morale për ata që jetojnë në situata “të parregullta”, si të ishin gurë që lëshohen kundër jetës së personave. Është rasti i zemrave të

mbyllura, që shpesh fshihen edhe pas mësimëve të Kishës «për t’u ulur në katedrën e Moisiut dhe për të gjykuar, nganjëherë me epërsi dhe cektësi, rastet e vështira dhe familjet e plagosura».^[349] Në po këtë linjë është shprehur edhe Komisioni Teologjik Ndërkombëtar: «Ligji natyror, pra, nuk mund të paraqitet si një tërësi tashmë e formuar me rregulla që i imponohen a priori subjektit moral, por është një burim frymëzimi objektiv për procesin e tij, kryesisht personal, të vendimmarrjes».^[350] Për shkak të kushtëzimeve apo të faktorëve lehtësues, është e mundur që, brenda një situatë objektive mëkati – që nuk është subjektivisht e fajshme apo që nuk është e tillë në mënyrë të plotë – të mund të jetohet në hir të Hyjit, të mund të duhet, dhe të mund edhe të rritet në jetën e hirit e të dashurisë, duke marrë me këtë qëllim ndihmën e Kishës.^[351] Shoshitja duhet të ndihmojë për të gjetur rrugët e mundshme të përgjigjes ndaj Hyjit dhe të rritjes nëpërmjet kufizimeve. Duke besuar se gjithçka është e bardhë apo e zezë, nganjëherë e mbylлим udhën e hirit e të rritjes dhe shkurajojmë rrugëtime shenjtërimi që i japin lavdi Hyjit. Le të kujtojmë se «një hap i vogël, në mes të ku-

fizimeve të mëdha njerëzore, mund të jetë më i pëlqyeshëm për Hyjin se sa jeta korrekte nga ana e jashtme e atij që i kalon ditët e veta pa përballuar vështirësi të mëdha».^[352] Baritorja konkrete e mbarështuesve dhe e bashkësive nuk mund të mos e bëjë të vetin këtë realitet.

306. Në çfarëdo rrethane, para atyre që kanë vështirësi për ta jetuar plotësisht ligjin hyjnor, duhet të jehojë ftesa për të përshkuar via caritatis. Dashuria vëllazërore është ligji i parë i të krishterëve (krh. Gjñ 15,12; Gal 5,14). Të mos harrojmë premtimin e Shkrimeve: «Para së gjithash kini dashuri të vazhdueshme për njëri-tjetrin, sepse dashuria mbulon një shumicë mëkatesh» (1 Pjt 4,8); «shpërbleji mëkatet e tua me lëmoshë e paudhësitë e tua me mëshirë ndaj skamnorëve» (Dan 4,24); «zjarrin e ndezur uji e fik: kështu i shpërblen mëkatet lëmosha» (Sir 3,33). Është edhe ajo që na mëson Shën Agustini: «Pra, ashtu sikurse po të ishim në rrezik prej një zjarri do të vraponim fillimisht për të kërkuar ujë, me të cilin të mund të shuanim zjarrin, [...] po ashtu, nëse ndonjë flakë mëkati ka shpërthyer prej sanës së pasioneve tona dhe prandaj jemi të tronditur, le të gëzohemi për shansin që na jepet për të

bërë një vepër mëshire të vërtetë, sikur të na jepej një krua nga i cili të marrim ujë për të shuar zjarrin që ishte ndezur».^[353]

LOGJIKË E MËSHIRËS BARITORE

307. Për të shmangur çfarëdo interpretimi të devijuar, kujtoj se në asnjë mënyrë Kisha nuk duhet të heqë dorë prej propozimit të idealit të plotë të martesës, planit të Hyjit në të gjithë madhështinë e vet: «Të rinjtë e pagëzuar duhet të nxiten që të mos ngurrojnë para pasurisë që u siguron planeve të tyre të dashurisë sakramenti i martesës, të fortë me mbështetjen që marrin prej hirit të Krishtit dhe prej mundësisë për të marrë pjesë plotësisht në jetën e Kishës».^[354] Vaktësia, çfarëdo forme relativizmi, ose një respektim i tepruar ndaj momentit të propozimit të tij, do të ishin një mungesë besnikërie ndaj Ungjillit si dhe një mungesë dashurie e Kishës ndaj vetë të rinjve. Të kuptojmë situatat e jashtëzakonshme s'do të thotë kurrë që të fshehim dritën e idealit më të plotë dhe as të propozojmë më pak nga sa vetë Jezusi i jep qenies njerëzore. Sot, më e rëndësishme se një baritore e dështimeve është përpjekja baritore për të përforcuar martesat dhe për

të parandaluar kështu ndarjet.

308. Megjithatë, prej vetëdijes sonë për peshën e rrethanave lehtësuese – psikologjike, historike e biologjike – del se «pa e zvogëluar vlerën e idealit ungjillor, duhet të shoqërojmë me mëshirë dhe durim etapat e mundshme të rritjes së personave që shkojnë duke u ndërtuar ditë pas dite», duke i lënë hapësirë «mëshirës së Zotit që na nxit të bëjmë gjithë të mirën e mundshme».^[355] I kuptoj ata që parapëlqejnë një baritore më të ngurtë që nuk i jep mundësi asnjëlloj pështjellimi. Por besoj sinqerisht se Jezusi dëshiron një Kishë të vëmendshme ndaj së mirës që Shpirti përhap në mes të brishtësisë: një Nënë që, në po atë moment në të cilin e shpreh qartë mësimin e vet objektiv, «nuk heq dorë prej së mirës së mundshme, megjithëse rrezikon të ndyhet me baltën e rrugës».^[356] Barinjtë që u propozojnë besimtarëve idealin e plotë të Ungjillit dhe doktrinën e Kishës duhet t'i ndihmojnë ata edhe që të marrin përsipër logjikën e dhembshurisë ndaj personave të brishtë si dhe të shmangin përndjekje dhe gjykime tepër të ashpra e të ngutura. Vetë ungjilli na kërkon që të mos gjykojmë e të mos dënojmë (krh. Mt 7,1; Lk 6,37). Jezusi

«pret që të heqim dorë prej kërkimit të atyre strehimeve personale apo bashkësiore që na lejojnë të rrimë në largësi prej nyjës së dramës njerëzore, me qëllim që të pranojmë me të vërtetë të hyjmë në kontakt me ekzistencën konkrete të të tjerëve dhe të njohim forcën e butësisë. Kur e bëjmë këtë, jeta na ndërlikohet gjithmonë në mënyrë të mrekullueshme».^[357]

309. Është provanore që këto përsiatje të zhvillohen në kontekstin e një Viti Jubilar të kushtuar mëshirës, sepse edhe para situatave më të ndryshme që kanë lidhje me familjen, «Kisha ka misionin që të shpallë mëshirën e Hyjit, zemrën rrahëse të Ungjillit, që nëpërmjet saj duhet të arrijë në zemrën dhe në mendjen e çdo personi. Nusja e Krishtit e bën të vetën sjelljen e Birit të Hyjit që u del përpara të gjithëve, pa përjashtuar askënd».^[358] E di mirë se vetë Jezusi paraqitet si Bari i njëqind deleve, jo i nëntëdhjetë e nëntë deleve. I do të gjitha. Duke nisur prej kësaj vetëdijeje, do të bëhet e mundur që «të gjithëve, besimtarëve dhe atyre që janë larg, të mund t' u arrijë balsami i mëshirës si shenjë e Mbretërisë së Hyjit tashmë e pranishme në mesin tonë».^[359]

310. Nuk mund të harrojmë se «mëshira nuk është vetëm të vepruarit e Atit, por bëhet kriteri për të kuptuar se kush janë bijtë e tij të vërtetë. Pra, jemi të thirrur të jetojmë prej mëshirës, sepse ne të parëve na është dhënë mëshirë».^[360] Nuk është një propozim romantik apo një përgjigje e dobët para dashurisë së Hyjit, që gjithmonë dëshiron t'i nxisë personat, sepse «arkitrau që mban jetën e Kishës është mëshira. Krejt veprimi i saj baritor duhet të jetë i mbështjellë prej ëmbëlsisë me të cilën u drejtohet besimtarëve; asgjë prej shpalljes së saj dhe prej dëshmisë së saj ndaj botës nuk mund të jetë pa mëshirë».^[361] Është e vërtetë se nganjëherë «sillemi si kontrollorë të hirit dhe jo si lehtësues. Por Kisha s'është një doganë, është shtëpia atërore ku ka vend për secilin me jetën e tij të mundimshme».^[362]

311. Mësimi i teologjisë morale nuk duhet të lërë pa i bërë të vetat këto vlerësime, pasi edhe pse është e vërtetë se duhet të kujdesemi për integralitetin e mësimi moral të Kishës, gjithmonë duhet kushtuar vëmendje e veçantë për të vënë në dukje dhe për të nxitur vlerat më të larta e qendrore të Ungjillit,^[363] veçanërisht parësinë e dashurisë si përgjigje

ndaj nismës falas të dashurisë së Hyjit. Nganjëherë na kushton shtrenjtë t'i japim hapësirë në baritore dashurisë së pakushtëzuar të Hyjit.^[364] I vëmë aq kushte mëshirës sa ia heqim asaj kuptimin konkret dhe domethënien reale, dhe kjo është mënyra më e keqe për ta zbutur Ungjillin. Është e vërtetë, për shembull, se mëshira nuk përjash-ton drejtësinë dhe të vërtetën, por para së gjithash duhet të themi se mëshira është plotësia e drejtësisë dhe dëftimi më i ndritshëm i së vërtetës së Hyjit. Prandaj, është gjithmonë mirë ta konsiderojmë si «të papërshtatshëm çfarëdo konceptimi teologjik që në fund të fundit vë në dyshim vetë gjithëpushtetësinë e Hyjit, dhe në veçanti mëshirën e tij».^[365]

312. Kjo na jep një kuadër dhe një klimë që na pengon të zhvillojmë një moral të ftohtë prej tavoline në trajtimin e temave më delikate dhe vendoset në kontekstin e një shoshitjeje baritore plot me dashuri të mëshirshme, që është gjithmonë e gatshme të kuptojë, të falë, të shoqërojë, të shpresojë, dhe sidomos të integrojë. Kjo është logjika që duhet të mbizotërojë në Kishë, për «të bërë përvojën e hapjes së zemrës para atyre

që jetojnë në periferitë më të ndryshme ekzistenciale».^[366] I ftoj besimtarët që janë duke jetuar situata komplekse që t'i afrohen me besim një bisede me barinjtë e tyre ose me laikët që jetojnë të kushtuar Zotit. Jo gjithmonë do të gjejnë në ta një konfirmim të ideve të tyre dhe të dëshirave të tyre, por sigurisht do të marrin një dritë që do t'u lejojë të kuptojnë më mirë se çfarë është duke ndodhur dhe do të mund të zbulojnë një ecje pjekurimi personal. Dhe i ftoj barinjtë të degjojnë me dashuri e kthjelltësi, me dëshirën e sinqertë që të hyjnë në zemrën e dramës së personave dhe të kuptojnë këndvështrimin e tyre, për t'i ndihmuar që të jetojnë më mirë dhe të njohin vendin e tyre në Kishë.

KAPITULLI I NËNTË

PËRSHPIRTËRIA BASHKËSHORTORE DHE FAMILJARE

313. Dashuria merr tonalitete të ndryshme, sipas gjendjes së jetës në të cilën është i thirrur secili. Disa dhjetëvjeçarë më parë, Konkili II i Vatikanit, në lidhje me apostullatin e laikëve, vinte në dukje përshpirtërinë që buron prej jetës familjare. Pohonte se përshpirtëria e laikëve «duhet të marrë një fizionomi të vetën të veçantë» edhe prej «gjendjes së martesës dhe të familjes»^[367] dhe se shqetësimet familjare nuk duhet të jenë diçka e huaj për stilin e tyre të jetës shpirtërore.^[368] Prandaj ia vlen të ndalemi shkurtimisht për të përshkruar disa karakteristika themelore të kësaj përshpirtërie specifike që zhvillohet në dinamizmin e marrëdhënieve të jetës familjare.

314. Kemi folur gjithmonë për banimin e Hyjit në zemrën e personit që jeton në hirin e tij. Sot mund të themi edhe se Trinia është e pranishme në tempullin e bashkimit martesor. Ashtu siç banon në lavdet e popullit të vet (krh. Ps 22,4), jeton në mënyrë intime edhe në dashurinë bashkëshortore që i jep lavdi.

315. Prania e Zotit banon në familjen reale dhe konkrete, me të gjitha vuajtjet, luftërat, gëzimet dhe qëllimet e saj të përditshme. Kur jetojmë në familje, aty është e vështirë të shtiremi e të gënjejme, aty nuk mund të tregojmë një maskë. Nëse dashuria frymëzon këtë vërtetësi jete, Zoti mbretëron aty me gëzimin e vet dhe paqen e vet. Përshpirtëria e dashurisë familjare është e përbërë prej mijëra gjestesh reale e konkrete. Në këtë larmi dhuratash e takimesh që bëjnë të fuqizohet bashkimi, Hyji ka banesën e vet. Ky përkushtim bashkon «vlera njerëzore e hyjnore»,^[369] sepse është plot me dashurinë e Hyjit. Si përfundim, përshpirtëria martesore është një përshpirtëri e lidhjes së banuar prej dashurisë hyjnore.

316. Një bashkim familjar i jetuar mirë është një ecje e vërtetë shenjtërimi në jetën e zakonshme dhe atë të rritjes mistike, një mjet për bashkimin intim me Hyjin. Në të vërtetë, nevojat vëllazërore e bashkësiore të jetës familjare janë një rast për ta hapur zemrën gjithnjë e më shumë, dhe kjo bën të mundur një takim me Zotin gjithnjë e më të plotë. Fjala e Hyjit thotë se «kush e urren vëllain e vet, gjendet në errësirë» (1 Gjn 2,11), «mbetet në vdekje» (1 Gjn 3,14) dhe «nuk e ka njohur Hyjin» (1 Gjn 4,8). Paraardhësi im Benedikti XVI ka thënë se «të mbydhësh sytë përpara të afërmit të bën të verbër edhe përpara Hyjit»,^[370] dhe se dashuria është në fund të fundit e vetmja dritë që «ndriçon gjithnjë e përsëri një botë të errët».^[371] Vetëm «nëse e duam njëri-tjetrin, Hyji mbetet në ne dhe dashuria e tij në ne është e përkryer» (1 Gjn 4,12). Meqenëse «personi njerëzor ka një përmasë shoqërore të natyrshme dhe strukturore»^[372] dhe «shprehja e parë e fillestare e përmasës shoqërore të personit është çifti dhe familja»,^[373] përshtypshëria mishërohet në bashkimin familjar. Prandaj, ata që kanë dëshirë shpirtërore të thella nuk duhet të ndiejnë se familja i largon prej rritjes në jetën e Shpirtit, por se është një rrugëtim që

Zoti përdor për t'i çuar në majat e bashkimit mistik.

TË BASHKUAR NË LUTJE NË DRITËN E PASHKËVE

317. Nëse familja arrin të përqendrohet në Krishtin, Ai e njëson dhe e ndriçon gjithë jetën familjare. Dhimbjet e problemet përjetohen në bashkim me Kryqin e Zotit, dhe përqaftimi me Të lejon të durohen edhe momentet më të këqija. Në ditët e hidhura të familjes ekziston një bashkim me Jezusin e braktisur që mund të shmangë një përçarje. Familjet arrijnë, pak nga pak, «me hirin e Shpirtit Shenjt, shenjtërinë e tyre nëpërmjet jetës martesore, edhe duke marrë pjesë në misterin e kryqit të Krishtit, që i shndërron vështirësitë dhe vuajtjet në kusht dashurie».^[374] Nga ana tjetër, momentet e gëzimit, pushimi apo festa, si dhe seksualiteti, përjetohen si një pjesëmarrje në jetën e plotë të Ringjalljes së tij. Bashkëshortët i japin formë me gjeste të ndryshme të përditshme kësaj «hapësire teologale në të cilën mund të përjetohet prania mistike e Zotërisë së ringjallur».^[375]

318. Lutja në familje është mjeti i privi-

legjuar për ta shprehur dhe përforcuar këtë fe pashkore.^[376] Mund të gjenden disa minuta çdo ditë për të qëndruar të bashkuar para Zotit të gjallë, për t'i treguar gjërat që shqetësojnë, për t'u lutur për nevojat familjare, për t'u lutur për dikë që është duke kaluar një moment të vështirë, për t'i kërkuar ndihmë për të dashur, për ta falënderuar për jetën dhe për gjërat e mira, për t'i kërkuar Virgjërës që të na mbrojë me mantelin e vet prej nëne. Me fjalë të thjeshta, ky moment lutjeje mund t'i bëjë shumë shumë mirë familjes. Shprehjet e ndryshme të përshpirtërisë popullore janë një thesar përshpirtërie për shumë familje. Ecja bashkësiore e lutjes arrin kulmin e vet në pjesëmarrjen e përbashkët në Eukaristi, sidomos në kontekstin e pushimit të së dielës. Jezusi troket në derën e familjes për të bashkëndarë me të Darkën eukaristike (krh. Zb 3,20). Aty, bashkëshortët mund të vulosin gjithmonë besëlidhjen pashkore që i ka bashkuar dhe që reflekton Besëlidhjen që Hyji ka vulosur me njerëzimin mbi Kryq.^[377] Eukaristia është sakramenti i Besëlidhjes së re ku aktualizohet veprimi shëlbues i Krishtit (krh. Lk 22,20). Kështu vërehen lidhjet e thella që ekzistojnë mes jetës bashkëshortore dhe

Eukaristisë.^[378] Ushqimi i Eukaristisë është forcë e nxitje për ta jetuar çdo ditë besëlidhjen martesore si «Kishë shtëpiake».^[379]

PËRSHPIRTËRIA E DASHURISË EKSKLUZIVE
DHE TË LIRË

319. Në martesë jetohet edhe ndjenja se i përket krejtësisht vetëm një personi. Bashkëshortët marrin përsipër sfidën dhe dëshirën për t'u plakur e për t'u konsumuar së bashku dhe kështu reflektojnë besnikërinë e Hyjit. Ky vendim i ngultë, që karakterizon një stil jete, është një «kërkesë e brendshme e paktit të dashurisë bashkëshortore»,^[380] sepse «ai që nuk vendos të dojë për gjithmonë, është e vështirë që të mund të dojë sinqerisht një ditë të vetme».^[381] Por kjo nuk do të kishte domethënie shpirtërore po të bëhej fjalë vetëm për një ligj të jetuar prej hallit. Është një përkatësi e zemrës, aty ku vetëm Hyji sheh (krh. Mt 5,28). Çdo mëngjes kur bashkëshortët zgjohen, përtërijnë para Hyjit këtë vendim besnikërie, çfarëdo që të ndodhë gjatë ditës. Dhe secili, kur shkon të flejë, pret të zgjohet për ta vazhduar këtë aventurë, duke pasur besim në ndihmën e Zotit. Kështu, çdo bashkëshort është për tjetrin

shenjë dhe mjet i afërsisë së Zotit, që nuk na lë vetëm: «Unë jam me ju gjithmonë – deri në të sosur të botës» (Mt 28,20).

320. Është një pikë në të cilën dashuria e çiftit arrin çlirimin më të madh dhe bëhet një hapësirë autonomie ta shëndoshë: kur secili zbulon se tjetri nuk është i tiji, por ka një pronar shumë më të rëndësishëm, Zotin e tij të vetëm. Askush nuk mund të pretendojë të zotërojë intimitetin më personal e të fshehtë të personit të dashur dhe vetëm Ai mund ta zërë qendrën e jetës së tij. Në të njëjtën kohë, parimi i realizmit shpirtëror bën që bashkëshorti të mos pretendojë që tjetri t'i përmbushë krejtësisht kërkesat e tij. Është e nevojshme që ecja shpirtërore e secilit – siç thoshte me të drejtë Dietrich Bonhoeffer – ta ndihmojë që “të zhgënjehet” prej tjetrit,^[382] të reshtë së prituri prej atij personi atë që i përket vetëm e dashurisë së Hyjit. Kjo kërkon një zhveshje të brendshme. Hapësira ekskluzive që secili prej bashkëshortëve i rezervon marrëdhënies së vet personale me Hyjin, jo vetëm lejon të shërohen plagët e bashkëjetesës, por edhe që ata të gjejnë në dashurinë e Hyjit kuptimin e ekzistencës së tyre. Kemi nevojë ta thërrasim çdo ditë

veprimin e Shpirtit në mënyrë që kjo liri e brendshme të jetë e mundur.

PËRSHPIRTËRIA E KUJDESIT,
E NGUSHËLLIMIT DHE E INKURAJIMIT

321. «Bashkëshortët e krishterë janë bashkëpunëtorë të hirit dhe dëshmitarë të fesë për njëri-tjetrin, para bijve dhe të gjithë familjarëve të tjerë».^[383] Hyji i fton të lindin fëmijë dhe të kujdesen. Ja përse familja «ka qenë gjithmonë “spitali” më i afërt».^[384] Le të kujdesemi, ta mbështesim dhe ta nxisim njëri-tjetrin, si dhe le ta jetojmë gjithë këtë si pjesë të përshtetërisë sonë familjare. Jeta e çiftit është një pjesëmarrje në veprën e frytshme të Hyjit, dhe secili është për tjetrin një nxitje e përhershme e Shpirtit. Dashuria e Hyjit shprehet «nëpërmjet fjalëve të gjalla dhe konkrete me të cilat burri e grua-ja ia shprehin njëri-tjetrit dashurinë bashkëshortore».^[385] Kështu të dy janë mes tyre reflekse të dashurisë hyjnore që ngushëllon me fjalën, vështrimin, ndihmën, përkëdheljen, përqafimin. Prandaj, «të dëshirosh të formosh një familje do të thotë të kesh guximin të bësh pjesë në ëndrrën e Hyjit, guximin të ëndërrosh me Të, guximin të ndërtosh me Të, guximin

ta jetosh me Të këtë histori, të ndërtosh një botë ku askush të mos ndihet vetëm».^[386]

322. E gjithë jeta e familjes është një “kullotë” e mëshirshme. Secili, me kujdes, pikturon dhe shkruan në jetën e tjetrit: «Le-tra jonë jeni ju, e shkruar në zemrat tona [...] e shkruar jo me ngjyrë, por me Shpirtin e Hyjit të gjallë» (2 Kor 3,2-3). Secili është një «peshkatar njerëzish» (Lk 5,10) që në emër të Jezusit hedh rrjetat (krh. Lk 5,5) drejt të tjerëve, ose një fshatar që punon në atë tokë të freskët që janë njerëzit e tij të dashur, duke nxitur më të mirën e tyre. Frytshmëria martesore kërkon shtysa, sepse «ta duash një person do të thotë të presësh prej tij diçka të papërcaktueshme, të paparashikueshme; në të njëjtën kohë do të thotë t’i japësh në një farë mënyre mjetin për t’iu përgjigjur kësaj pritjeje».^[387] Ky është një kult drejtuar Hyjit, sepse është Ai që ka mbjellur shumë gjëra të mira në të tjerët me shpresën që t’i bëjmë të rriten.

323. Është një përvojë e thellë shpirtërore ta sodisësh çdo person të dashur me sytë e Hyjit dhe ta njohësh Krishtin në të. Kjo kërkon një gatishmëri të paiteres që të le-

jon ta çmosh dinjitetin e tij. Mund të jesh plotësisht i pranishëm para tjetrit nëse i dhurohesh pa një arsye, duke harruar gjithçka që gjendet përreth. Kështu personi i dashur meriton gjithë vëmendjen. Jezusi ishte një model, sepse kur dikush afrohej për të folur me Të, nguliste vështimin, shikonte me dashuri (krh. Mk 10,21). Askush nuk ndihej i lënë pas dore në praninë e tij, sepse fjalët e tij dhe gjestet e tij ishin shprehje e kësaj pyetjeje: «Çka dëshiron të bëj për ty?» (Mk 10,51). Kjo jetohet në jetën e përditshme të familjes. Në të kujtojmë se personi që jeton me ne meriton gjithçka, sepse ka një dinjitet të pafund, duke qenë objekt i dashurisë së pamasë të Atit. Kështu lulëzon ëmbëlsia, në gjendje të «ngjallë në tjetrin gëzimin e të ndierit i dashur. Ajo shprehet veçanërisht kur i trajtojmë me kujdes të madh kufizimet e tjetrit, sidomos kur ato dalin në pah në mënyrë të dukshme».^[388]

324. Nën shtytjen e Shpirtit, bërthama familjare jo vetëm e pranon jetën duke e lindur atë në gjirin e vet, por edhe hapet, del prej vetvetes për ta derdhur të mirën e vet mbi të tjerët, për t'u kujdesur për ta dhe për të kërkuar lumturinë e të tjerëve. Kjo hapje

shprehet veçanërisht në mikpritjen^[389] e nxitur prej Fjalës së Hyjit në mënyrë tërheqëse: «Mos e lini pas dore mikpritjen, sepse me anë të saj, disa, pa ditur, pritën miq engjëjt» (Heb 13,2). Kur familja i pranon, dhe i ndihmon të tjerët, veçanërisht të varfrit dhe të braktisurit, ajo është «simbol, dëshmi, pjesëmarrje në amësinë e Kishës».^[390] Dashuria shoqërore, refleksi i Trinisë, në realitet është ajo që njëson ndjenjën shpirtërore të familjes dhe misionin e saj jashtë vetvetes, sepse bën të pranishme kerygma-n me të gjitha kërkesat e veta bashkësiore. Familja jeton përshtypshirësinë e vet karakteristike duke qenë, në të njëjtën kohë, një Kishë shtëpiake dhe një qelizë jetësore për ta shndërruar botën.^[391]

325. Fjalët e Mësuesit (krh. Mt 22,30) dhe ato të Shën Palit (krh. 1 Kor 7,29-31) në lidhje me martesën, janë përfshirë – jo rastësisht – në përmasën e fundit dhe përfundimtare të ekzistencës sonë, që kemi nevojë ta rekuerojmë. Në këtë mënyrë bashkëshortët do të mund të njohin kuptimin e ecjes që janë duke bërë. Në fakt, siç kemi kujtuar disa herë në këtë Nxitje, asnjë familje s’është një realitet i përsosur dhe i konfeksionuar një herë e përgjithmonë, por kërkon një zhvi-

llim gradual të aftësisë së vet për të dashur. Ekziston një thirrje e vazhdueshme që vjen prej bashkimit të plotë të Trinisë, prej bashkimit të mrekullueshëm mes Krishtit e Kishës së tij, prej asaj bashkësie të bukur që është familja e Nazaretit dhe vëllazërisë së panjollë, që ekziston mes shenjtërve të qiellit. Të sodisim plotësinë që s'e kemi arritur ende na lejon edhe ta relativizojmë ecjen historike që jemi duke bërë si familje, për të mos pretenduar më prej marrëdhënieve ndërpersonale një përsosuri, një pastërti qëllimesh dhe një koherencë që do ta gjejmë vetëm në Mbretërinë përfundimtare. Gjithashtu, s'na lejon t'i gjykojmë me ashpërsi ata që jetojnë në kushte brishtësie të madhe. Të gjithë jemi të thirrur ta mbajmë gjallë tërheqjen drejt diçkaje që shkon përtej vetes e kufizimeve tona, e çdo familje duhet të jetojë në këtë nxitje të vazhdueshme. Le të ecim, familje, le të vazhdojmë të ecim! Ajo që na premtohet është gjithmonë më shumë. Të mos e humbasim shpresën për shkak të kufizimeve tona, por as të mos heqim dorë prej kërkimit të plotësisë së dashurisë e të bashkimit që na është premtuar.

Lutje drejtuar Familjes së Shenjtë

O Jezus, Mari e Jozef,
në ju sodisim
shkëlqimin e dashurisë së vërtetë,
juve jua besojmë veten tonë.

O Familje e Shenjtë e Nazaretit,
bëji edhe familjet tona
vende të bashkimit dhe çenakuj të lutjes,
shkolla të njëmendta të Ungjillit
dhe Kisha të vogla shtëpiake.

O Familje e Shenjtë e Nazaretit,
kurrë më të mos ketë në familjet
episode dhune, mbylljeje dhe përçarjeje;
që kushdo të jetë plagosur
apo shkandulluar
të ngushëllohet e shërohet menjëherë.

O Familje e Shenjtë e Nazaretit,
bëj që të gjithë të bëhemi të vetëdijsëm
për karakterin e shenjtë
dhe të pacenueshëm të familjes,
për bukurinë e saj në planin e Hyjit.

O Jezus, Mari e Jozef,
na dëgjoni e pranojeni lutjen tonë. Amen.

Dhënë në Romë, pranë Shën Pjetrit, në Jubileun e Jashtëzakonshëm të Mëshirës, më 19 mars, e kremtja e Shën Jozefit, e vitit 2016, i katërti i Pontifikatit tim.

Fransesku

SHËNIME

- [1] ASAMBLEJA III E PËRGJITHSHME E JASHTËZAKONSHME E SINODIT TË IPESHKVIJVE, *Relatio Synodi*, 18 tetor 2014, 2.
- [2] ASAMBLEJA XIV E PËRGJITHSHME E JASHTËZAKONSHME E SINODIT TË IPESHKVIJVE, *Relatio finalis*, 24 tetor 2015, 3.
- [3] *Fjalimi në përfundim të Asamblesë XIV të Përgjithshme të Zakonshme të Sinodit të Ipeshkvojve* (24 tetor 2015): L'Osservatore Romano, 26-27 tetor 2015, fq. 13; krh. KOMISIONI PAPNOR BIBLIK, *Feja dhe kultura në dritën e Biblës. Aktet e Seksionit plenar 1979 të Komisionit Papnor Biblik*, Torino 1981; KONC. II EKUM. I VAT, Kusht. *Gaudium et spes*, 44; GJON PALI II, Let. enc. *Redemptoris missio* (7 dhjetor 1990), 52: AAS 83 (1991), 300; Nxit. ap. *Evangelii gaudium* (24 nëntor 2013), 69.117: AAS 105 (2013), 1049.1068-1069.
- [4] *Fjalim në takimin me familjet në Santiago të Kubës* (22 shtator 2015): L'Osservatore Romano, 24 shtator 2015, fq. 7.
- [5] JORGE LUIS BORGES, "Calle desconocida", në *Fervor de Buenos Aires*, Buenos Aires 2011, 23.
- [6] *Homelia në Meshën në Puebla de los Ángeles* (28 janar 1979), 2: AAS 71 (1979), 184.
- [7] Krh. *ibid.*
- [8] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 4: AAS 74 (1982), 84.
- [9] *Relatio Synodi* 2014, 5.
- [10] KONFERENCA IPESHKVNORE SPANJOLLE, *Matrimonio y familia* (6 korrik 1979), 3.16.23.
- [11] *Relatio finalis* 2015, 5.
- [12] *Relatio Synodi* 2014, 5.

- [13] *Relatio finalis* 2015, 8.
- [14] *Fjalim në Kongresin e Shteteve të Bashkuara të Amerikës* (24 shtator 2015): *L'Osservatore Romano*, 26 shtator 2015, fq. 7.
- [15] *Relatio finalis* 2015, 29.
- [16] *Relatio Synodi* 2014, 10.
- [17] ASAMBLEJA III E PËRGJITHSHME E JASHTËZAKONSHME E SINODIT TË IPESHKVIJVE, *Mesazh*, 18 tetor 2014.
- [18] *Relatio Synodi* 2014, 10.
- [19] *Relatio finalis* 2015, 7.
- [20] *Ibid.*, 63.
- [21] KONFERENCA E IPESHKVIJVE KATOLIKË TË KORESË, *Towards a culture of life!* (15 mars 2007).
- [22] *Relatio Synodi* 2014, 6.
- [23] KËSHILLI PAPNOR PËR FAMILJEN, *Karta e të drejtave të familjes* (22 tetor 1983), 11.
- [24] Krh. *Relatio finalis* 2015, 11-12.
- [25] KËSHILLI PAPNOR PËR FAMILJEN, *Karta e të drejtave të familjes* (22 tetor 1983), Hyrje.
- [26] *Ibid.*, 9.
- [27] *Relatio finalis* 2015, 14.
- [28] *Relatio Synodi* 2014, 8.
- [29] Krh. *Relatio finalis* 2015, 78.
- [30] *Relatio Synodi* 2014, 8.
- [31] *Relatio finalis* 2015, 23; krh. *Mesazhi për Ditën Botërore të Migrantit dhe të Refugjatit* 2016 (12 shtator 2015): *L'Osservatore Romano*, 2 tetor 2015, fq. 8.
- [32] *Relatio finalis* 2015, 24.
- [33] *Ibid.*, 21.
- [34] *Ibid.*, 17.
- [35] *Ibid.*, 20.
- [36] Krh. *ibid.*, 15.
- [37] *Fjalimi në përfundim të Asamblesë XIV të Përgjithshme të Zakonshme të Sinodit të Ipeshkvijve* (24 tetor

- 2015): *L'Osservatore Romano*, 26-27 tetor 2015, fq. 13.
- [38] KONFERENCA IPESHKVNORE ARGJENTINASE, *Navega mar adentro* (31 maj 2003), 42.
- [39] KONFERENCA IPESHKVNORE MEKSIKANE, *Que en Cristo Nuestra Paz México tenga vida digna* (15 shkurt 2009), 67.
- [40] *Relatio finalis* 2015, 25.
- [41] *Ibid.*, 10.
- [42] Katekeza (22 prill 2015): *L'Osservatore Romano*, 23 prill 2015, fq. 7.
- [43] Katekeza (29 prill 2015): *L'Osservatore Romano*, 30 prill 2015, fq. 8.
- [44] *Relatio finalis* 2015, 28.
- [45] *Ibid.*, 8.
- [46] *Ibid.*, 58.
- [47] *Ibid.*, 33.
- [48] *Relatio Synodi* 2014, 11.
- [49] KONFERENCA IPESHKVNORE KOLUMBIANE, *A tiempos difíciles, colombianos nuevos* (13 shkurt 2003), 3.
- [50] Nxit. ap. *Evangelii gaudium* (24 nëntor 2013), 35: AAS 105 (2013), 1034.
- [51] *Ibid.*, 164: AAS 105 (2013), 1088.
- [52] *Ibid.*
- [53] *Ibid.*, 165: AAS 105 (2013), 1089.
- [54] *Relatio Synodi* 2014, 12.
- [55] *Ibid.*, 14.
- [56] *Ibid.*, 16.
- [57] *Relatio finalis* 2015, 41.
- [58] *Ibid.*, 38.
- [59] *Relatio Synodi* 2014, 17.
- [60] *Relatio finalis* 2015, 43.
- [61] *Relatio Synodi* 2014, 18.
- [62] *Ibid.*, 19.

- [63] *Relatio finalis* 2015, 38.
- [64] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 13: AAS 74 (1982), 94.
- [65] *Relatio Synodi* 2014, 21.
- [66] *Katekizmi i Kishës Katolike*, 1642.
- [67] *Ibid.*
- [68] *Katekeza* (6 maj 2015): *L'Osservatore Romano* (7 maj 2015), fq. 8.
- [69] LUANI I MADH, *Epistola Rustico narbonensi episcopo*, inquis. IV: PL 54, 1205A; krh. INKMARI I REIMSIT, *Epist.* 22: PL 126, 142.
- [70] Krh. PIU XII, Let. enc. *Mystici Corporis Christi* (29 qershor 1943): AAS 35 (1943), 202: «*Matrimonio enim quo coniuges sibi invicem sunt ministri gratiæ*».
- [71] Krh. Kodi i së Drejtës Kanonike, kk. 1116; 1161-1165; Kodi i Kanoneve të Kishave Lindore, 832; 848-852.
- [72] Kodi i së Drejtës Kanonike, k. 1055 § 2.
- [73] *Relatio Synodi* 2014, 23.
- [74] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 9: AAS 74 (1982), 90.
- [75] *Relatio finalis* 2015, 47.
- [76] *Ibid.*
- [77] *Homelia në Meshën e Shenjtë të përfundimit të Takimit VIII Botëror të familjeve, Filadelfia* (27 shtator 2015): *L'Osservatore Romano*, 28-29 shtator 2015, fq. 7.
- [78] *Relatio finalis* 2015, 53-54.
- [79] *Ibid.*, 51.
- [80] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 48.
- [81] Krh. Kodi i së Drejtës Kanonike, k. 1055 § 1: «*Ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum*».
- [82] *Katekizmi i Kishës Katolike*, 2360.

- [83] *Ibid.*, 1654.
- [84] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 48.
- [85] *Katekizmi i Kishës Katolike*, 2366.
- [86] Krh. PALI VI, Let. enc. *Humanæ vitæ* (25 korrik 1968), 11-12: AAS 60 (1968), 488-489.
- [87] *Katekizmi i Kishës Katolike*, 2378.
- [88] KONGREGATA PËR DOKTRINËN E FESË, Udhëz. *Donum vitæ* (22 shkurt 1987), II, 8: AAS 80 (1988), 97.
- [89] *Relatio finalis* 2015, 63.
- [90] *Relatio Synodi* 2014, 57.
- [91] *Ibid.*, 58.
- [92] *Ibid.*, 57.
- [93] *Relatio finalis* 2015, 64.
- [94] *Relatio Synodi* 2014, 60.
- [95] *Ibid.*, 61.
- [96] *Kodi i së Drejtës Kanonike*, k. 1136; krh. *Kodi i Kanoneve të Kishave Lindore*, 627.
- [97] KËSHILLI PAPNOR PËR FAMILJEN, *Seksualiteti njerëzor: e vërteta dhe domethënia e tij* (8 dhjetor 1995), 23.
- [98] *Katekeza* (20 maj 2015): *L'Osservatore Romano*, 21 maj 2015, fq. 8.
- [99] Krh. GJON PALI II, Nxiti. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 38: AAS 74 (1982), 129.
- [100] Krh. *Fjalim në Asamblenë dioqezane të Romës* (14 qershor 2015): *L'Osservatore Romano*, 15-16 qershor 2015, fq. 8.
- [101] *Relatio Synodi* 2014, 23.
- [102] *Relatio finalis* 2015, 52.
- [103] *Ibid.*, 49-50.
- [104] *Katekizmi i Kishës Katolike*, 1641.
- [105] Krh. BENEDIKTI XVI, Let. enc. *Deus caritas est* (25 dhjetor 2005), 2: AAS 98 (2006), 218.
- [106] *Ushtrime shpirtërore*, Soditje për të arritur

dashurinë, 230.

- [107] OCTAVIO PAZ, *La llama doble*, Barcelonë 1993, 35.
- [108] TOMA I AKUINIT, *Summa Theologiæ* II-II, q. 114, a. 2, ad 1.
- [109] *Katekeza* (13 maj 2015): *L'Osservatore Romano*, 14 maj 2015, fq. 8.
- [110] *Summa Theologiæ* II-II, q. 27, a. 1, ad 2.
- [111] *Ibid.*, a. 1.
- [112] *Katekeza* (13 maj 2015): *L'Osservatore Romano*, 14 maj 2015, fq. 8.
- [113] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 21: AAS 74 (1982), 106.
- [114] *Homeli e mbajtur në kishën baptiste të Dexter Avenue*, Montgomery, Alabama, 17 nëntor 1957.
- [115] Shën Toma i Akuinit e kupton dashurinë si «vis unitiva» (*Summa Theologiæ* I, q. 20, a. 1, ad 3), duke rimarrë një shprehje të Dionizit Ps.-Areopagit (*De divinis nominibus*, IV, 12: PG 3, 709).
- [116] TOMA I AKUINIT, *Summa Theologiæ* II-II, q. 27, a. 2.
- [117] Let. enc. *Casti connubii* (31 dhjetor 1930): AAS 22 (1930), 547-548.
- [118] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 13: AAS 74 (1982), 94.
- [119] *Katekeza* (2 prill 2014): *L'Osservatore Romano*, 3 prill 2014, fq. 8.
- [120] *Ibid.*
- [121] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 9: AAS 74 (1982), 90.
- [122] TOMA I AKUINIT, *Summa contra Gentiles*, III, 123; krah. ARISTOTELI, *Etica Nic.*, 8, 12 (ed. Bywater, Oxford 1984, 174).
- [123] Let. enc. *Lumen fidei* (29 qershor 2013), 52: AAS 105 (2013), 590.
- [124] *De sacramento matrimonii*, I, 2: in Id. *Disputatio*

- nes, III, 5, 3 (bot. Giuliano, Napoli 1858, 778).
- [125] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 50.
- [126] *Ibid.*, 49.
- [127] Krh. *Summa Theologiæ* I-II, q. 31, a. 3, ad 3.
- [128] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 48.
- [129] TOMA I AKUNIT, *Summa Theologiæ* I-II, q. 26, a. 3.
- [130] *Ibid.*, q. 110, a. 1.
- [131] *Rrëfimet*, VIII, 3, 7: PL 32, 752.
- [132] *Fjalim drejtuar familjeve të botës me rastin e shtegtimimit të tyre në Romë në Vitin e Fesë* (26 tetor 2013): AAS 105 (2013), 980.
- [133] *Angelus* (29 dhjetor 2013): L'Osservatore Romano, 30-31 dhjetor 2013, fq. 7.
- [134] *Fjalim drejtuar familjeve të botës me rastin e shtegtimimit të tyre në Romë në Vitin e Fesë* (26 tetor 2013): AAS 105 (2013), 978.
- [135] *Summa Theologiæ* II-II, q. 24, a. 7.
- [136] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 48.
- [137] KONFERENCA IPESHKVNORE E KILIT, *La vida y la familia: regalos de Dios para cada uno de nosotros* (21 korrik 2014).
- [138] Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 49.
- [139] A. SERTILLANGES, *L'amour chrétien*, Paris 1920, 174.
- [140] Krh. TOMA I AKUNIT, *Summa Theologiæ* I-II, q. 24, a. 1.
- [141] Krh. *ibid.*, q. 59, a. 5.
- [142] Let. enc. *Deus caritas est* (25 dhjetor 2005), 3: AAS 98 (2006), 219-220.
- [143] *Ibid.*, 4 : AAS 98 (2006), 220.
- [144] Krh. TOMA I AKUNIT, *Summa Theologiæ* I-II, q. 32, a. 7.

- [145] Krh. *ibid.*, II-II, q. 153, a. 2, ad 2: «*Abundantia delectationis quae est in actu venereo secundum rationem ordinato, non contrariatur medio virtutis*».
- [146] GJON PALI II, *Katekeza* (22 tetor 1980), 5: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 951.
- [147] *Ibid.*, 3.
- [148] ID., *Katekeza* (24 shtator 1980), 4: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 719.
- [149] *Katekeza* (12 nëntor 1980), 2: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 1133.
- [150] *Ibid.*, 4.
- [151] *Ibid.*, 5.
- [152] *Ibid.*, 1: 1132.
- [153] *Katekeza* (16 janar 1980), 1: *Insegnamenti* III, 1 (1980), 151.
- [154] JOSEF PIEPER, *Über die Liebe*, München 2014, 174.
- [155] GJON PALI II, Let. enc. *Evangelium vitae* (25 mars 1995), 23: AAS 87 (1995), 427.
- [156] PALI VI, Let. enc. *Humanæ vitae* (25 korrik 1968), 13: AAS 60 (1968), 489.
- [157] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 49.
- [158] *Katekeza* (18 qershor 1980), 5: *Insegnamenti* III, 1 (1980), 1778.
- [159] *Ibid.*, 6.
- [160] Krh. *Katekeza* (30 korrik 1980), 1: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 311.
- [161] *Katekeza* (8 prill 1981), 3: *Insegnamenti* IV, 1 (1981), 904.
- [162] *Katekeza* (11 gusht 1982), 4: *Insegnamenti* V, 3 (1982), 205-206.
- [163] Let. enc. *Deus caritas est* (25 dhjetor 2005), 5: AAS 98 (2006), 221.
- [164] *Ibid.*, 7.

- [165] *Relatio finalis* 2015, 22.
- [166] Katekeza (14 prill 1982), 1: *Insegnamenti* V, 1 (1982), 1176.
- [167] *Glossa in quatuor libros sententiarum Petri Lombardi*, IV, XXVI, 2 (Quaracchi 1957, 446).
- [168] GJON PALI II, Katekeza (7 prill 1982), 2: *Insegnamenti* V, 1 (1982), 1127.
- [169] ID., Katekeza (14 prill 1982), 3: *Insegnamenti* V, 1 (1982), 1177.
- [170] *Ibid.*
- [171] ID., Let. enc. *Redemptor hominis* (4 mars 1979), 10: AAS 71 (1979), 274.
- [172] Krh. TOMA I AKUINIT, *Summa Theologiæ* II-II, q. 27, a. 1.
- [173] KËSHILLI PAPNOR PËR FAMILJEN, *Familja, martesë dhe "bashkimet faktike"* (26 korrik 2000), 40.
- [174] GJON PALI II, Katekeza (31 tetor 1984), 6: *Insegnamenti* VII, 2 (1984), 1072.
- [175] BENEDIKTI XVI, Let. enc. *Deus caritas est* (25 dhjetor 2005), 8: AAS 98 (2006), 224.
- [176] GJON PALI II, Nxiti. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 14: AAS 74 (1982), 96.
- [177] Katekeza (11 shkurt 2015): *L'Osservatore Romano*, 12 shkurt 2015, fq. 8.
- [178] *Ibid.*
- [179] Katekeza (8 prill 2015): *L'Osservatore Romano*, 9 prill 2015, fq. 8.
- [180] *Ibid.*
- [181] Krh. KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 51: «Të gjithë e dimë se jeta e njeriut dhe detyra për ta përçuar atë nuk janë të kufizuara në horizontet e kësaj bote dhe aty nuk gjejnë as përmasën e tyre të plotë, as kuptimin e tyre të plotë, por kanë lidhje me fatin e amshuar të njerëzve».

- [182] *Letra drejtuar Sekretarisë së përgjithshme të Konferencës ndërkombëtare të Organizatës së Kombeve të Bashkuara mbi popullsinë dhe zhvillimin* (18 mars 1994): *Insegnamenti XVII*, 1 (1994), 750-751.
- [183] GJON PALI II, *Katekeza* (12 mars 1980), 3: *Insegnamenti III*, 1 (1980), 543.
- [184] *Ibid.*
- [185] *Fjalim në takimin me familjet në Manila* (16 janar 2015): AAS 107 (2015), 176.
- [186] *Katekeza* (11 shkurt 2015): *L'Osservatore Romano*, 12 shkurt 2015, fq. 8.
- [187] *Katekeza* (14 tetor 2015): *L'Osservatore Romano*, 15 tetor 2015, fq. 8.
- [188] KONFERENCA E IPESHKVIJVE KATOLIKË TË AUSTRALISË, *Let. barit. Don't Mess with Marriage* (24 nëntor 2015), 11.
- [189] KONC. II EKUM. I VAT., *Kusht. barit. Gaudium et spes*, 50.
- [190] GJON PALI II, *Katekeza* (12 mars 1980), 2: *Insegnamenti III*, 1 (1980), 542.
- [191] Krh. ID. *Let. ap. Mulieris dignitatem* (15 gusht 1988), 30-31: AAS 80 (1988), 1727-1729.
- [192] *Katekeza* (7 janar 2015): *L'Osservatore Romano*, 7-8 janar 2015, fq. 8.
- [193] *Ibid.*
- [194] *Katekeza* (28 janar 2015): *L'Osservatore Romano*, 29 janar 2015, fq. 8.
- [195] *Ibid.*
- [196] Krh. *Relatio finalis* 2015, 28.
- [197] *Katekeza* (4 shkurt 2015): *L'Osservatore Romano*, 5 shkurt 2015, fq. 8.
- [198] *Ibid.*
- [199] KONC. II EKUM. I VAT., *Kusht. barit. Gaudium et spes*, 50.

- [200] KONFERENCA V E PËRGJITHSHME E EPISKOPATIT LATINO-AMERIKAN DHE TË KARAIIBEVE, *Dokumenti i Aparecida-s* (29 qershor 2007), 457.
- [201] *Relatio finalis* 2015, 65.
- [202] *Ibid.*
- [203] *Fjalimi në takimin me familjet në Manila* (16 janar 2015): AAS 107 (2015), 178.
- [204] MARIO BENEDETTI, "Te quiero", në *Poemas de otros*, Buenos Aires 1993, 316.
- [205] Krh. *Katekeza* (16 shtator 2015): L'Osservatore Romano, 17 shtator 2015, fq. 8.
- [206] *Katekeza* (7 tetor 2015): L'Osservatore Romano, 8 tetor 2015, fq. 8.
- [207] BENEDIKTI XVI, Let. enc. *Deus caritas est* (25 dhjetor 2005), 14: AAS 98 (2006), 228.
- [208] Krh. *Relatio finalis* 2015, 11.
- [209] *Katekeza* (18 mars 2015): L'Osservatore Romano, 19 mars 2015, fq. 8.
- [210] *Katekeza* (11 shkurt 2015): L'Osservatore Romano, 12 shkurt 2015, fq. 8.
- [211] Krh. *Relatio finalis* 2015, 17-18.
- [212] *Katekeza* (4 mars 2015): L'Osservatore Romano, 5 mars 2015, fq. 8.
- [213] *Katekeza* (11 mars 2015): L'Osservatore Romano, 12 mars 2015, fq. 8.
- [214] Nxiti. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 27: AAS 74 (1982), 113.
- [215] GJON PALI II, *Fjalimi drejtuar pjesëmarrësve në Forumin ndërkombëtar mbi plakjen aktive* (5 shtator 1980), 5: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 539.
- [216] *Relatio finalis* 2015, 18.
- [217] *Katekeza* (4 mars 2015): L'Osservatore Romano, (5 mars 2015), fq. 8.
- [218] *Ibid.*

- [219] *Fjalimi në Takimin me të moshuarit* (28 shtator 2014): *L'Osservatore Romano*, 29-30 shtator 2014, fq. 7.
- [220] *Katekeza* (18 shkurt 2015): *L'Osservatore Romano*, 19 shkurt 2015, fq. 8.
- [221] *Ibid.*
- [222] *Ibid.*
- [223] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 18: *AAS* 74 (1982), 101.
- [224] *Katekeza* (7 tetor 2015): *L'Osservatore Romano*, 8 tetor 2015, fq. 8.
- [225] *Relatio Synodi* 2014, 30.
- [226] *Ibid.*, 31.
- [227] *Relatio finalis* 2015, 56.
- [228] *Ibid.*, 89.
- [229] *Relatio Synodi* 2014, 32.
- [230] *Ibid.*, 33.
- [231] *Ibid.*, 38.
- [232] *Relatio finalis* 2015, 77.
- [233] *Ibid.*, 61.
- [234] *Ibid.*
- [235] *Ibid.*
- [236] *Ibid.*
- [237] Krh. *Relatio Synodi* 2014, 26.
- [238] *Ibid.*, 39.
- [239] KONFERENCA IPESHKVNORE ITALIANE. KOMISIONI IPESHKVNOR PËR FAMILJEN DHE JETËN, *Orientime bari-tore mbi përgatitjen për martesë dhe për familje* (22 tetor 2012), 1.
- [240] INJACI I LOJOLËS, *Ushtrime Shpirtërore*, shënim 2.
- [241] *Ibid.*, shënim 5.
- [242] GJON PALI II, *Katekeza* (27 qershor 1984), 4: *Inse-gnamenti VII*, 1 (1984), 1941.
- [243] *Katekeza* (21 tetor 2015): *L'Osservatore Romano*, 22

- tetor 2015, fq. 12.
- [244] KONFERENCA IPESHKVNORE E KENIAS, *Mesazhi i Kreshmëve* (18 shkurt 2015).
- [245] Krh. PIU XI, Let. enc. *Casti connubii* (31 dhjetor 1930): AAS 22 (1930), 583.
- [246] GJON PALI II, *Katekeza* (4 korrik 1984), 3.6: *Insegnamenti VII*, 2 (1984), 9.10.
- [247] *Relatio finalis* 2015, 59.
- [248] *Ibid.*, 63.
- [249] Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 50.
- [250] *Relatio finalis* 2015, 63.
- [251] *Relatio Synodi* 2014, 40.
- [252] *Ibid.*, 34.
- [253] *Kënga shpirtërore B*, XXV, 11.
- [254] *Relatio Synodi* 2014, 44.
- [255] *Relatio finalis* 2015, 81.
- [256] *Ibid.*, 78.
- [257] *Katekeza* (24 qershor 2015): *L'Osservatore Romano*, 25 qershor 2015, fq. 8.
- [258] GJON PALI II, Nxiti. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 83: AAS 74 (1982), 184.
- [259] *Relatio Synodi* 2014, 47.
- [260] *Ibid.*, 50.
- [261] Krh. *Katekeza* (5 gusht 2015): *L'Osservatore Romano*, 6 gusht 2015, fq. 7.
- [262] *Relatio Synodi* 2014, 51; krh. *Relatio finalis* 2015, 84.
- [263] *Relatio Synodi* 2014, 48.
- [264] Krh. *Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* (15 gusht 2015): *L'Osservatore Romano*, 9 shtator 2015, fq. 3-4; *Motu proprio Mitis et Misericors Iesus* (15 gusht 2015): *L'Osservatore Romano*, 9 shtator 2015, fq. 5-6.
- [265] *Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* (15

- gusht 2015), hyrja, III: *L'Osservatore Romano*, 9 shtator 2015, fq. 3.
- [266] *Relatio finalis* 2015, 82.
- [267] *Relatio Synodi* 2014, 47.
- [268] *Katekeza* (20 maj 2015): *L'Osservatore Romano*, 21 maj 2015, fq. 8.
- [269] *Katekeza* (24 qershor 2015): *L'Osservatore Romano*, 25 qershor 2015, fq. 8.
- [270] *Katekeza* (5 gusht 2015): *L'Osservatore Romano*, 6 gusht 2015, fq. 7.
- [271] *Relatio finalis* 2015, 72.
- [272] *Ibid.*, 73.
- [273] *Ibid.*, 74.
- [274] *Ibid.*, 75.
- [275] Krh. *Bulla Misericordiae Vultus*, 12: AAS 107 (2015), 409.
- [276] *Katekizmi i Kishës Katolike*, 2358; krh. *Relatio finalis* 2015, 76.
- [277] Krh. *ibid.*
- [278] *Relatio finalis* 2015, 76; krh. KONGREGATA PËR DOKTRINËN E FESË, *Konsiderata në lidhje me projektet e njohjes ligjore të bashkimeve mes personave homoseksualë* (3 qershor 2003), 4.
- [279] *Relatio finalis* 2015, 80.
- [280] Krh. *Ibid.*, 20.
- [281] *Katekeza* (17 qershor 2015): *L'Osservatore Romano*, 18 qershor 2015, fq. 8.
- [282] *Relatio finalis* 2015, 19.
- [283] *Katekeza* (17 qershor 2015): *L'Osservatore Romano*, 18 qershor 2015, fq. 8.
- [284] *Ibid.*
- [285] Krh. *Katekizmi i Kishës Katolike*, 958.
- [286] *Ibid.*
- [287] Krh. *Bisedimet e fundit, "Fletorja e verdhë"* e

- Nënë Anjezës, 17 korrik 1897: *Opere complete*, Città del Vaticano - Romë 1997, 1028. Në lidhje me këtë është domethënëse dëshmia e bashkëmotrave në lidhje me premtimin e Shenjtes Tereza se largimi i saj prej kësaj bote do të ishte «si një shi trëndafilash» (*ibid.*, 9 qershor, 991).
- [288] JORDANI I SAKSONISË, *Libellus de principiis Ordinis prædicatorum*, 93: *Monumenta Historica Sancti Patris Nostri Dominici*, XVI, Romë 1935, 69.
- [289] Krh. *Katekizmi i Kishës Katolike*, 957.
- [290] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. dogm. *Lumen gentium*, 49.
- [291] Nxiti. ap. *Evangelii gaudium* (24 nëntor 2013), 222: AAS 105 (2013), 1111.
- [292] *Katekeza* (20 maj 2015): *L'Osservatore Romano*, 21 maj 2015, fq. 8.
- [293] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 17.
- [294] *Katekeza* (30 shtator 2015): *L'Osservatore Romano*, 1 tetor 2015, fq. 8.
- [295] *Katekeza* (10 qershor 2015): *L'Osservatore Romano*, 11 qershor 2015, fq. 8.
- [296] Krh. *Relatio finalis* 2015, 67.
- [297] *Katekeza* (20 maj 2015): *L'Osservatore Romano*, 21 maj 2015, fq. 8.
- [298] *Katekeza* (9 shtator 2015): *L'Osservatore Romano*, 10 shtator 2015, fq. 8.
- [299] *Relatio finalis* 2015, 68.
- [300] *Ibid.*, 58.
- [301] Dekl. *Gravissimum educationis*, 1.
- [302] *Relatio finalis* 2015, 56.
- [303] ERICH FROMM, *The Art of Loving*, New York 1956, fq. 54.
- [304] Let. enc. *Laudato si* (24 maj 2015), 155.

- [305] Katekeza (15 prill 2015): L'Osservatore Romano, 16 prill 2015, fq. 8.
- [306] Krh. *Relatio finalis* 2015, 13-14.
- [307] *De sancta virginitate*, 7, 7: PL 40, 400.
- [308] Katekeza (26 gusht 2015): L'Osservatore Romano, 27 gusht 2015, fq. 8.
- [309] *Relatio finalis* 2015, 89.
- [310] *Ibid.*, 93.
- [311] *Relatio Synodi* 2014, 24.
- [312] *Ibid.*, 25.
- [313] *Ibid.*, 28.
- [314] Krh. *Ibid.*, 41.43; *Relatio finalis* 2015, 70.
- [315] *Relatio Synodi* 2014, 27.
- [316] *Ibid.*, 26.
- [317] *Ibid.*, 41.
- [318] *Ibid.*
- [319] *Relatio finalis* 2015, 71.
- [320] Krh. *Ibid.*
- [321] *Relatio Synodi* 2014, 42.
- [322] *Ibid.*, 43.
- [323] *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 34: AAS 74 (1982), 123.
- [324] *Ibid.*, 9: 90.
- [325] Krh. Katekeza (24 qershor 2015): L'Osservatore Romano, 25 qershor 2015, fq. 8.
- [326] *Homelia gjatë Eukaristisë së kremtuar me kardinalët e rinj* (15 shkurt 2015): AAS 107 (2015), 257.
- [327] *Relatio finalis* 2015, 51.
- [328] *Relatio finalis* 2014, 25.
- [329] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 84: AAS 74 (1982), 186. Në këto situata, shumë vetë, duke e njohur dhe duke e pranuar mundësinë për të bashkëjetuar "si vëlla e motër" që Kisha u ofron atyre, vënë në dukje se, nëse

- mungojnë disa shprehje intimiteti, «nuk është e rrallë që besnikëria të vihet në rrezik dhe të mund të cenohet e mira e fëmijëve» (KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 51).
- [330] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 84: AAS 74 (1982), 186.
- [331] *Relatio Synodi* 2014, 26.
- [332] Krh. *Ibid.*, 45.
- [333] BENEDIKTI XVI, *Fjalimi në Takimin VII Botëror të Familjeve*, Milano (2 qershor 2012), përgjigje 5: *Insegnamenti VIII*, 1 (2012), 691.
- [334] *Relatio finalis* 2015, 84.
- [335] *Ibid.*, 51.
- [336] As për sa i përket disiplinës sakramentale, meqenëse shoshitja mund të pranojë se në një situatë të veçantë nuk ka faj të rëndë. Këtu zbatohet ajo që kam pohuar në një dokument tjetër: krh. Nxit. ap. *Evangelii gaudium* (24 nëntor 2013), 44.47: AAS 105 (2013), 1038-1040.
- [337] *Relatio finalis* 2015, 85.
- [338] *Ibid.*, 86.
- [339] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 33: AAS 74 (1982), 121.
- [340] *Relatio finalis* 2015, 51.
- [341] Krh. *Summa Theologiæ* I-II, q. 65, a. 3, ad 2; *De malo*, q. 2, a. 2.
- [342] *Ibid.*, ad 3.
- [343] Nr. 1735.
- [344] Krh. *Ibid.*, 2352; KONGREGATA PËR DOKTRINËN E FESË, Dekl. *Iura et bona mbi eutanazinë* (5 maj 1980), II: AAS 72 (1980), 546. Gjon Pali II, duke kritikuar kategorinë e “zgjedhjes themelore” pranonte se «pa dyshim mund të krijohen situata shumë komplekse dhe të errëta në aspektin psikologjik,

- që ndikojnë në fajshmërinë subjektive të mëkatarit» (Nxit. ap. *Reconciliatio et pœnitentia* [2 dhjetor 1984], 17: AAS 77 [1985], 223).
- [345] Krh. KËSHILLI PAPNOR PËR TEKSTET LEGJISLATIVE, *Deklarata mbi pranueshmërinë në Kungim të të divorcuarve të rimartuar* (24 qershor 2000), 2.
- [346] *Relatio finalis* 2015, 85.
- [347] *Summa Theologiæ* I-II, q. 94, neni. 4.
- [348] Duke iu referuar njohjes së përgjithshme të normës dhe njohjes së veçantë të shoshitjes praktike, Shën Toma arrin të thotë se «nëse ekziston vetëm njëra prej njohjeve, është e parapëlqyeshme që kjo të jetë njohja e realitetit të veçantë, që i afrohet më shumë të vepruarit» (*Sententia libri Ethicorum*, VI, 6 [bot. Leonina, t. XLVII, 354]).
- [349] *Fjalimi në përfundim të Asamblesë XIV të Përgjithshme të Zakonshme të Sinodit të Ipeshkvojve* (24 tetor 2015): *L'Osservatore Romano*, 26-27 tetor 2015, fq. 13.
- [350] *Në kërkim të një etike universale: këndvështrim i ri mbi ligjin natyror* (2009), 59.
- [351] Në disa raste, mund të jetë edhe ndihma e Sakramenteve. Prandaj, «meshtarëve u kujtoj se rrëfyestorja nuk duhet të jetë një sallë torture por vendi i mëshirës së Zotit» (Nxit. ap. *Evangelii gaudium* [24 nëntor 2013], 44: AAS 105 [2013], 1038). Po ashtu vë në dukje se Eukaristia «nuk është një çmim për të përsosurit, por një ilaç bujar dhe një ushqim për të dobëtit» (*ibid.*, 47: 1039).
- [352] Nxit. ap. *Evangelii gaudium* (24 nëntor 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038-1039.
- [353] *De catechizandis rudibus*, I, 14, 22: PL 40, 327; krh. Nxit. ap. *Evangelii gaudium* (24 nëntor 2013), 193: AAS 105 (2013), 1101.

- [354] *Relatio Synodi* 2014, 26.
- [355] Nxit. ap. *Evangelii gaudium* (24 nëntor 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038.
- [356] *Ibid.*, 45: AAS 105 (2013), 1039.
- [357] *Ibid.*, 270: AAS 105 (2013), 1128.
- [358] *Bulla Misericordiae Vultus* (11 prill 2015), 12: AAS 107 (2015), 407.
- [359] *Ibid.*, 5: 402.
- [360] *Ibid.*, 9: 405.
- [361] *Ibid.*, 10: 406.
- [362] Nxit. ap. *Evangelii gaudium* (24 nëntor 2013), 47: AAS 105 (2013), 1040.
- [363] Krh. *Ibid.*, 36-37: AAS 105 (2013), 1035.
- [364] Ndoshta për skrupull, i fshehur pas një dëshire të madhe për besnikëri ndaj së vërtetës, disa meshtarë kërkojnë prej pendestarëve një qëllim pendimi pa asnjë hije, prandaj mëshira fshihet nën kërkimin e një drejtësie hipotetike të pastër. Për këtë ia vlen të kujtojmë mësimin e Shën Gjon Palit II, i cili pohoi se parashikueshmëria e një rënije të re «nuk e prish vërtetësinë e qëllimit» (*Letra drejtuar Kard. William W. Baum me rastin e kursit mbi forumin e brendshëm të organizuar nga Penitenceria Apostolike* [22 mars 1996], 5: Insegnamenti XIX, 1 [1996], 589).
- [365] KOMISIONI TEOLOGJIK NDËRKOMBËTAR, *Shpresa e shpëtimit për fëmijët që vdesin pa pagëzim* (19 prill 2007), 2.
- [366] *Bulla Misericordiae Vultus* (11 prill 2015), 15: AAS 107 (2015), 409.
- [367] Dekr. *Apostolicam actuositatem*, 4.
- [368] Krh. *Ibid.*
- [369] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. barit. *Gaudium et spes*, 49.

- [370] Let. enc. *Deus caritas est* (25 dhjetor 2005), 16: AAS 98 (2006), 230.
- [371] *Ibid.*, 39: AAS 98 (2006), 250.
- [372] GJON PALI II, Nxit. ap. *Christifideles laici* (30 dhjetor 1988), 40: AAS 81 (1989), 468.
- [373] *Ibid.*
- [374] *Relatio finalis* 2015, 87.
- [375] GJON PALI II, Nxit. ap. *Vita consecrata* (25 mars 1996), 42: AAS 88 (1996), 416.
- [376] Krh. *Relatio finalis* 2015, 87.
- [377] Krh. GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 57: AAS 74 (1982), 150.
- [378] Të mos harrojmë se Besëlidhja e Hyjit me popullin e vet shprehet si një fejesë (krh. Ez 16,8.60; Is 62,5; Os 2,21-22), dhe Besëlidhja e Re paraqitet edhe si një martesë (krh. Zb 19,7; 21,2; Ef 5,25).
- [379] KONC. II EKUM. I VAT., Kusht. dogm. *Lumen gentium*, 11.
- [380] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 11: AAS 74 (1982), 93.
- [381] ID., *Homelia në Meshën e Shenjtë të kremtuar për familjet në Kordova – Argjentinë* (8 prill 1987), 4: *Insegnamenti X*, 1 (1987), 1161-1162.
- [382] Krh. *Gemeinsames Leben*, München 1973, 18.
- [383] KONC. II EKUM. I VAT., Dekr. *Apostolicam actuositatem*, 11.
- [384] *Katekeza* (10 qershor 2015): *L'Osservatore Romano*, (11 qershor 2015), fq. 8.
- [385] GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 12: AAS 74 (1982), 93.
- [386] *Fjalimi në Festën e Familjeve dhe vigjiljen e lutjes, Filadelfia* (26 shtator 2015): *L'Osservatore Romano*, 28-29 shtator 2015, fq. 6.
- [387] GABRIEL MARCEL, *Homo viator. Prologomènes à une*

métaphysique de l'espérance, Paris 1944, 63.

[388] *Relatio finalis* 2015, 88.

[389] Krh. GJON PALI II, Nxit. ap. *Familiaris consortio* (22 nëntor 1981), 44: AAS 74 (1982), 136.

[390] *Ibid.*, 49: AAS 74 (1982), 141.

[391] Në lidhje me aspektet shoqërore të familjes, krh. KËSHILLI PAPNOR I DREJTËSISË DHE PAQES, *Përmbledhja e Doktrinës Shoqërore të Kishës*, 248-254.

TREGUESI

Paraqitje	fq. 5
GËZIMI I DASHURISË [1-7]	fq. 9

KAPITULLI I PARË NË DRITËN E FJALËS [8]

TI DHE NUSJA JOTE [9-13]	fq. 16
DJEMTË E TU: PINJOJ ULLIRI [14-18]	fq. 21
NJË SHTEG VUAJTJEJE DHE GJAKU [19-22]	fq. 25
MUNDI I DUARVE TË TUA [23-26]	fq. 28
ËMBËLSIA E PËRQAFIMIT [27-30]	fq. 30

KAPITULLI I DYTË REALITETI DHE SFIDAT E FAMILJEVE [31]

SITUATA AKTUALE E FAMILJES [32-49]	fq. 36
DISA SFIDA [50-57]	fq. 56

KAPITULLI I TRETË VËSHTRIMI I DREJTUAR NGA JEZUSI: THIRRJA E FAMILJES [58-60]

JEZUSI RIMERR DHE E ÇON NË PLOTËSI	
PLANIN HYJNOR [61-66]	fq. 67
FAMILJA NË DOKUMENTET E KISHËS [67-70]	fq. 71
SAKRAMENTI I MARTESES [71-75]	fq. 74
FARA TË FJALËS DHE SITUATA	
TË PAPËRSOSURA [76-79]	fq. 80
KOMUNIKIMI I JETËS	
DHE EDUKIMI I FËMIJËVE [80-85]	fq. 83
FAMILJA DHE KISHA [86-88]	fq. 88

KAPITULLI I KATËRT DASHURIA NË MARTESE [89]

DASHURIA JONË E PËRDITSHME [90]	fq. 92
<i>Durimi</i> [91-92]	fq. 93
<i>Qëndrimi i dashamirësisë</i> [93-94]	fq. 95
<i>Duke shëruar smirën</i> [95-96]	fq. 96
<i>Pa u mbajtur me të madh</i>	
<i>apo pa u krenuar</i> [97-98]	fq. 97
<i>Të qenit të njerëzishëm</i> [99-100]	fq. 100
<i>Shkëputje zemërgjerë</i> [101-102]	fq. 102
<i>Pa dhunë të brendshme</i> [103-104]	fq. 103
<i>Falja</i> [105-108]	fq. 105
<i>Të gëzohemi me të tjerët</i> [109-110]	fq. 108
<i>Arsyeton gjithçka</i> [111-113]	fq. 109
<i>Ka besim</i> [114-115]	fq. 112
<i>Shpreson</i> [116-117]	fq. 113
<i>Duron gjithçka</i> [118-119]	fq. 115

RRITJA NË DASHURINË

BASHKËSHORTORE [120-122]	fq. 117
<i>Për gjithë jetën,</i>	
<i>gjithçka të përbashkët</i> [123-125]	fq. 119
<i>Gëzim e bukuri</i> [126-130]	fq. 122
<i>Të martohesh për dashuri</i> [131-132]	fq. 126
<i>Dashuri që shfaqet</i>	
<i>dhe që rritet</i> [133-135]	fq. 129
<i>Dialogu</i> [136-141]	fq. 132
DASHURI E APASIONUAR [142]	fq. 136
<i>Bota e emocioneve</i> [143-146]	fq. 137
<i>Hyji e do gëzimin e bijve të vet</i> [147-149]	fq. 140
<i>Përmasa erotike e dashurisë</i> [150-152]	fq. 142
<i>Dhuna dhe manipulimi</i> [153-157]	fq. 144
<i>Martesa dhe virgjëria</i> [158-162]	fq. 149
SHNDËRRIMI I DASHURISË [163-164]	fq. 154

KAPITULLI I PESTË

DASHURIA QË BËHET E FRYTSHME [165]

PRANIMI I NJË JETE TË RE [166-167]	fq. 159
<i>Dashuria gjatë pritjes që karakterizon</i>	
<i>shtatzëninë</i> [168-171]	fq. 161
<i>Dashuria e nënës dhe e babait</i> [172-177]	fq. 165
FRYTSHMËRIA E ZGJERUAR [178-184]	fq. 171
<i>Shoshitja e trupit</i> [185-186]	fq. 178
JETA NË FAMILJE NË KUPTIMIN E GJERË [187]	fq. 180
<i>Të qenit bij</i> [188-190]	fq. 180
<i>Të moshuarit</i> [191-193]	fq. 182
<i>Të qenit vëllezër</i> [194-195]	fq. 185
<i>Një zemër e madhe</i> [196-198]	fq. 187

KAPITULLI I GJASHTË

DISA PERSPEKTIVA BARITORE [199]

KUMTIMI I UNGJILLIT	
TË FAMILJES SOT [200-204]	fq. 189
UDHËHEQJA E TË FEJUARVE NË ECJEN	
E PËRGATITJES PËR MARTESË [205-211]	fq. 195
<i>Përgatitja e kremtimit</i> [212-216]	fq. 202
SHOQËRIMI NË VITET E PARA	
TË JETËS MARTESORE [217-222]	fq. 206
<i>Disa burime</i> [223-230]	fq. 213
SQARIMI I KRIZAVE, I ANKTHEVE	
DHE I VËSHTIRËSIVE [231]	fq. 221
<i>Sfida e krizave</i> [232-238]	fq. 222
<i>Plagë të vjetra</i> [239-240]	fq. 228
<i>Shoqërimi pas ndarjeve</i>	
<i>dhe divorceve</i> [241-246]	fq. 230
<i>Disa situata komplekse</i> [247-252]	fq. 236
KUR VDEKJA NGUL THIMTHIN E VET [253-258] ...	fq. 241

KAPITULLI I SHTATË

PËRFORCIMI I EDUKIMIT

TË FËMIJËVE [259]

KU JANË FËMIJËT? [260-262]	fq. 247
FORMIMI ETIK I FËMIJËVE [263-267]	fq. 250
VLERA E NDËSHKIMIT SI NXITJE [268-270]	fq. 254
REALIZMI I DURUESHËM [271-273]	fq. 257
JETA FAMILJARE	
SI KONTEKST EDUKUES [274-279]	fq. 259
PO, EDUKIMIT SEKSUAL [280-286]	fq. 265
PËRÇIMI I FESË [287-290]	fq. 271

KAPITULLI I TETË SHOQËRIMI, SHOSHITJA DHE INTEGRIMI I BRISHTËSISË [291-292]

SHOQËRIMI BARITOR [293-295]	fq. 279
SHOSHITJA E SITUATAVE TË QUAJTURA “TË PARREGULLTA” [296-300]	fq. 282
RRETHANAT LEHTËSUESE NË SHOSHITJEN BARITORE [301-303]	fq. 289
NORMAT DHE SHOSHITJA [304-306]	fq. 292
LOGJIKA E MËSHIRËS BARITORE [307-312]	fq. 296

KAPITULLI I NËNTË PËRSHPIRTËRIA BASHKËSHORTORE DHE FAMILJARE [313]

PËRSHPIRTËRIA E BASHKIMIT MBINATYROR [314-316]	fq. 304
TË BASHKUAR NË LUTJE NË DRITËN E PASHKËVE [317-318]	fq. 306
PËRSHPIRTËRIA E DASHURISË EKSKLUZIVE DHE TË LIRË [319-320]	fq. 308
PËRSHPIRTËRIA E KUJDEMIT, E NGUSHËLLIMIT DHE E INKURAJIMIT [321-325]	fq. 310
<i>Lutje drejtuar Familjes së Shenjtë</i>	fq. 315
Shënime	fq. 317

